

KNIŽNICE MINULOSTI

Dejiny knižníc na území Slovenska
Zborník príspevkov z vedeckých konferencií

Zostavovatelia:
Mgr. Veronika Mažgútová, PhD.
Mgr. Jakub Švec, PhD.

Žilinská univerzita v Žiline
Fakulta humanitných vied
Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva

Knižnice minulosti

Dejiny knižníc na území Slovenska

Zborník príspevkov z vedeckých konferencií

Žilina 2024

© Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta humanitných vied, Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva

Táto publikácia vznikla s podporou projektu APVV-15-0524 „*Chronológia dejín knižníc na Slovensku od počiatkov do roku 2020 (Chronologia historiarum bibliothecarum ab initio usque ad annum 2020)*“

AGENTÚRA
NA PODPORU
VÝSKUMU A VÝVOJA

Knižnice minulosti: Dejiny knižníc na území Slovenska

Zostavovatelia:

Mgr. Veronika Mažgútová, PhD.

Mgr. Jakub Švec, PhD.

Recenzenti:

doc. PhDr. Slavka Pitoňáková, PhD.

Mgr. Eva Augustínová, PhD.

Za jazykovú a obsahovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

ISBN 978-80-89832-35-4

EAN 9788089832354

Knižnice minulosti

Dejiny knižníc na území Slovenska

Zborník príspevkov z vedeckých konferencií

Obsah

Predslov	5
Metodologické úskalia pochopenia čitateľskej recepcie v novoveku alebo načo sú nám dejiny knižníc? /Ivona KOLLÁROVÁ/	7
Knižnica ako „skladačka“ - proces utvárania knižnej zbierky členov rodu Zay a Calisius /Eva KOWALSKÁ/	22
Šľachtické knižnice členov rodu Esterházi v kaštieli Čeklís (Bernolákovo) /Marta ŠPÁNIOVÁ – Lucia LICHNEROVÁ/	39
Knižnica slovenskej študentskej literárnej spoločnosti na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. storočí /Adriana MATEJKOVÁ/	60
Dejiny knižnično-informačnej siete SAV v textoch a v individuálnej pamäti /Ivona KOLLÁROVÁ/	77
Vznik knižnice v Čadci v historickom kontexte do konca 40.-tych rokov minulého storočia /Katarína BORISOVÁ/	107

Predslov

Zborník s názvom *Knižnice minulosti: Dejiny knižníc na území Slovenska* prináša vedeckej komunite v oblasti knižnej kultúry príspevky z dvoch konferencií organizovaných v rámci projektu APVV-15-0524 „*Chronológia dejín knižníc na Slovensku od počiatkov do roku 2020 (Chronologia historiarum bibliothecarum ab initio usque ad annum 2020*“.

Konferencie boli organizované tromi významnými inštitúciami v oblasti výskumu dejín knižníc, ktoré sa spoločne podieľali na riešení projektu: Katedrou mediamatiky a kultúrneho dedičstva Fakulty humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline, Historickým ústavom Slovenskej akadémie vied a Ústrednou knižnicou Slovenskej akadémie vied.

V kontexte projektu boli témou prvej konferencie *Knižnice minulosti I.* dejiny knižníc na území Slovenska od počiatkov vzniku knižných zbierok v danej oblasti po obdobie novoveku a témou druhej konferencie *Knižnice minulosti II.* od obdobia novoveku po súčasnosť.

Výber príspevkov reflektuje ciele projektu, ktorými sú najmä prinášanie nových poznatkov v oblasti dejín knižníc na území Slovenska a tvorba komplexného pohľadu na danú problematiku. Príspevky sú v zborníku zoradené v chronologickom poradí, tak aby bola dodržaná myšlienka pripravovanej Chronológie dejín knižníc na Slovensku.

Prvý príspevok doc. Mgr. Ivony Kollárovej, PhD. prináša úvodnú reflexiu k Metodologickým úskaliam pochopenia čitateľskej recepcie v novoveku. Štúdia zovšeobecňuje skúsenosti zo spracovania historických knižničných zbierok a výskumu dejín knižnej kultúry, aby upozornila na metodologické problémy a obmedzenia, ktoré prináša rekonštrukcia a analýza historických knižníc alebo ich katalógov. Upozorňuje na čitateľský mýtus a stále pretrvávajúce stotožňovanie čitateľstva so zberateľstvom. Autorka ukazuje možné cesty jeho prekonania smerom k hlbšiemu poznaniu skutočných čitateľských záujmov novovekého čitateľa a pozície typografického média v kultúrnych dejinách

V druhom príspevku PhDr. Eva Kowalská, DrSc. približuje osudy konkrétnej šľachtickej knižnice rodu Zay a Calisius. Zayovská knižnica je unikátom medzi historickými knižnými zbierkami vo viacerých ohľadoch: jednak obsahuje enormný počet kníh, ktoré sa z veľkej časti zachovali, je zaopatrená dobovým aj novším katalógom a k okolnostiam jej vzniku, dopĺňania aj fungovania sa dajú v bohatom rodovom archíve nájsť početné pramene.

Knižnicu ďalšieho význaného šľachtického rodu predstavuje príspevok doc. Mgr. Lucie Lichnerovej, PhD. a Mgr. Marty Špániovej, PhD. Táto štúdia prináša výsledky pilotného výskumu a sumarizuje doterajšie najdôležitejšie zistenia o šľachtických knižniciach rodu Esterházióvcov v kaštieli Čeklís (dnešné Bernolákovo), počnúc 18. storočím, kedy zbierka čeklískej vetvy rodu vznikla. Predkladá informácie o tých šľachtických knižniciach rodu Esterházi v kaštieli Čeklís, ktorých knižničné katalógy sú zdokumentované, avšak nie všetky sa zachovali. Na základe zachovaných archívnych prameňov informuje o osudoch šľachtickej knižnice Esterházióvcov po konfiškácii ich majetku v Bernolákove na prelome 40. – 50.-tych rokov 20. storočia.

Z témy druhej konferencie nám Mgr. Adriana Matejková, PhD. predstavuje Knižnicu slovenskej študentskej literárnej spoločnosti na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v období 19. storočia. Študentské literárne spoločnosti (slovenská, maďarská, nemecká) pôsobiace na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici sa svojimi literárnymi a národno-vedomovacími aktivitami významne podieľali na kultúrno-spoločenskom dianí v Banskej Štiavnici a zapájali sa do rozvíjajúcich sa národných hnutí v 19. storočí. Cennou knižnicou na banskoštiavnickom evanjelickom lýceu je aj knižnica slovenskej študentskej literárnej spoločnosti, ktorej základom bola knižnica Učenej spoločnosti Banského okolia. Knižnica umožňovala členom spoločností a tiež obyvateľom Banskej Štiavnice, študentom Baníckej a lesníckej akadémie, vzdelávať sa nielen v slovenskom jazyku a literatúre, ale aj rozširovať ich vzdelanostný obzor v rôznych vedných odboroch.

Predposlednou štúdiou doc. Mgr. Ivony Kollárovej, PhD. je výstup výskumu dejín knižnično-informačnej siete SAV. Jej ťažiskovou metodológiou je orálna história – spomienkové rozhovory. Využíva spomienky pracovníkov metodologického centra Ústrednej knižnice SAV a pracovníkov ústavných knižníc, aby odpovedala na dôležité otázky o dejinách siete, míľnikoch a problémoch. Spolu s klasickou metodológiou výskumu publikovaných prameňov tak vedie k záverom o funkcii a úlohe ústavných knižníc, pozícii siete v dejinách Slovenskej akadémie vied, v dejinách slovenskej vedy, ale aj v dejinách spoločenskej organizácie poznania na našom území.

K stému výročiu Kysuckej knižnice v Čadci sme zaradili do zborníka aj príspevok Mgr. Kataríny Borisovej. Štúdia zachytáva prierezové míľniky vývoja tejto knižnice do 40.-tych rokov minulého storočia.

Veronika Mažgútová a kolektív

Metodologické úskalia pochopenia čitateľskej recepcie v novoveku alebo načo sú nám dejiny knižníc?¹

Ivona KOLLÁROVÁ, Ústredná knižnica SAV

Dejiny knižníc ako disciplína dejín knižnej kultúry je jednou z prvých oblastí, s ktorou sa zoznámia študenti informačných štúdií. Analýza katalógov historických knižníc sa prezentuje ako cesta k poznaniu novovekého čitateľa a je pre študenta zvládnuteľnou cestou postupnej aklimatizácie v základných metódach výskumu.² Je to však len prvý krok, otvárajúci priestor knižnej kultúry v jeho zložitosti. Príspevok je pokusom o zovšeobecnenie skúseností a poznatkov z niekoľkých desiatok rokov kontinuálneho spracovania a sprístupňovania historických knižných zbierok Ústrednej knižnice SAV a výskumu dejín knižnej kultúry, predovšetkým vydavateľstva, čitateľstva a cenzúry v 18. storočí.

Čitateľský mýtus a kritika čitateľstva

Postupné prehĺbovanie poznania stavia pred nás úlohu vysporiadať sa s čitateľským mýtom, teda predstavou, že ľudia knihy získavali s cieľom čítať ich. Spochybnit' sa ho pokúšali už novovekí mediálni komentátori, medzi nimi jozefínsky spisovateľ Johann Friedel vo svojej knihe *Listy z Viedne*. Upozornil na to, čo si všimol už Seneca: Vlastniť veľké knižnice bola móda už u Rimanov. Knižnica bola súčasťou a ozdobou príbytku, pričom množstvo kníh v niektorých domoch presahovalo podľa jeho odhadu možnosti vlastníka prečítať ich.³ Už rímsky spisovateľ Seneca teda vedel, že knihy sa veľmi často nezískavajú v túžbe po poznaní či literárnom zážitku.

Johann Friedel satirickým spôsobom opisuje atribúty novovekej túžby po knihách. Vymyslel tri postavy, aby každá z nich reprezentovala atribúty čitateľstva. Najväčší „priateľ kníh“ je gróf von Plimplasko. Postavil si letný dom, v ktorom je jedna z miestností určená pre knižnicu zostavenú tak, aby vynikla ako súčasť luxusného zariadenia a aby jeho hostia mohli následne skladať komplimenty jeho vzdelaniu. Nesmú sa ho však spýtať, ako sa mu istá kniha páčila. Druhým prototypom je barón Toback. Knihy nemá tak luxusne zviazané a orientuje sa na

---

¹ Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu APVV-19-0524 *Chronológia dejín knižníc na Slovensku od počiatkov do roku 2020 (Chronologia historiarum bibliothecarum ab initio usque ad annum 2020)*.

² ŽIBRITOVÁ, Gabriela. Systém dejín knižnej kultúry. In: *Knihy. '85 '86: Zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 63-75.

³ SENECA, Lucius Annaeus. *De Tranquillitate Animi. Liber IX, c. 9* [online]. [s.a.] [cit. 13-11-2023]. Dostupné na: <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:abo:stoa,0255,013:9>

kvantitu, prehľadáva antikvariáty a chce kúpiť všetko, akokoľvek banálne by to bolo. Friedel nazýva jeho knižnicu „Makulaturkammer“. Tretím prototypom je pán von Logarithmus. Jeho motiváciou kupovať knihy je zdanie učenosti. Vyberá ich podľa názoru iných ľudí, ktorí ich pravdepodobne nečítali. Ani on ich nečíta, listuje v nich a potom ich postaví do svojej knižnice. Ako nakoniec uzatvára Friedel, pre všetkých troch nepredstavujú knihy viac ako tapety v izbe.⁴

Čitateľská sonda s veľkou dávkou, pre Friedela typickej nadsázky a štipľavej spoločenskej satiry nám umožňuje uvažovať o charaktere čitateľstva v osvietenskej spoločnosti. Gróf reprezentuje čitateľstvo privilegovaných skupín obyvateľstva, luxusnú fasádu šľachtických sídiel. Barón reprezentuje nižšiu šľachtu a pán Logarithmus, meštianstvo predstierajúce učenosť. Ani jedna vrstva podľa neho v skutočnosti nečítala. Kto teda čítal? Friedel nás inšpiruje vnímať dejiny knižníc ako sociálne dejiny zberateľstva. Je zrejme nespochybniteľné, že vlastníctvo kníh a ich množstvo signalizovalo sociálny status.

Zdá sa, že kritika povrchného zberateľstva je rovnocennou súčasťou mediálnej kritiky tak ako kritika čítania a jeho spoločenskej toxicity. Na jednej strane tu bola osvietenská vízia čítania ako povznášajúcej, zmysluplnej a užitočnej aktivity, na druhej strane obraz duševnej nákazy v dvoch klasických metaforách mediálnej kritiky, ktoré sa používali už v období rozšírenia tlačenej knihy a ich analógie nájdeme aj v dobe rozšírenia fonetického písma. Autori zaoberajúci sa teóriou čítania hovoria o metafore prívalu (Bücherflut). Má pravdepodobne biblické korene. Je to obraz biblickej potopy, symbolizujúci nadbytok nového a zlého, pričom starého bolo primerane a bolo „dobré“. Metafora nesymbolizuje len kvantitu produkcie, ale aj potrebu kontroly a selekcie v zmysle „všetci nemôžu čítať všetko“. S rozšírením čítania sa etablovala iná konceptualizácia selekcie: čítať sa má len to, čo je mravné a v zhode s náboženstvom. Kritériom selekcie sa stal náboženský kánon. S ďalším vývojom a najmä vydeľovaním nových žánrov sa pole lektúry komplikovalo do tej miery, že sa v ňom ťažko orientovali aj tí, ktorí mali určovať pravidlá. Táto ťažká orientácia sa stala bázou kritiky v metafore prílivu. K najznámejším toposom čitateľských návodov je pokyn nečítať priveľa a v čítaní si vyberať a vedieť si vybrať. Čitateľské návody potom používajú metaforu jedu a protijedu. Selektovať treba nielen medzi knihami, ale je potrebné rozpoznať nebezpečné

---

⁴ KOLLÁROVÁ, Ivona. *Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ: Typografické médium v josefínskej dobe*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2013, s. 158-160. FRIEDEL, Johann. *Briefe aus Wien verschiedenen Inhalts an einen Freund in Berlin*. 2. verb. Auflage. Leipzig und Berlin: [b. t.], 1784, s. 373, 387-388.

miesta, jedy v knihách. Proti nim používať protijed. Za najvhodnejšie „očkovanie“ proti týmto jedom považujú zbožnosť.⁵

Diskurz o čítaní, jeho pravidlách, užitočnosti a škodlivosti, ktorý možno sledovať už od Tridentu, sa stal v druhej polovici 18. storočia súčasťou širokého osvietenského diskurzu o slobode prejavu, tlače a slobode, resp. jeho konzervatívnou protiváhou.

Knižnice privilegovaných skupín obyvateľstva

Dejiny knižnej kultúry venujú neprehliadnuteľný záujem knižniciam privilegovaných skupín obyvateľstva. Je to aj vďaka tomu, že sa po nich zachovalo veľa stôp najmä v podobe elementárnych súpisov či sofistikovanejších zoznamov, ktoré by sme mohli označiť za katalógy. Ako konštatuje Tomáš Janura, súpisy knižníc vidieckej šľachty vznikali len zriedkavo cielene ako systematické spracovanie zbierky, ale spravidla pri príležitosti rôznych majetkovo-právnych prevodov, v rámci dedičského alebo exekučného konania. Systematicky vypracované zachované súpisy (ako je to napríklad v prípade knižnice Ladislava Radvanského) sú dôkladnejšie a môžu dnes poslúžiť ako prameň pre analýzu knižnice a čiastočne aj pre konštatovania o čitateľských záujmoch jej vlastníka.⁶

Tomáš Janura reflektuje tieto súpisy, resp. ich obsah ako odraz sociálneho postavenia a mentálneho nastavenia ich vlastníkov predovšetkým v súvislosti s jazykom kníh.⁷ Upozorňuje na to, že zberateľské preferencie vyššej šľachty v 18. storočí ovplyvnila móda, trend zaujímať sa o osvietenských filozofov, ako to bolo v prípade knižnice Jozefa Windischgrätza. Vedie ho to k nezodpovedanej otázke o skutočných čitateľských záujmoch.⁸

Isté poznatky o obsahu knižníc a čitateľských preferenciách prinášajú pramene zachované v súvislosti s dražbami. Ak mala byť knižná zbierka po smrti vlastníka rozpredaná na dražbe, musel jej súpis najskôr skontrolovať cenzor. Stalo sa to napríklad v prípade knižnice cisársko-kráľovského banského radcu a vrchného banského správcu Karla Leibwurza. Keď v roku 1794 požiadali o povolenie licitovať jeho knižnicu, cenzor našiel nielen knihy zamerané na baníctvo, hutníctvo a geológiu, ale aj osvietenské a antiklerikálne knihy Gottholda Ephraima Lessinga,

---

⁵ BICKENBACH, Matthias. *Von den Möglichkeiten einer „inneren“ Geschichte des Lesens*. Tübingen: Max Niemeyer, 1999, s. 119-123. KOLLÁROVÁ, Ivona. Pokusy o usmerňovanie čitateľskej recepcie v 18. storočí. In: RADIMSKÁ, Jitka (ed.) *K výskumu zámeckých, męšťanských knihoven „Čtenář a jeho knihovna“*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2003, s. 527-534.

⁶ JANURA, Tomáš. Neznáme šľachtické knižnice 18. storočia z Liptovskej, Trenčianskej a Zvolenskej stolice. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2014, s. 44-51. Katalóg knižnice: Štátny archív v Banskej Bystrici, Rod Radvanský, inv. č. 645: Zoznam kníh knižnice Radvanských.

⁷ JANURA, ref. 6, s. 43.

⁸ JANURA, ref. 6, s. 52-55.

Voltaire, Wielanda, Klopstocka a iných. Miestodržiteľstvo následne prikázalo vrchnému komorskému grófovi zakázané knihy skonfiškovať a podozrivé poslať na revíziu. Knihy poslali miestodržiteľstvu na jeseň 1794 a ďalšie správy o osude knižnice nemáme.⁹ Nevieme, či Karl Leibwurz knihy kúpil, dostal, zdedil a nevieme teda, či sa v jeho knižnici ocitli náhodou, ako výsledok povrchného zberateľského záujmu alebo ich cielene získaval a čítal. Poslednú možnosť vzhľadom na preukázateľnú popularitu osvietenských ideí však považujeme za najpravdepodobnejšiu. Aj preto, že o päť rokov sa odohral podobný prípad. V máji 1799 nahlásil vrchný komorskogrófsky úrad miestodržiteľstvu, že plánuje dražbu knižnice príslušného banského súdu Johanna O'Reillyho a požiadal o špecifikáciu kníh, ktoré sa vzhľadom na platné nariadenia dražiť nesmú. Cenzor Riethaller uviedol osem titulov osvietenských diel, ktoré označil za nevhodné na dražbu. Bolo medzi nimi napr. 33 zväzkov zbraných spisov Rousseaua, sedem zväzkov Helvetiových zbraných spisov alebo *Oeuvres Philosophiques* od francúzskeho materialistu La Mettrieho.¹⁰ Aj O'Reillyho knižnica nám umožňuje robiť isté konštatovania o jeho systematickom záujme o osvietenské idey, vrátane radikálnych, o antiklerikálne a materialistické diela. Môžeme tiež predpokladať, že v jeho knižnici boli ďalšie knihy, ktoré sa do licitačného zoznamu nedostali, lebo štiavnickí radní vedeli, že ich dražba nebude povolená. Takéto kauzy mierne dopĺňajú neúplný obraz o súkromných knižných zbierkach elit v druhej polovici 18. storočia.

Recepcia osvietenských ideí

Oveľa bližšie k recepcii osvietenských ideí nás dostáva súdna kauza rúhania vedená proti pomocníkovi banského merača Jozefovi Aschenbrierovi, v ktorej knižnica zohrala podstatnú rolu. Jozef Aschenbrier sa v čase tureckých sviatkov roku 1772 dostal do slovného sporu s miestnym farárom Krajčovicom kvôli vynechaniu omše. Vzniknutú aféru začal po niekoľkých mesiacoch vyšetrovať banskoštiavnický banský súd ako zločin rúhania. Aschenbriera potrestali dvanástimi týždňami väzenia v komorskom dvore v Banskej Štiavnici. Okrem toho mal v stredu, v piatok a v nedeľu zostať len o chlebe a o vode. Po odpykaní trestu mal ako voľnomyšlienkar vlastníaci vo svojej knižnici okrem iného knihu Magnusa Gottfrieda Lichtwera *Právo rozumu* nastúpiť na prevýchovu do niektorého opátstva alebo kláštora. Z Aschenbrierovej knižnice mali vylúčiť všetky zakázané a urážlivé knihy alebo knihy, o ktorých

---

⁹ Magyar Némzeti Levéltár – Országos lévéltár (ďalej MNL – OL), C 60, cs. 88, 11910, cs. 13458, cs. 89, 1967.

¹⁰ KOLLÁROVÁ, Ivona. *Tajne: Nebezpečná myšlienka a netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja (1780 – 1799)*. Bratislava: VEDA, 2020, s. 122.

usúdili, že sú nad jeho pochopenie. Zachovaný súpis obsahuje už len povolené knihy.¹¹ Takže o tom, čo všetko mal Aschenbrier v knižnici, a môžeme pripustiť, že to aj čítal, sa už nedozvieme. Výskumy recepcie ateistickej a materialistickej filozofie, ako aj niekoľko nariadení Márie Terézie zameraných na boj s libertinizmom a indiferentizmom, nás vedú k predpokladu, že Aschenbrier nebol výnimočným a ojedinelým prípadom, ale len akousi špičkou ľadovca, ktorá sa vynorila v podobe eskalovania konfliktu s duchovným.

Pri výskume dejín cenzúry, knižného obchodu a čitateľských preferencií v období neskorého osvietenstva si nemožno nevšimnúť popularitu kantovskej filozofie. Možno ju vnímať a zachytiť niekoľkými spôsobmi. Nie je to len neprehliadnuteľná prítomnosť Kantových a kantovských kníh v dobových knižničných katalógoch či kníhkupeckých ponukách, ale aj čitateľské stopy, teda rukopisné poznámky v knihách alebo citáty z kantovských diel v dobových pamätníkoch. Kantove a kantovské knihy sú v historických knižniciach zastúpené naozaj bohato, stopy čítania, resp. používanie nesú len zriedkavo. Vlastníci kníh si na predsádky pripisovali iné Kantove texty¹² alebo opisovali recenzie (napríklad z *Allgemeine Literatur-Zeitung*) či pasáže zo súvisiacich kantovských diel.¹³ Sporadicky sa objavujú aj poznámky v texte.¹⁴ Neprítomnosť čitateľských poznámok síce celkom nevyklučuje aktívnu prácu s textom, ale ani neumožňuje potvrdiť, či vyvrátiť poznámky dobových komentátorov o nadšení či nepochopení. Neznámy uhorský „patriot“ vo svojej polemickej knihe *Der Patriot aus der Grundsätzen* otvorene kritizuje zhubný vplyv racionalizmu a kantovstva. Hovorí o „vyššej filozofii čistého rozumu“ a za jej prospešnejší ekvivalent považuje praktickú filozofiu, kráčajúcu po vyšliapaných cestách bez rizika zablúdenia v labyrinte nadzmyslovej metafyziky.

---

¹¹ KAŠIAROVÁ, Elena. Prehrešky a tresty baníkov v oblasti pôsobnosti hlavného komorskogrofskeho úradu v Banskej Štiavnici v 18. storočí. In: *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Zborník z rovnomennej vedeckej konferencie konanej 1.-3. 10. 2003 v Lučenci. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 218–219. Štátny ústredný bankský archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorskogrofský úrad v Banskej Štiavnici, Ber, 26. 4. 1773. KOLLÁROVÁ, ref. 9, s. 113.

¹² Napr. Univerzitná knižnica v Bratislave, 21 F 5421: KANT, Immanuel. *Critik der reinen Vernunft*. Frankfurt: [s. t.], 1794. Na prednej predsádke je odpis Kantovho článku: *Erklärung in Beziehung auf Fichtes Wissenschaftslehre*, na zadnej predsádke poznámky k textu a výpisky z knihy Jacoba Friedricha Friessa *Neue Kritik der Vernunft* (1807).

¹³ Napr. Univerzitná knižnica v Bratislave, 21 F 15422: KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*. Th. 1.–2. Königsberg: Nicolovius, 1797. Excerptá z recenzie diela eklektického kantovca Karla Ludwiga Pörschkeho uverejnenej v *Allgemeine Literatur-Zeitung*, 1799, č. 224, stĺpec 129-134. Alebo: 21 F 15420: KANT, Immanuel. *Critik der practischen Vernunft von Immanuel Kant*. Frankfurt: [s. t.], 1795. Na prednej a zadnej predsádke výpisky z diel filozofov.

¹⁴ Napr. Univerzitná knižnica v Bratislave, XXI G 375: KANT, Immanuel. *Critik der reinen Vernunft*. Riga: Hartknoch, 1794. Zbierka kantovských kníh sa zachovala aj v Lyceálnej knižnici v Kežmarku. Len zriedkavo nesú stopy čítania alebo aktívnej práce s textom. N 45749: KANT, Immanuel. *Critik der reinen Vernunft*. Riga: Hartknoch, 1794. Poznámky na zadnej predsádke. N 5986 PV: KANT, Immanuel. *Zum ewigen Frieden*. Königsberg: Nicolovius, 1796. Tu aj systematické podčiarkovanie v celej knihe.

„Poznám znamenitých mužov, povedal ostrozraký pozorovateľ dnešného osvietenstva, ktorí by mohli nájsť na kantovskej filozofii niečo dobré. Keby sa bez tejto filozofie nedalo byť ušľachtilým človekom, bola by celá morálka starých čias fantóm. Poznám tiež mnohých znamenitých ľudí študujúcich Kantovu filozofiu; ale aj bez nej by boli dobrými a váženými ľuďmi; poznám stovky iných, ktorí sa tak ako ja oddali tomuto štúdiu, ale ani na okamih nie sú lepší, ba skôr sa zdá, že čím je systém rafinovanejší, tým je škodlivejší pre tých, ktorí porozumejú len novotám so svojim vzdelaným hrubým duchom. – Márnivosť a túžba byť moderný majú tiež veľký podiel na tom, že kantovská filozofia by chcela dominovať tak, ako pred niekoľkými rokmi beletristika. Vidíme, že sa jej venujú ľudia, čo ešte nikdy neštudovali filozofickú knihu.“¹⁵

Istú oporu nachádzame v inom prameni – pamätníkoch alebo tzv. štambuchoch. Album venovaní priateľov, autorít a osobností zo študentských ciest je v istom zmysle unikátnym zdrojom. V stereotypnom prúde sentencií o priateľstve, šťastí, múdrosti, vybraných z klasických autorov, biblických textov, či zbierok aforizmov zostavených pre tento účel, sa niekedy objaví neštandardný záznam: filozofické posolstvo s racionalistickým odkazom. Albumy cirkulovali v súkromných kruhoch a nepodliehali cenzúre. Možno v nich preto nájsť aj úprimné politické vyjadrenia či citáty, ktoré neboli v súlade s oficiálnymi a schválenými ideológiami či náboženskými tradíciami. Môžeme v nich nájsť myšlienky zakázaných alebo problematických autorov. Pamätník sa takto stáva svetom neaprobovaných myšlienok, svetom, v ktorom cirkulujú z verejného diskurzu vytesnené témy. V náhľade do analytických databáz pamätníkov z druhej polovice 18. storočia sa pred nami vynára neprehliadnuteľná frekvencia výrokov z diel Voltaira, Rousseaua, Kanta, Lessinga, Humea, Holbacha a iných osvietených filozofov.¹⁶ Početné citáty z Kantových, resp. kantovských kníh ukazujú, že ich výskyt v knižniciach nebol len zberateľskou módou, a že k recepcii jeho diela dochádzalo.¹⁷

V pamätníkoch nakoniec nájdeme i citáty zo zakázaných kníh. „Človek je nešťastný len preto, lebo nepozná prírodu“ napísal jenský študent Pavol Šuvada v roku 1800 do pamätníka svojho priateľa Istvána Sikosa. Citát je zo základného diela osvietenského ateizmu, Holbachovho *Systému prírody* (1770). Ukazuje nám, že na konci storočia malo svojich čitateľov a inšpirovalo ich k predstave šťastného života bez náboženských predstáv.¹⁸

---

¹⁵ *Der Patriot aus Grundsätzen*. Pest: Trattner, 1797, s. 144-145.

¹⁶ KOLLÁROVÁ, Ivona. Historická pamäť v pamätníkoch. In: *Pamiatky a múzeá*, 64, 2015, č. 4., s. 25-26.

¹⁷ O recepcii Kantovej filozofie: KOLLÁROVÁ, Ivona. Popularita Kantovskej filozofie na prelome 18. a 19. storočia. In: *Historický časopis*, 68, 2020, č. 2, s. 313-334.

¹⁸ KOLLÁROVÁ, Ivona. Hľadanie zakázaného: Popularita ateistickej a materialistickej filozofie na konci 18. storočia. In: *Vedecká komunikácia 1500 – 1800. II.: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta humanitných vied, Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva, 2109, s. 46-47.

Pokusy vnieŝť svetlo do recepcie ateistickej filozofie na základe výskumu čitateľských záznamov v Holbachových knihách zachovaných v historických knižniciach dopadli podobne ako v prípade Kanta. Exempláre *Systém prírody* sa v knižniciach vyskytujú, ale neobsahujú takmer nijaké stopy čitateľstva. A pravdepodobne môžeme ich výskyt pripísať povrchnejšiemu, viac zberateľskému ako čitateľskému, záujmu o zakázanú materialistickú filozofiu.¹⁹

Čitateľstvo

Po viac-menej neúspešnom hľadaní stôp aktívneho čitateľstva pôsobí osviežujúco napríklad autentická spomienka Jána Kollára na knižnicu istého Mateja Zmeškala.

*„V dome pána Kolbenheyera, hneď v mojom susedstve, býval akýsi pán Matej Zmeškal, rodom zeman z Leštín, bývalý vyberač hlavnej vojenskej pokladnice v Oravskej stolici. ... Bol takzvaný naturalista, čiže volnomyšlienár a v jeho knižnici boli napospol protináboženské knihy, alebo aspoň diela takzvaných prírodných filozofov. V knižnici opatroval väčšinu spisov Voltairových, Rousseauových, Baylových atď. a knihy, ktoré sám nemal, vypožičiaval si a prinášal domov od známych a priateľov. S každou novou knihou prikvitol ku mne so slovami: „Zase máme niečo nové na čítanie.“ Takto som sa pol druhu roka zásluhou pána Zmeškala oboznamoval so všetkými ateistami, naturalistami, deistami a bohvie ešte s akými istami.“*²⁰

Kollár ďalej osvetľuje, čo všetko zo Zmeškalovej knižnice mal v rukách a aký to na neho urobilo dojem. O Zmeškalových čitateľských záujmoch asi už nemusíme mať pochybnosti. Kollárom artikulované subjektívne pohoršenie z predkladanej lektúry môže byť do istej miery výsledok autoštylizácie. Jeho zmienky o knihách a knižniciach sú v *Pamätiach* početné. Okrem iného sa zmieňuje o svojej takmer až posadnutosti dielami antických klasikov, neskôr o čítaní osvietenských spisovateľov a filozofov.²¹

Kollárove štylizované „spomienky“ napriek všetkému v metodologickej rovine podčiarkujú, že autentické výroky súčasníkov sú rovnako dôležitým, ak nie dôležitejším zdrojom pochopenia ako zachované katalógy, resp. ukazujú na synergiu viacerých prameňov. Máme k dispozícii aj

---

¹⁹ Exmpláre bez používateľských stôp v zbierke Lyceálnej knižnice v Bratislave alebo v historických fondoch Univerzitetnej knižnice v Bratislave. V zbierke Lyceálnej knižnice v Kežmarku sa nachádza o. i. exemplár zo zbierky Martina Schwartnera. Neobsahuje nijaké stopy čítania (Signatúra 12641).

²⁰ KOLLÁR, Ján. *Pamäti z mladších rokov života*. Bratislava: Tatran, 1997, s. 126.

²¹ KOLLÁR, ref. 19, s. 86-87, 102, Zaujme aj jeho konštatovanie (s. 112), že Bratislava bola v čase jeho štúdií chudobná nielen na knižnice, ale aj iné kultúrne ustanovizne. Takéto vnímanie je pravdepodobne výsledkom porovnávania kultúrnej atmosféry s inými veľkými mestami, ktoré navštívil.

iné zmienky, bez autobiografickej štylizácie. Nemožno si v nich nevšimnúť rozpor medzi ideálom a realitou čitateľstva, a to neraz najmä u žien.

„Náš pater Sonntagsprediger horlil častejšie proti čítaniu týchto svetských a (ako to on volá) luterských kníh. Zdá sa, že jeho kázne zaučinkovali; lebo teraz väčšina dám, predtým často čítajúcich svetské knihy, snaží sa odpykať si hriech lektúrou povznášajúcej duchovnej knihy; preto vidno v ich knižniciach diela vysoko učeného otca Pergensa²² vedľa Novej Heloise²³; Nebeský kľúč²⁴ vedľa Candida²⁵ a Životopisy svätých vedľa života Ninon; a keď dámy povolia prístup k ich toaletnému stolíku, možno tam uvidieť ležať aj Pannu Orleánsku²⁶ vedľa pôstnych kúskov neprekonateľného pána Obermayera.“²⁷

Takto jozefínsky spisovateľ Joseph Richter, podobne ako spomenutý Johann Friedel, so satirickou nadsázkou komentuje čitateľský vkus.²⁸ Nejde o objektívne hodnotenie, ale skôr subjektívne komentovanie čitateľských paradoxov, akéhosi zmätku domácich knižníc. V nich sa vedľa seba nachádza baroková modlitebná klasika a módne osvietenenské texty, životopisy svätých a ľahká erotika či pornograficko-satirická poéma s protikatolíckym a protiabsolutistickým akcentom. Konflikt žiaduceho a nežiaduceho čítania sa v komentároch objavuje mnohokrát. Prejavy ideálneho čitateľstva len zriedkavo.

„Teraz som zamestnaný čítaním Herodota, budem tiež čítať Tukydidu a po Tukydidovi prečítam Xenofóna. Neviem, ktorého spomedzi historikov, ak nie Polybia, ktorý bol pri rozvrate Kartága, by som mal čítať! Preto ponížene žiadam, ... o prejav priazne obstaraním alebo Heumanna iného akéhokoľvek dobrého autora.“²⁹

Peter alebo de Kosztolan z Tepličky, zať baróna Ladislava Prónaia a autor tohto citátu, sa vo svojom liste bratislavskému evanjelickému farárovi Michalovi Institorisovi-Mošovskému detailne zmieňuje o svojej lektúre. Túžba, aby mu Institoris pomohol pri získaní niektorých kníh, ho viedla k tomu, aby podrobne opísal, čo čítal a číta. Kosztolan píše, že od štrnástich

---

²² Pergens je pseudonym Nikolausa Sprengera, viedenského kňaza, autora troch polemických pojednaní o teologických otázkach, vydaných v roku 1783.

²³ ROUSSEAU, Jean-Jacque. *La nouvelle Héloïse : Ou lettres de deux amans*. Amsterdam: Rey, 1761.

²⁴ Martin von Cochem. *Goldener Himmel-Schlüssel, Oder Neues Gebett-Buch*. München: Aschendorf, 1744.

²⁵ VOLTAIRE, François-Marie Arouet de. *Candide, ou l'Optimisme*. [s. l.]: [s. t.], 1759. Satira na Leibnizovu filozofiu.

²⁶ [VOLTAIRE, François-Marie Arouet de]. *La Pucelle d'Orléans*. Louvain: [s. t.], 1755. Satirická poéma popretkávaná erotickými situáciami, zaradená medzi kontroverznú a škandalóznú literatúru útočiacu na dvor, panovníka a klérus.

²⁷ Obermayer je pseudonym Josepha Richtera, autora citovaného textu.

²⁸ [RICHTER, Joseph]. *Bildergalerie weltlichen Misbräuche ...* Frankfurt und Leipzig : [s. t.], 1785, s.161-162.

²⁹ Ústredná knižnica SAV, Rukopisná zbierka Lyceálnej knižnice v Bratislave, Rkp. zv. 356, 27. 8. 1790, Peter de Kosztolan, Teplička.

rokov si vyhľadáva knihy s komentármi a výt'ahmi z diel klasických autorov, čo pre neho v istom momente prestalo byť pútavé. Preto chce čítať celé diela klasických autorov počnúc Homérom. Na to potrebuje príručku, ktorá by mu poradila, ako postupovať a čo si vyberať. U profesora literatúry vraj videl osemzväzkovú literárnu históriu starých autorov (Heumann, Fabricius) a chcel by ju vlastniť. Kosztolan exponuje svoje vedomosti o starovekej literatúre a starovekých dejinách zrejme s cieľom získať si sympatie adresáta a podnietiť ho spolupracovať pri získavaní kníh do svojej knižnice.³⁰ List ako z metodologickej príručky o povinnom a voliteľnom čítaní klasickej literatúry je ojedinelý svojho druhu. Čitatelia sa o svojej lektúre spravidla nezmieňujú a ak áno, nie tak obširne ako Kosztolan.³¹ Jeho záujem o starovekých autorov pôsobí ojedinele. Nadšených čitateľov klasickej literatúry bolo v tomto období nepochybne viac, ale zrejme nepredstavovali priemer ani trend. Čítanie bolo isto témou rozhovorov v salónoch a kaviarňach, ale obsah sa nedozvieme. Zmienky o čítaní a získavaní kníh môžeme nájsť najmä v listoch vzdelancov.³²

Stopy v knihách

Asi to nebola náhoda, že Kosztolan adresoval svoje listy bratislavskému evanjelickému farárovi Michalovi Institorisovi-Mošovskému. Jeho zberateľské a čitateľské záujmy dnes dokumentuje jeho rozsiahla osobná knižnica a osobná korešpondencia. Dokladá Institorisov záujem napríklad o staré bohemiká z 15. a 16. storočia. Aktívne ich vyhľadával prostredníctvom svojich známych v Čechách a na Morave. Rozposielal im dokonca zoznam titulov, o ktoré mal záujem. Takto sa do jeho zbierky dostali napríklad dnes unikátne zachované bohemiká. Jeho knižnica bola samozrejme oveľa bohatšia a obsahovala vydania z mnohých častí Európy. Institoris je výborným príkladom skutočného zberateľa, čitateľa a tiež príkladom toho, čo dnes naozaj potrebujeme alebo si myslíme, že potrebujeme – aktívneho zapisovateľa svojich myšlienok, zaznamenávajúceho svoju interakciu s textom. V jeho knihách sa pravidelne vyskytujú rukopisné poznámky. Mnohé sú dnes okrem iného dôležitou relevantnou správou o autoroch, prekladateľoch a vydavateľoch anonymných diel, nenahraditeľnou pomôckou spracovateľa. Preukázateľných vlastníkov sú stovky, využiteľných záznamov je zopár.

---

³⁰ Môže ísť o príručku: FABRICIUS, Johann Albert. *Bibliotheca Graeca* (1705) alebo *Bibliotheca Latina mediae et infimae aetatis* (1734 – 1736).

³¹ Ústredná knižnica SAV, Rukopisná zbierka Lyceálnej knižnice v Bratislave, Rkp. zv. 356, 27. 8. 1790, Peter de Kosztolan, Teplička. Podobne sa András Zemko z Pápi zmieňuje o čítaní gréckych kníh: Rkp. zv. 351 (4. 12. 1783).

³² Napríklad v korešpondencii Karola Gottlieba Windischa: SEIDLER, Andrea. *Briefwechsel des Karl Gottlieb Windisch*. Budapest: Universitas kiadó, 2008, s. 226-227. Karol Fejérváry z Prešova K. G. Windischovi, 4. júna 1790.

Jednou z knižníc, ktorú možno využiť pre lepšie a demytologizované poznanie historickej osobnosti, je knižnica právnika, publicistu a etnografa Jána Čaploviča. Jeho život, aktivity a dielo zachované v dobovej tlači, monografiách alebo len v rukopise bolo predmetom systematického bádania. Je citovaným autorom nielen medzi etnografmi. Súčasťou rukopisného dedičstva zachovaného po Jánovi Čaplovičovi je aj jeho knižnica, resp. dnes už len knihy nesúce jeho vlastnícky záznam a rukopisné poznámky, teda zápisy preukazujúce aktívne čítanie a spracovanie textu. Z môjho pohľadu je najzaujímavejším dokumentom z jeho knižnice slovenský katechizmus.³³ V tomto období to bola jedna z najbežnejších kníh – učebnica určená na memorovanie náboženských poučiek – teda nič, čo by sme hľadali v knižnici osvietenského intelektuála. Paradoxne práve túto „všednú“ knihu zaplnil Čaplovič špecifickými rukopisnými poznámkami a urobil z nej mimoriadne zriedkavý prameň.

Katechizmus		
Strana	Text	Čaplovič
1	2. Co jest to spasenu (!) býti? Že já po mé smrti k Bohu do nebe přijdu	ak mne tam pustja
1	3. Která jest pravá cesta k spasení: Pravé křestanství	a peníze
11	6. Co svedčí více o Bohu? Svědomí Czlověka, kteréž se Boha bojí	a palica richtarska
20	49. Co Bůh v tomto přikázání nám zakázal? Abychom jména Božího na darmo nebrali	ale za tringeld
26	74. Proč právě ten den? Ponevadž toho dne, Bůh sám po dokonaném stvoření všech vecy, odpočinul;	a fajku sy zapálil
29	88. Kde slibuje Krystus Pán svau milostivau přítomnost? Mat. 18, 20. Kdizkoli shromáždí se dva neb tři, ve Jménu mém, tut jsem já u prostřed nich	pri poharu

³³ Ústředná knižnica SAV (ďalej ÚK SAV), BB 190, HRUŠKOVIC, Samuel. *Katechizmus D.M.L...* . Banská Bystrica : Z. Štefáni, 1823. Kompletný prepis poznámok a informácie o vlastníkoch KOLLÁROVÁ, Ivona. *Katechizmus Jana Čaploviča : Čitateľské poznámky ako prameň poznania historických osobností?* In: *Studia bibliographica Posoniensia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2014, s. 99-116.

104	49. Kdy (!) byla mezi tím jeho duše: V nebeském ráji	krumple jedla
106	60. Podle kterého přirození Krystus do nebe vstoupil? Podlé lidského	a božske v zálohu nechal u krčmanky!
124	61. Co jest ten věčný, radostný život? Oko nevidalo, ani ucho neslychalo ... co připravil Bůh těm, kteříž ho milují. I. k Kor. 2, 9	opekance s makem
154	19. Kterák dáva křst věčný život? Když nás z synů hněvu, syny božími činí	z oplanu loptošou

Všedná náboženská knižka nám ukazuje nielen to, ako pôsobia inhibície v historiografii, ale v spoločenskej komunikácii vôbec, ako pôsobí subtilná, no účinná forma autocenzúry – vytesnenie neprijateľných extrémov z diskurzu. Nie je to cenzúra, ktorá nás prenasleduje, ale cenzúra, ktorú sami vytvárame. Keď prekonáme prvotné prekvapenie, môžeme vnímať, že poznámky v katechizme nie sú iba prázdny žartovaním, ale ponúkajú niekoľko terénov pre úvahy. Je to zóna kompatibility s Čaplovičovým etnografickým a publicistickým dielom a filozofickými náhľadmi. Je tu zóna vnútra anotátora – známe či dosiaľ nepoznané stránky svetonázoru a jeho vzťahu k náboženským predstavám a teologickej tradícii. Nad nimi je sféra uvažovania o autorskej sebaregulácii, autocenzúre, zavrnutia náhľadov, ktoré sa v oficiálnych prácach neobjavujú. Torzo Čaplovičovej knižnice je dnes zachované v niekoľkých inštitúciách spravujúcich historické fondy. Čaplovičove knihy možno jednoznačne identifikovať podľa jeho vlastnickeho záznamu. Súčasťou jeho rukopisnej pozostalosti sú aj rukopisy dokumentujúce aktívnu prácu s textom kníh a dobových periodík – čítanie, poznámkovanie a excerpovanie z cirkevno-historických a právnych dokumentov. Zaujímal sa aj o politickú satiru.³⁴ Hoci by sa mohlo zdať, že postava Jána Čaploviča je dostatočne prebádaná, práve prepojenie poznatkov o jeho knižnici a poznámok v knihách s jeho výpiskami a jeho dielom vedie k neschematickému a demytologizovanému poznaniu historickej osobnosti v jej zložitosti.³⁵

Od súpisov k dejinám čítania

³⁴ Ústredná knižnica SAV, BB 364: MSCPT: Religionaria Studio et opera Joannis Csaplovics ... [1]802. Podobne v jeho rukopise *Literaria notata*: Literárny archív SNK, J 4, 1806.

³⁵ KOLLÁROVÁ, Ivona. Ján Čaplovič - "oslavovateľ slovenského ľudu" ? Disciplinizačná sila a zavrnutie ako faktor konštruovania v biografii. In: *Historické štúdie*, 51, 2017, s. 79-95.

Dejiny čítania sú v metodologickom vnímaní jednou z najproblematickejších zón kultúrnych dejín. Dostupné pramene – katalógy knižníc, poznámky v knihách či výpisky – neumožňujú hlbšie pochopenie čitateľských schopností a záujmov a nevedú k stabilným konštatovaniám o vplyve čítania na vedomie jedinca. Jedným z možných prístupových uhlov je dozor a disciplinizácia. Snaha kontrolovať čítanie je založená na predstave, že čítanie spôsobuje alebo umožňuje rozširovanie nebezpečných myšlienok, je založená na metafore nákazy textom.³⁶ Stále však nevieme dať jednoznačnú odpoveď na otázku, či je literatúra symptóm alebo faktor spoločenského vývoja. Zmeny postojov prostredníctvom čítania jediného diela sú mimoriadne nepravdepodobné a ak pripustíme, že takáto zmena môže nastať, je výsledkom trvalých a dlhodobých čitateľských zážitkov spolu s ďalšími vplyvmi. Aj teória *Collective Action Frame* odmieta možnosť jednoduchého ovplyvňovania, ale objasňuje, že myšlienky či „návody“ môžu v istom zmysle vedomie meniť a nepriamo viesť sociálnym zmenám alebo ich podporovať. Účinky čítania podporuje kolektívne zdieľanie – napríklad diskusia v čitateľskej spoločnosti, kaviarni, salóne alebo v divadle.³⁷

Postupujúce spracovanie zbierok historických knižníc zrejme pomôže objaviť nových vlastníkov alebo rekonštruovať ich zbierky. Otázka, ako a či vôbec bude možné tieto dáta využiť pri skúmaní čitateľstva, a či sa nestanú len dokladom individuálneho zberateľstva, zostáva otvorená a vedie skôr k pesimistickému konštatovaniu o súčasných metodologických obmedzeniach dejín knižnej kultúry. Môže nás len trocha potešiť, že tento problém – problém nepreklenutej priepasti medzi deskripciou a pochopením – majú iné aj historické disciplíny. Výstižne to zhrnul Zdeněk Vašíček v prirovnaní k družicovej fotografii, na ktorej síce vidno veľký čínsky múr, ale žiadnych Číňanov.³⁸ Súčasný stav spracovania zbierok a zachované súpisy umožňujú v individuálnych prípadoch rekonštrukciu osobnej alebo inštitucionálnej zbierky, len zriedkavo vedú k hlbšiemu poznaniu jej využitia a jej vplyvu na vedomie vlastníka a pod. Ak stále pripúšťame, že niečo také je, resp. bude v budúcnosti možné, zrejme nám to umožní len sofistikované skúmanie a vyhodnocovanie podstatne mohutnejšieho množstva nielen vlastníckych záznamov, ale aj zaznamenaných čitateľských interakcií veľkého počtu zachovaných historických kníh a zbierok v nadinštitucionálnych rámcach elektronického prostredia. Inak povedané, čaká nás naisto ešte veľa čiernej práce a možno aj pokusy o obnovenie, prípadne implementáciu metodologického a pojmového aparátu iných vied.

---

³⁶ BACHLEITNER, Norbert. *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2017, s. 33.

³⁷ BACHLEITNER, ref. 35, s. 38-40.

³⁸ VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost*. Praha: Karolinum, 2006, s. 57-58.

Jediným pomocníkom v tomto snažení s neistým výsledkom nám budú informačné technológie.

Zoznam bibliografických odkazov

BACHLEITNER, Norbert. *Die literarische Zensur in Österreich von 1751 bis 1848*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2017. ISBN 978-3-205-20502-9.

BICKENBACH, Matthias. *Von den Möglichkeiten einer „inneren“ Geschichte des Lesens*. Tübingen: Max Niemeyer, 1999. ISBN 3-484-63020-5.

JANURA, Tomáš. Neznáme šľachtické knižnice 18. storočia z Liptovskej, Trenčianskej a Zvolenskej stolice. In: *Studia Bibliographica Posoniensia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2014, s. 44-51. ISSN 1337-0723.

KAŠIAROVÁ, Elena. Prehrešky a tresty baníkov v oblasti pôsobnosti hlavného komorskogrófskeho úradu v Banskej Štiavnici v 18. storočí. In: *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2007, s. 214 – 237. ISBN 978-80-223-2302-4.

KOLLÁROVÁ, Ivona. Pokusy o usmerňovanie čitateľskej recepcie v 18. storočí. In: RADIMSKÁ, Jitka (ed.) *K výskumu zámeckých, mešťanských knihooven „Čtenář a jeho knihovna“* České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2003, s. 527-534. ISBN 80-7040-661-5.

KOLLÁROVÁ, Ivona. *Slobodný vydavateľ, mysliaci čitateľ: Typografické médium v jozefínskej dobe*. Budmerice: Vydavateľstvo Rak, 2013. ISBN 978-80-85501-57-5.

KOLLÁROVÁ, Ivona. Katechizmus Jana Čaploviča : Čitateľské poznámky ako prameň poznania historických osobností? In: *Studia bibliographica Posoniensia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, 2014, s. 99-116. ISSN 1337-0723.

KOLLÁROVÁ, Ivona. Historická pamäť v pamätníkoch. In: *Pamiatky a múzeá*, 64, 2015, č. 4., s. 25-26. ISSN 1335-4353.

KOLLÁROVÁ, Ivona. Ján Čaplovič - "oslavovateľ slovenského ľudu" ? Disciplinizačná sila a zavrnutie ako faktor konštruovania v biografii. In: *Historické štúdie*, 51, 2017, s. 79-95. ISBN 978-80-224-1575-0.

KOLLÁROVÁ, Ivona. Hľadanie zakázaného : Popularita ateistickej a materialistickej filozofie na konci 18. storočia. In: *Vedecká komunikácia 1500 – 1800. II.: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie*. Žilina: Žilinská univerzita v Žiline, Fakulta humanitných vied, Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva, 2109, s. 33-59. ISBN 978-80-89832-17-0.

KOLLÁROVÁ, Ivona. Popularita Kantovskej filozofie na prelome 18. a 19. storočia. In: *Historický časopis*, 68, 2020, č. 2, s. 313-334. ISSN 0018-2575.

KOLLÁROVÁ, Ivona. *Tajne: Nebezpečná myšlienka a netransparentnosť komunikačných sietí v čase nepokoja (1780 – 1799)*. Bratislava: VEDA, 2020. ISBN 978-80-224-1822-5.

SEIDLER, Andrea. *Briefwechsel des Karl Gottlieb Windisch*. Budapest: Universitas kiadó, 2008. ISBN 979-963-9671-21-8.

VAŠÍČEK, Zdeněk. *Archeologie, historie, minulost*. Praha: Karolinum, 2006. ISBN 80-246-1161-9.

ŽIBRITOVÁ, Gabriela. Systém dejín knižnej kultúry. In: *Kniha. '85 '86 : Zborník pre problémy a dejiny knižnej kultúry na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 63-75.

Vydané pramene

FRIEDEL, Johann. *Briefe aus Wien verschiedenen Inhalts an einen Freund in Berlin*. 2. verb. Auflage. Leipzig und Berlin: [b. t.], 1784.

KANT, Immanuel. *Critik der reinen Vernunft*. Frankfurt: [s. t.], 1794 (Exemplár: Univerzitná knižnica v Bratislave, 21 F 5421).

KANT, Immanuel. *Critik der reinen Vernunft*. Riga: Hartknoch, 1794. (Exemplár: Univerzitná knižnica v Bratislave, XXI G 375).

KANT, Immanuel. *Critik der practischen Vernunft von Immanuel Kant*. Frankfurt: [s. t.], 1795. (Exemplár: Univerzitná knižnica v Bratislave, 21 F 15420).

KANT, Immanuel. *Die Metaphysik der Sitten*. Th. 1.- 2. Königsberg: Nicolovius, 1797. (Univerzitná knižnica v Bratislave, 21 F 15422).

KANT, Immanuel. *Critik der reinen Vernunft*. Riga: Hartknoch, 1794. (Exemplár: Lyceálna knižnica v Kežmarku: N 45749).

KANT, Immanuel. *Zum ewigen Frieden*. Königsberg: Nicolovius, 1796. (Exemplár: Lyceálna knižnica v Kežmarku: N 5986 PV).

KOLLÁR, Ján. *Pamäti z mladších rokov života*. Bratislava: Tatran, 1997. ISBN 80-7140-127-7.

Der Patriot aus Grundsätzen. Pest: Trattner, 1797.

[RICHTER, Joseph]. *Bildergalerie weltlichen Misbräuche ...* Frankfurt und Leipzig : [s. t.], 1785.

SENECA, Lucius Annaeus. *De Tranquillitate Animi. Liber IX, c. 9* [online]. [s.a.] [cit. 13-11-2023]. Dostupné na:

<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:abo:stoa,0255,013:9>

Archívne pramene

Magyar Nemzeti Levéltár – Országos levéltár (ďalej MNL – OL), fond C 60 – Departamentum revisionis librorum.

Literárny archív SNK, ČAPLOVIČ, Ján. *Literaria notata*, J 4.

Štátny archív v Banskej Bystrici, *Rod Radvanský*, inv. č. 645: Zoznam kníh knižnice Radvanských.

Ústredná knižnica SAV, *Rukopisná zbierka Lyceálnej knižnice v Bratislave*.

Ústredná knižnica SAV, fond *Knižnica Evanjelického gymnázia v Banskej Bystrici*:

BB 364: ČAPLOVIČ, Ján. *MSCPT: Religionaria Studio et opera Joannis Csaplovics ...* [1]802.

BB 190, HRUŠKOVIC, Samuel. *Katechismus D.M.L....* Banská Bystrica: Z. Štefáni, 1823 (rukopisné poznámky v texte).

Knižnica ako „skladačka“ - proces utvárania knižnej zbierky členov rodu Zay a Calisius³⁹

Eva KOWALSKÁ, Historický ústav SAV

Habent sua fata libelli – podobný výrok možno pokojne preformulovať aj na *habent sua fata bibliothecae*. Zatiaľ čo pod „knížnicou“ rozumieme celkom intuitívne kolekcie (usporiadané, či len jednoducho zhromaždené) kníh alebo iných nosičov informácií, rovnako však aj priestory, kde sa uchovávajú a dávajú do rúk čitateľom, pod termín *fata*, „osudy“ sa dajú zaradiť rozmanité cesty a spôsoby ich nadobúdania,⁴⁰ uchovávania a využívania. Toto triviálne konštatovanie, predkladané študentom knihovedy zrejme už v proseminári mi však umožňuje veľmi jednoducho naznačiť, aké dôležité je vnímať práve procesy spojené s nadobúdaním (a používaním) kníh. Ak sa práve ony hlbšie analyzujú, historické knižnice sa ukážu byť nielen objektom hodným ochrany a vystavovania, ale aj veľmi výpovedným prameňom sociálnych a kultúrnych dejín. Pri takomto pohľade nemusí byť potom dôležité, aká veľká je uchovaná (či zaregistrovaná) kolekcia, ale skôr to, akým spôsobom sa s knihami od momentu ich fyzického vzniku zaobchádzalo. Do popredia teda vstupujú producenti, sprostredkovatelia, vlastníci aj používatelia kníh a najmä, ich vzájomné vzťahy.

Z takýchto východísk sa sústredím na doplnenie poznatkov o pohnutých dejinách zayovskej knižnej zbierky, ktorá dnes patrí – resp. aj pravdepodobne je – k najväčším historickým knižniciam, určite však v kategórii súkromných, *nota bene*, dodnes zachovaných(!) knižníc. Ako prvá bola bližšie, hoci nie komplexne analyzovaná Jozefom Vševladom Gajdošom.⁴¹ Jeho konštatovanie o tom, že sa utvárala postupne, pripájaním viacerých kolekcí kníh, sa javí dnes ako korektné, zodpovedá však dobe, v ktorej sa práci s touto zbierkou venoval, a použitej metodike výskumu. Nepoznal celkom dôkladne príbuzenské väzby v rámci Zayovsko-

---

³⁹ Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu APVV-19-0524 *Chronológia dejín knižníc na Slovensku od počiatkov do roku 2020 (Chronologia historiarum bibliothecarum ab initio usque ad annum 2020)*.

Za kolegiálnu a nadštandardnú pomoc ďakujem aj pracovníkom SNK, Oddeleniu starých tlačí, Mgr. Janke Cabadajovej a Mgr. Ondrejovi Šomodimu.

⁴⁰ Túto podstatnú súčasť nadobúdania/budovania knižnice si všíma na príklade Pálffyovcov SIBYLOVÁ, Michaela. Mechanizmus získavania kníh do šľachtických knižníc v 2. polovici 18. storočia. In: *Sudia bibliographica Poseniensia*, 2011, s. 86-98.

⁴¹ Gajdoš vylúčil z analýzy niektoré typy kníh, v súlade s dobovým ideologickým marxistickým „hodnotením“ dôležitosti knihy z hľadiska obsahu. GAJDOŠ, Jozef Vševlad. Zayovská knižnica v Uhrovci: stručná história a rozbor fondov. In: *Knižničný zborník*, 1968, 1. zv. Martin: Matica slovenská, 1968, s. 94-119; Ten istý. Niekoľko exlibrisov zo Zayovskej knižnice. In: *Cirkevné listy*. 1964, roč. 77, č. 6, s. 91-93.; prehľadne tiež SABOV, Peter. Zayovská knižnica. In: SABOV, Peter a kol. Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku. Prvý zväzok. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001, s. 18-24.

Calisiovského rodu, hoci správne predpokladal, že knižnicu obohacovali prírastky od individuálnych majiteľov. Už Gajdoš však avizoval, že bude prínosné pátrať aj v archívnych dokumentoch, ktoré on nemal k dispozícii.

Kým Gajdoš sa najviac spoliehal na objavenie starších katalógov, o osudoch knižnice dokázu vypovedať aj iné zdroje, uložené v obrovskom rodinnom archíve Zayovcov – do ktorého navyše patria aj menšie archívy rodov, ktoré s nimi boli spríbuznené. Hoci ani ja som zatiaľ nenatrafila na komplexný katalóg spred roku 1840, o ktorom Gajdoš predpokladal, že možno ani neexistoval, na rozdiel od neho nevyklúčujem, že je možno otázkou času, kedy sa tak stane: knižnica (vrátane tých častí, o ktoré sa obohacovala) sa totiž stala predmetom niekoľkých pozostalostných konaní, pri ktorých sa dokázateľne robila revízia, resp. súpis kníh. Kým sa v rozsiahlom rodovom archíve časom takýto katalóg objaví, možno podobu knižnice k istým medzníkom rekonštruovať spätne – okrem podrobného vyhodnotenia záznamov o knihách je prínosné najmä štúdium rodinných vzťahov a jednotlivých osobností na základe dostupných písomností rôznej povahy, jednoducho štúdium dokumentov, ktoré sa viažu k nim, a nie priamo ku knižnici samotnej.

Zayovci totiž patria k rodom, ktoré sú skutočne doložiteľné do hlbokého stredoveku (spoločne do začiatku 16. storočia), a ktoré sa postupne dostávali do príbuzenských zväzkov s aristokratickými a šľachtickými rodmi z Uhorska a neskôr aj Rakúska, českých krajín aj ďalšieho zahraničia. Druhou špecifickou črtou tohto rodu je, že ako jediný z prostredia aristokracie v Uhorsku ostal stúpencom reformácie, zatiaľ čo v prípade iných rodov došlo buď k vymretiu (Thurzovci, Ostrosithovci), alebo konverzii ku katolicizmu (Balassovci, Illésházyovci a mnohí ďalší). Do rangu uhorskej aristokracie pritom prenikli v r. 1560 získaním dedičného barónskeho titulu, podržali si ho však až do r. 1830. Až v tomto roku Imrich Zay konečne dosiahol na titul grófa, čo sa nepodarilo nikomu z jeho predkov vrátane otca Petra, ktorý zastával dôležitú cirkevno-politickú funkciu a mal významné miesto v rámci protestantskej politickej scény. Zayovci pritom už v prvej generácii, ktorá reprezentuje aristokratickú časť ich rodových dejín, v osobe Františka/Ferenca Zayho (1498 – 1570) mali dosah do vysokých politických kruhov a svoj rozľad formovali bezpochyby primerane svojej dobe, aj prostredníctvom kníh. Františkovi možno pripísať vysokú mieru vzdelanosti (študoval na univerzite v Padove),⁴² čo mohlo tiež prispieť k jeho zaradeniu do diplomatickej misie cisára Ferdinanda I. smerujúcej k osmanskému sultánovi. František svoje postrehy zachytil písomne

---

⁴² SIBYLOVÁ, Michaela. Unikát z knižnej zbierky baróna Františka Zaia (1505 – 1570) vo fonde Univerzitetnej knižnice v Bratislave. In: *Studia Posoniensia bibliographica* 2017, s. 35.

k 23. novembru 1554 a uchoval ich vo svojom archíve – kde sa dajú prečítať aj v origináli.⁴³ Bol to už on, kto položil základy knižnice a informácie o nej uchoval v podobe katalógu.⁴⁴ Podobne si počínal jeho syn Peter, ktorý r. 1596 zapísal svoje rozhovory s Petrom Kohárom (1564 – 1629) o spoločne prežitých vojenských udalostiach.⁴⁵ Služba pre cisársky dvor istotne predpokladala plnú gramotnosť a minimálne v mladosti častý kontakt s knihami, podporený kultúrnou praktikou čítania, udomácnenej aj vďaka reformácii. Požiadavka na autentické poznanie Slova Božieho prostredníctvom Biblie určite stála za nadobúdaním kníh už v tomto období – napokon, tlače 16. storočia sú v Zayovskej zbierke pomerne frekventované (i keď možno predpokladať aj ich neskoršiu akvizíciu, a zrejme aj nadobúdateľov z iných rodov, než Zayovcov).⁴⁶ Oba spomínané rukopisné dokumenty pôvodcovia určili pre rodový archív, ktorý v danej dobe istotne ešte nebol oddelený od knižnice.

Systematická tvorba zbierok v zayovskej rodovej línii

Sledovať ďalší rozvoj knižnice na základe relevantných podkladov je nateraz možné až od cca začiatku 18. storočia: dovtedy zrejme registrovanie kníh nebolo nevyhnutnosťou, resp. sa nejaké súpisy (katalógy) nezachovali. Je teda ťažké odhadnúť rozsah knižnice, či jej obohacovanie v dôsledku systematického rozširovania jednotlivými mužskými členmi rodu, u ktorých je predpoklad saturovania potrieb čítania a vzdelávania prostredníctvom kníh, resp. ich nadobúdanie za cieľom vlastnej/rodovej reprezentácie. Zároveň v danej dobe boli Zayovci, ešte silnejšie však s nimi od 18. storočia prepojení Calisiovci, prostredníctvom manželiek, v priamom príbuzenskom vzťahu s Bossányiovcami, Berényiovcami, Hellenbachovcami, Révayovcami, Rudnayovcami, Kollonitzovcami, Perényiovcami, Zerdahelyovcami a ďalšími rodmi.⁴⁷ Nateraz je možné dohľadať stopy po nich v podobe kníh len v ojedinelých prípadoch,⁴⁸ najmä preto, lebo ženy ako majiteľky knižníc v danej dobe neboli typickým zjavom vo sfére zberateľstva a ich príchod do rodiny sa nemusel nutne odraziť v podobe početnejších prírastkov

---

⁴³ MV SR – SNA, Fond Zay Uhrovec, Lit. J, fasc. XXIV, No. 58-63, škat. 24, fol. 211-222.

⁴⁴ SIBYLOVÁ, Michaela. Unikát z knižnej zbierky baróna Františka Zaia (1505 – 1570) vo fonde Univerzitetnej knižnice v Bratislave. In: *Studia Posoniensia bibliographica* 2017, s. 35. Knihy z tejto časovej vrstvy spracovala SAKTOROVÁ, Helena. *Tlače 16. storočia v šľachtickej knižnici rodu Zai*. Martin: SNK, 2017.

⁴⁵ MV SR – SNA, Fond Zay Uhrovec, Lit. J, fasc. XXIV, No. 58-63, škat. 24, fol. 207-208.

⁴⁶ SAKTOROVÁ, Elena. *Turzovské knižnice (Osobné knižné zbierky a knihy dedikované členom rodu Turzovcov)*. Martin: SNK, 2009, s. 5-25.

⁴⁷ Údaje podľa <http://w.genealogy.euweb.cz/hung/zay1.html>

⁴⁸ Vodidlom pri identifikácii cesty diela do fondu knižnice prostredníctvom manželky môžu byť rukopisné záznamy: napr. v postile (resp. zbierke kázni k adventu) jezuitu Györgya Kaldího, *Az vasarnapokra-valo predikatzioknak első része*. Posonyban 1631 (ZAY 13039) sa nachádza príspevok majiteľa – Ladislava Révaya (1600-1667), že autor mu knihu osobne venoval v Prešporku r. 1631. Podobne je k r. 1634 Ladislav Révay explicitne uvedený ako posesor knihy Johanna Ravisia *Officina sive Theatrum* etc. Basileae 1626 (ZAY 5377/Z 5833). Jeho dcéra Kristína (*1635) bola druhou manželkou Andreasa Zayho (+1685) a zrejme práve cez ňu sa knihy dostali do zayovskej zbierky.

do knižnice. Zrejme aj ich čitateľské či používateľské preferencie boli špecifické, resp. obmedzené na sféru domácnosti a religiozity, časom sa však ich pomer ku knihám menil a v zachovaných katalógoch osobných knižníc niektorých žien sa zrkadlí už vysoký stupeň vzdelanosti a vyhranený vkus či teologická orientácia. Toto konštatovanie sa týka nielen konkrétnych osôb, ale platí aj generáčne: ku koncu 18. storočia sa prostredníctvom katalógov kníh, patriacich jednej z manželiek Petra Zayho dozvedáme o šírke jej záujmov, podporovaných čítaním kníh.⁴⁹ Láska ku knihám a literatúre priviedla dokonca v rámci rodu jej neter a zároveň nevestu Máriu Alžbetu (Mimi) Zayovú, rod. Calisius k aktívnej literárnej činnosti, paradoxne, napriek snahe jej otca, vášnivého zberateľa a čitateľa, odvádzať jej pozornosť od čítania románov...

Hoci sa knižnica dnes nazýva Zayovská, je už len otázkou času získať aspoň predbežný prehľad o tom, ako jednotlivé generácie Zayovcov a s nimi prepojených rodov obohacovali knižný fond. Prípisy sú zaujímavým dokladom o vlastníctve jednotlivých kníh, vedia však prezradiť viac o majiteľovi, než o aktuálnom rozsahu a zložení jeho zbierky. Dá sa predpokladať, že ako angažovaní patróni cirkevného zboru zaobstarávali pre duchovných významné teologické diela, ktoré by si sami sotva mohli dovoliť, no pre dvorských kazateľov s vysoko (aj teologicky) vzdelaným poslucháčstvom boli nevyhnutné. Vpisovať posesorské poznámky do vzácnych a obsiahlych diel nemuselo byť nevyhnutnosťou a ich absencia môže znamenať aj prejav úcty voči (drahej) knihe, ktorej používateľ nemusel byť nevyhnutne jej majiteľom. Zdá sa, že o systematickejšiu organizáciu knižnice sa zaslúžil až Peter Zay (1735-1788), od r. 1758 generálny inšpektor evanjelickej a.v. cirkvi. Svoju zbierku bezpochyby systematicky rozširoval a svoj vrelý vzťah ku kultúrnemu dedičstvu uhorských luteránov pretavil do iniciovania veľkej akcie odpisovania najvýznamnejších rukopisných dokumentov rôznej povahy, ktoré sa dialo pod redakciou Martina Lautseka aj niektorých ďalších evanjelických vzdelancov. Lautsekova zbierka (*Collectanea Lautsekiana*) sa z veľkej časti zachovala práve v zayovskom archíve. Peter Zay už aj častejšie než predošlí majitelia knižnice vpisoval do kníh rôzne prípisy, ktoré avizujú spôsob nadobudnutia knihy. Zachoval tak napr. doklad o tom, že už v útlom veku dostal niekoľko kníh od Alexandra Lányho, zrejme svojho hofmeistra.

Prostredníctvom druhej manželky Petra Zayho sa do širšieho príbuzenstva dostali Auerspergovci, významný grófsky rod zo Štajerska. Hoci Anna Mária zomrela krátko po narodení syna Imricha, vzťahy so svokrovcami – aj keď chvíľami veľmi problematické – ostali

---

⁴⁹ Pozri výklad nižšie.

zachované (hoci chladné), pochopiteľne, kvôli vnukovi Imrichovi Richardovi (Emmericus Reichhard, 1765-1831). Ako ich jediný potomok sa po smrti starého otca Reichharda Wolfganga Ehrenreicha Auersperga (1715-1774) resp. neskôr aj jeho manželky, stal dedičom nielen domu v Šoprone, ale aj pomerne bohatej knižnice.⁵⁰ Tvorilo ju 725 zväzkov (resp. 625 titulov) kníh, odrážajúcich majiteľove čitateľské a zberateľské preferencie: medzi titulmi figurovali zobraňované diela Racina, Moliera, Boileaua, La Fontaina, knihy o elektrine, diela Jána Amosa Komenského, Voltaira, Leibnitza, memoáre kardinála Retza, *Perzské listy* aj rôzne „galantné“ knihy aj *Le Mercure galant*. Zachovaný katalóg umožňuje presnú identifikáciu titulov a v kombinácii so záznamami Petra Zayho pomôže určiť rozsah knižnice k dátumu úmrtia vlastníka, resp. prebratia zbierky do zayovského fondu.

Petrov syn Imrich rozvíjal knižnicu zrejme už s väčším ohľadom na vlastné záujmy, potreby a preferencie. Dochované sú záznamy o pravidelných výdavkoch na knihy, ktoré si kupoval dokonca aj v priebehu svojej cca 10-ročnej vojenskej kariéry (keď ku kníhkupcom nemal prístup, požičiaval si knihy aj od svojho veliteľa). Medzi jeho preferovanými žánrami boli dobové „politologické“ tituly osvietenskej povahy, prezrádzajúce jeho osobné nastavenie,⁵¹ ale najmä knihy s ekonomickou tematikou: zháňal sa po novinkách z vedy a technológií (napr. o cukrovarníctve, nových metódach chovu dobytku a pod.) a o obsahu kníh viedol aj korešpondenciu s významnými dobovými ekonómami⁵² aj s niektorými príbuznými (Karol Calisius, svokor Johann Calisius). V nej občas priznával, že za knihy vydáva značné peniaze,⁵³ možno aj preto začal uprednostňovať dodávky neviazaných hárkov, ktoré následne buď dával kníhviazačom, alebo sa sám ujal tejto činnosti. Dňa 22. júla 1817 mu totiž trnavský cech meštianskych kníhviazačov vystavil riadny výučný list⁵⁴ a aj neskoršie zmienky z prostredia štúrovskej rodiny spomínajú viazanie kníh samotným barónom Imrichom spolu so Samuelom Štúrom.⁵⁵ Hoci nie je nateraz známy rozsah osobnej knižnej zbierky Imricha Zayho, netreba

⁵⁰ MV SR – SNA, fond Zay, Lit. J, fasc. XXIV, No. 58-63, škat. 24, Varia, fol. 223-243, 244-257.

⁵¹ V dokumentoch z pozostalosti Imricha Zayho sa nachádzajú výpisky z diela Georga Masona, autora *Deklarácie práv Virgínie* (1776) a následne ústavy USA, ktoré sa mu zdali vhodné pre revíziu uhorskej ústavy v liberálnom a demokratickom duchu. MV SR – SNA, fond Zay, Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, škat. 107, Elench I, fol. 75.

⁵² Bližšie KOWALSKÁ, Eva. Dôstojník v armáde a spoločnosti na prelome 18. a 19. storočia: Imrich II. Zay a jeho kariéra (7.1.1765 – 18.8.1831). In: *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívnictvo*. 19 (2015), č. 2, s. 147-160, tu s. 158-159.

⁵³ Napr. v liste Karolovi Calisiovi písanom z Bučian 6.12.1800., MV SR – SNA: Zay – Bučiansky archív, Karol Zay, No. 1-156, šk.193, fol.284-285. Na ospravedlnenie uvádzal, že nechová jazdecké kone, neholduje alkoholu ani kartám a nemá peniaze ani na ženy (*keiner fleischlichen Lüste auf unerlaubte Weise pflege*).

⁵⁴ MV SR – SNA: Zay – Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 104, 2. časť, fol. 186.

⁵⁵ HURBAN, Jozef Miloslav. Ludovít Štúr, Kniha prvá. In: *Zlatý fond SME* [online]. 2007 [cit. 13-11-2023]. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1148/Hurban_Ludovit-Stur/1#id2578743, pôvodne vychádzalo v Slovenských pohľadoch 1881, text k pozn. 71.

pochybovať, že sa tiež zaslúžil o rozmnoženie zayovského fondu, po smrti jeho svokra Johanna Calisia (1807) spojeného s calisiovskou zbierkou. Mimoriadne zaujímavé by bolo zistenie, o aký počet kníh ju obohatila Imrichova manželka Mária (Mimi, 1779-1842), sama aktívna literátka, navyše s hlbokým záujmom o liečiteľstvo: svoju zbierku z tejto oblasti nazvala priamo homeopatickou knižnicou, ktorá sa ako celok mala odovzdať nejakému lekárovi, zbehlému v danej oblasti.⁵⁶

Calisiovci

Na rozdiel od Zayovcov, ktorých osobné vklady do zbierky môžeme bližšie identifikovať zatiaľ až od cca polovice 18. storočia, Calisiovci, minimálne od r. 1712 usadení v Skalici resp. v Bytčici sú prezentovaní pomerne veľkou a usporiadanou knižnicou (s identifikovateľnými titulmi) už v tomto období. Trvalo síce ešte dve generácie, než sa Zayovci a Calisiovci prepojiť rodinnými zväzkami, je však bezpochyby významné vedieť dešifrovať ich dodnes nedocenený prínos k rozvoju zayovského fondu.

Začiatkom 18. storočia disponoval kvalitnou zbierkou kníh, ktoré zrejme čiastočne priniesol so sebou do Uhorska, už Filip Henrich (Philipp Heinrich) Calisius (cca 1670–1722), ktorý sa ako prvý z rodu usadil v Uhorsku. Povoláním vojak, vďaka sobášu s Christinou Rázgha, ktorej majetky zahŕňali dom v Skalici, Sobotišti aj podiel na brančskom panstve a Malých Bierovciach, získal tu 3. februára 1713 indigenát.⁵⁷ Po druhom sobáši s Alžbetou Révayovou, vdovou po Štefanovi Petröczim (1715) presídlil síce do Bytčice, no Skalica bola vďaka strategickej polohe výhodná pri jeho cestách do Viedne, preto sa tam zastavoval a nechal tam uloženú aj svoju knižnicu, prinajmenej jej časť.⁵⁸ Ostala tam až do jeho smrti, až kým sa jeho syn Christian nerozhodol po sobáši s Alžbetou Petröczyovou, dcérou druhej manželky svojho otca, presťahovať sa do ich nového kaštieľa v Bytčici. Pri tejto príležitosti požiadal svojho provízora Johanna Hajného/Hajnócziho, aby urobil jej súpis a knihy postupne previezol do Bytčice. Vďaka tomu vieme, že knižnica plukovníka Calisia, deponovaná v Skalici obsahovala pred presťahovaním 158 titulov kníh rôzneho formátu, z ktorých je dodnes v katalógu doložených minimálne 66. Zaujímavá je však skladba diel: prevažnú väčšinu tvoria diela od najvýznamnejších autorov z oblasti histórie, štátovedy, filozofie, práva (Bonfini, Brunnemann,

---

⁵⁶ Podľa testamentu z 2.2.1840. MV SR – SNA: Zay – Karol Zay, Rodinný archív – rôzne, šk. 221, Fasc.1, fol. 10-13.

⁵⁷ Podklady a rozhodnutie o udelení indigenátu uložené v MV SR – SNA: Zay– Bučiansky archív, Karol Zay, No. 1-156, šk. 193, fol. 65-80.

⁵⁸ Rozľahlý rázghovský/calisiovský dom na námestí mal prestížnu polohu v blízkosti radnice, možno preto predpokladať, že práve tu bolo hlavné sídlo Filipa Henricha Calisia a jeho prvej manželky.

Buddeus, Grotius, Puffendorf, Thomasius, Schurzfleisch, Struvius a i.), ako aj aktuálne lexikóny – kompendiá dobových poznatkov. Väčšina z nich bola pochopiteľne vydaná v zahraničí, kde Filip Henrich strávil časť života a kde bolo oveľa rozvinutejšie tlačiarstvo, než v Uhorsku.

Majiteľ knižnice bol síce vojak, pravdepodobne však študoval nejaký čas na univerzite. Mal teda možnosť nadobudnúť široké spektrum poznania a aktívne pracovať s obsahom kníh, ktoré potreboval pri riešení právnych, ekonomických či cirkevno-organizačných otázok. Hoci nie všetky knihy prečítal – niektoré z nich boli dokonca nerozrezané – je oprávnený predpoklad, že skladba titulov odráža jeho vzdelanostný obzor a získané poznatky vedel pretaviť do svojho konania.

V Bytčici sa s príchodom zbierky zo Skalice bezpochyby len obohatila už existujúca knižnica v držbe žien, pochádzajúcich z Thurzovsko-Révayovskej rodovej línie. Filipova manželka Alžbeta Révay, vdova po Petrőczym, bola podobne ako jej matka Katarína Révay, rod. Ujfalussy mecénkou školy v Nécpaloch, patrónkou evanjelických cirkevných zborov a ich kazateľov, obe sa angažovali aj pri vydavateľských počinoch. Im venované diela bezpochyby našli miesto v ich osobných knižniciach a z nového kaštieľa v Bytčici sa tak stávalo nadregionálne významné miesto vzdelanosti. Ich knihy vplynuli do korpusu rodovej zbierky, ale nateraz nie je ich podiel identifikovaný.

V 20. rokoch 18. storočia bol hlavou calisovskej rodiny už Filipov syn Christian, podobne ako otec činný v armáde, od mladosti systematicky pripravovaný prevziať úlohu vo vedení evanjelickeho a.v. spoločenstva. Svoje štúdiá v Tübingene (1715-1720) zavŕšil r. 1721 cestou do Nizozemska a jeho krajanovia už v tom čase predpokladali, že bude významnou osobnosťou pre celú komunitu.⁵⁹ Christian mal aj prepojenie s Nemeckom aj Sliezsokom, čo bolo výhodou pre získanie podpory pre evanjelickú a.v. cirkev v Uhorsku, ktorú bolo treba previesť zložitými politickými turbulenciami. Jeho osobné kontakty s tēšinským pastorom Muthmannom boli dôležité pre vyjasňovanie predstáv o fungovaní konzistória, ktoré v Tēšíně existovalo, no v Uhorsku sa ho napriek rozhodnutiu Ružomerskej synody (1707) nepodarilo zriadiť. Calisius bol aj významným sprostredkovateľom pri hľadaní nového uplatnenia sliezskych prenasledovaných kazateľov. Predpoklady spájané s mladým Christianom Calisiom sa príliš nerozišli s neskoršou skutočnosťou: stal sa nielen významným patrónom vlastného

---

⁵⁹ Johannes Matolai v liste Danielovi Hajnőczymu z 28.11.1717, ktorý písal z Tübingenu, konštatoval, že do baróna F. H. Calisia sa vkladajú veľké nádeje vo veci podpory evanjelickeho a.v. náboženstva.

cirkevného zboru, ale aj inšpektorom Preddunajského dištriktu, novej cirkevnej organizácie, ktorá sa sformovala po nariadeniach (ediktoch) Karola VI./III. v r. 1731 resp. 1734. Zároveň však bol považovaný za *totius Evangelici Status in Hungaria existentis Supremus Caput et Columen, Libertatisque ejusdem verum defensor* – hlavu a ochrancu celej evanjelicko-luteránskej cirkvi v Uhorsku.⁶⁰ Zaradil sa k početným svetským stúpencom pietizmu a podporil kontroverzne prijímané vydanie prekladu Spenerovho diela do slovenčiny (v kralickej jazykovej redakcii) z pera Eliasa Milecza,⁶¹ ktorý bol v rokoch 1727 - 1730 dvorným kazateľom jeho svokry Alžbety.⁶² Udržiaval kontakty s osobnosťami v Halle a Těšíne, nehovoriac o Viedni, kde sa pohyboval v okolí dvorských agentov či kazateľov na švédskom či dánskom vyslanectve.⁶³ Knihy nadobúdala nákupmi prostredníctvom kupca Wohlmutha, bezpochyby ich však dostával aj darom. Z jeho akvizícií tohto druhu sú zaujímavé diela *Das Christliche Jahr, oder die Episteln und Evangelien*,⁶⁴ ako aj *Die Tugendschule der Christen*,⁶⁵ ktoré vyšli zásluhou podobne „neortodoxnej“ osobnosti, Františka Antona Sporcka. Sporck sa totiž stal podozrivým (a vyšetrovaným) zo šírenia jansenizmu, neortodoxného smeru v rámci katolicizmu, akým bol aj pietizmus v rámci luterstva. Autentické záznamy o venovaní dodnes zachovaných veľkých zväzkov sú dokladom vzájomných prepojení a transferov ideí, ktoré mali podobné smerovanie k upevneniu osobnej zbožnosti založenej na askéze. Pri budovaní knižnice tak Christian Calisius bezpochyby nadviazal na zbierku svojho otca a obohatil ju o zatiaľ presne nedefinovaný počet kníh. Nie je vylúčené, že mohla obsahovať vyše 967 zväzkov, lebo takýto počet evokuje ojedinelé značenie na oreze štyroch dielov publikácie o hrdinských činoch princa Eugena Savojského.

Pre rozvoj calisiovskej zbierky, ktorá neskôr podstatne – rádovo o stovky kníh, ak nie viac – rozšírila zayovský fond, bola výnimočne dôležitá knižnica, ktorou disponoval Christianov syn

---

⁶⁰ Vyjadrenie patrónov a predstavených cirkvi v Súľove na adresu Christiana Calisia z 5.6.1739.

⁶¹ *Postylla a neb Gruntownj Včenj o Člácnych Wjry Křesťanské, na obyčegná Nedělnj a Swátečnj Ewangelia, z Swatého Božského Slowa důvodně předložené, a pro rozsšřenj spasytedlné známosti prawdy wydané.* B. m. [1737?].

⁶² Stalo sa tak na základe pozvania Alžbety rod. Révay, v tom čase už vdovy po plukovníkovi Heinrichovi Calisiovi.

⁶³ Christian Calisius sa zúčastnil aj delegácie vyslanej k dvoru, v tom čase v Linzi, na prelome augusta/septembra 1732.

⁶⁴ V knižnici sa zachoval 1. a 6. diel tejto edície: *Das Christliche Jahr, oder die Episteln und Evangelien auf die Kirchen-Fest-Tage und und Gelüb-Messen etc.* (Praha) 1733 (ZAY 13040, ZAY 13041). V oboch zväzkoch je vlastnoručný prísopis baróna Christiana Calisia, potvrdzujúci, že knihy dostal priamo od Sporcka. K Sporckovi pozri PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách.* Praha – Litomyšl: Paseka 2003, s. 138; ČAPSKÁ, Veronika. *Mezi texty a textiliemi. (Swéerts-)Šporkové, textové praxe a kulturní výměna na přelomu baroka a osvícenství.* Praha: Scriptorium 2016, s. 148 upozorňuje na systematické využívanie šporkovských tlačí pre účely reprezentatívneho knižného darčovstva.

⁶⁵ *Die Tugendschule der Christen, worinnen ein jeder Mensch aufferbaulich unterwiesen wird, [...] Erster Theil.* Anderte Edition. Prag 1720 (ZAY 13038), tiež s prísopisom o venovaní F. A. Sporckom.

Johann Traugott Calisius. Mal viacerých súrodencov, ktorí sa dožili dospelého veku (dve sestry, troch bratov, niektorí ďalší zomreli v detskom veku) a najmä v prípade bratov sú doklady o tom, že ich zbierky sa dostali do Johannovej opatery alebo z nich čo-to dokonca kúpil na posmrtnej dražbe ich majetku.

Johanna Calisia možno právom považovať za vášnivého zberateľa i čitateľa kníh, ktorý svoje osvietenské názory dokázal pretavovať aj do svojich verejných aktivít. Johann Calisius svoje postoje formoval počas univerzitných štúdií v Jene, ktoré absolvoval spolu s bratom v r. 1763 - 1766. Nebola to pre šľachticov obvyklá forma štúdia, pozostávajúca z návštev vybraných predmetov a bohatého spoločenského života, ale riadne štúdium orientované na rôzne predmety práva u profesorov Johanna Ludwiga Schmidta, Wilhelma Ernsta Sonn(en)schmida a Jacoba Raveho.⁶⁶ Johann si už z Jeny priviezol (resp. tam si v danom čase objednal) značný počet kníh, ako o tom svedčia jeho príписы o nadobudnutí.⁶⁷ Po celý život však zrejme s veľkým zaujatím knihy zhromažďoval a aj usilovne čítal. Tento postreh potvrdzujú nielen dôsledne uvádzané poznámky o dátume nadobudnutia, ale často aj miesta prečítania (dokonca opakovaného) a prípadne aj zmienky o tom, kde je v tej-ktorej knihe nejaký defekt či iné podrobnosti ku knihe. Knihy pravidelne kupoval prostredníctvom kníhkupcov a antikvárov – najčastejšie Philipa Ulricha Mahlera, ale aj Löweho, (Franza) Antona Voglsingera,⁶⁸ Josefa Stahela a iných kníhkupcov, či príležitostne priamo vo Viedni. Nie je doložené, že by osobne chodieval na všeobecné aukcie, možno sa však zúčastnil dražby knižnice po svojom bratovi Karlovi – aj v jeho prípade išlo zrejme o pozoruhodnú osobnú knižnicu, knihy z nej sú totiž v Zayovskom/Calisiovskom fonde tiež hojne zastúpené. Mimoriadnu akvizíciu predstavovala kolekcia kníh, ktorú Johannovi Calisiovi zaslal do Bytčice Joachim Heinrich Campe, jeden z najvýznamnejších osvietenských pedagógov. V niekoľkých zásielkach sa nachádzali rôzne Campeho diela, ktoré Johann zamýšľal využiť pri výchove a vzdelávaní svojej dcéry Márie Alžbety (Mimi).⁶⁹ Calisius bol na svoje knihy patrične hrdý, no za ich dediča neurčil svoju

---

⁶⁶ Uvedenými profesormi podpísané vysvedčenia uložené v MV SR – SNA: Fond Zay - Bučiansky archív, Karol Zay, No. 1-156, šk.193, fol. 48, 50, 51.

⁶⁷ Napr. ZAY 2962/Z 3591 THOMASIIUS, Christian. *Fundamenta Iuris Naturae*. Halae 1718, získal 29.6.1764; podobne ZAY 2963/Z 3592 KOEHLER, Henricus. *Juris socialis et gentium ad ius naturale*. Jenae 1737, získal 24.6.1764 už zviazanú; ZAY 2975/Z 3605 HELLFELD, Johann August. *Ivrisprvdenia Forensis Secvndvm Pandectarvm [...] Tomvs I*. Jenae 1766, získal 16.8.1766 a nechal zviazať v Tešíne.

⁶⁸ K nemu stručne HUPFER, Georg. *Zur Geschichte des antiquarischen Buchhandels in Wien. Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie*. Wien 2003, s. 58-60.

⁶⁹ Doteraz neznáma korešpondencia prezrádza dlhšie trvajúci kontakt (cca 1788-1792) a doručenie viacero zásielok kníh, z ktorých sa časť dodnes nachádza v Zayovskej knižnici. Išlo o objednávky kníh v hodnote niekoľkých desiatok ríšskych zlatých. Bližšie KOWALSKÁ, Eva. Briefe von Joachim Heinrich Campe nach Bytčica/Bitschitz in Ungarn. Ein Beitrag zu den Akteur:innen und Orten des Kulturtransfers im 18. Jahrhundert. In: *Das achzehnte Jahrhundert und Österreich*, 2023, s. 57-84.

dcéru, ale vnuka Karola.⁷⁰ Tu sa odrazila jednak právna situácia žien pri dedení,⁷¹ jednak napätý vzťah Johanna Calisia s vlastnou dcérou a jej rodinou, voči ktorej sa usiloval presadiť vlastné názory na výchovu vnuka.⁷² Calisiov majetnícky vzťah ku knižnici zaznamenal už hofmeister – súkromný učiteľ jeho dcéry rytier Karl Heinrich von Lang, ktorý svoje spomienky zachytil v rámci obsiahlejších memoárov.⁷³ Hoci Lang pôsobil v rodine v rokoch 1788 - 1789, do knižnice a ku knihám sa na svoje veľké sklamanie dostal len zriedka, aj to len pod prísny dohľadom majiteľa.

Zaujímavo sa vyvíjali okolnosti ohľadne pomerne veľkej zbierky kníh, ktorú vlastnila Johannova sestra a vdova po Petrovi Zaym, Lujza Amália rod. Calisius (1743 - 1817). V osobitnej izbe svojho veľkého trnavského domu mala r. 1814 uložených 447 kníh,⁷⁴ ktoré mali byť podľa pôvodnej dohody macochy s Imrichom z 13. marca 1807 spolu s archívom začlenené do Zayovskej knižnice. Jej osobný fond sa formoval postupne, je možné, že časť kníh si priniesla do manželstva a nového domova s Petrom Zaym z domu v Bytčici, resp. Drogomyšli. Kým k roku 1775 to bolo 35 titulov v minimálne 62 zväzkoch, v roku 1798, kedy sa musela majetkovo vysporiadať so svojim nevlastným synom Imrichom, ktorý sa nedávno oženil, sa prihlásila o 88 titulov (položiek zo Zayovskej knižnice) v 119 zväzkoch, o ktoré mala záujem a želala si ich vydať ako súčasť svojho majetkového podielu. Medzi oboma jej katalógmi, z ktorých prvý sama zostavila, je podstatný rozdiel. Väčšina titulov z prvej zbierky sa dá identifikovať aj v druhej, do konečnej podoby knižnice (k r. 1814, resp. doby úmrtia v r. 1817) pribudli však mnohé nové, ktoré bezpochyby odrážali rozvoj jej záujmov, budovania okruhu vlastných intelektuálnych/korešpondenčných partnerov⁷⁵ a rozšírenie intelektuálneho záberu.

Jej nie veľmi dobrý vzťah s nevlastným synom však spôsobil, že už vyrovnanie majetku medzi nimi po úmrtí Petra Zayho a sobáši Imricha s Máriou Alžbetou rod. Calisius (neter Lujzy

---

⁷⁰ Originál testamentu z 30.3.1807, MV SR – SNA: Zay – Bučiansky archív – Varia, Rázgha-Kalis, šk. 335, fol. 58.

⁷¹ Pozri LACLAVÍKOVÁ, Miriam a Adriana ŠVECOVÁ. *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku: právne postavenie šľachtickej v oblasti dedičských a majetkových práv*. Praha: Leges 2020.

⁷² Uvádza Imrich Zay v liste zo 16.2.1805 svojej tete do Šopronu. MV SR – SNA: Zay – Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, škat. 101, 1. časť, fol. 134-135.

⁷³ *Memoiren des Karl Heinrich Ritters von Lang. Skizzen aus meinem Leben und Wirken, meinen Reisen und meiner Zeit*, I. Theil. Braunschweig : F. Wiewegh und Sohn 1841, s. 125–137.

⁷⁴ Katalóg tejto v Trnave uloženej knižnice zatiaľ nie je známy, zhotovil ho však pravdepodobne profesor lýcea Daniel Stanislaides. MV SR – SNA: Zay – Uhrovec, Lit. J, fasc. XXIV, No. 58-63, šk. 24, písomnosti rôzneho druhu, fol. 16-17. Medzi autormi zastúpenými v jej zbierke boli o.i. Arndt, Gellert, Voltaire, z náboženskej literatúry niekoľko spevníkov aj Korán.

⁷⁵ Prostredníctvom svojho syna a jeho vychovávateľa Waschovszkeho posielala listy a rôzne podklady napr. prof. Grellmannovi do Göttingenu.

Amálie) bolo značne komplikované. Predčasné úmrtie jej vlastného syna Žigmunda malo potom za následok, že Lujza Amália celý svoj majetok testamentom odkázala prešporskému cirkevnému zboru a knihy z jej osobnej knižnice sa dostali pravdepodobne do fondu prešporského konventu či lýcea, prípadne sa dali do dražby spolu s ostatnými hnutelnými aj nehnuteľnými vecami: napokon, aj Imrich dostal obrazy vlastných predkov z jej zbierky len na základe zvláštneho pokynu dražiteľa a niektoré veci osobnej povahy musel dokonca odkúpiť. Podobne sa po vysporiadaní pozostalosti dostala do zbierky kolekcia 37 titulov kníh,⁷⁶ patriacich tete Imricha Zayho, Márii Zayovej (1736 - 1812), s ktorou mal Imrich, na rozdiel od svojej macochy, mimoriadne dobrý vzťah.

Prírastky od individuálnych majiteľov/darcov mimo okruhu rodiny Zay/Calisius

Okrem príslušníkov a príslušníčok rodu sa majiteľmi a poručiteľmi kníh, ktoré vplynuli do korpusu knižného fondu, stávali aj ľudia žijúci v tesnej blízkosti, v okruhu širšie ponímaného dvora. Zayovci mali v Uhrovci bezpochyby už z dôb pred 18. storočia svoj vlastný fond, ktorý mohli okrem nich samých využívať aj ich dvorskí kazatelia.⁷⁷ Pre rozvoj knižnice v Uhrovci bol dôležitý fakt, že v zákone 26/1681 bol definovaný ako artikulárne miesto, kde sa mohol praktikovať výkon evanjelického a. v. náboženstva. Mimoriadnym počínom Zayovcov bolo, že priestory kaplnky vo svojom podstatne rozšírenom kaštieli ponúkli pre potreby cirkevného zboru a veriacich z Trenčianskej stolice bez toho, aby museli prípadne čakať na stavbu nového kostola, ako tomu bolo vo všetkých ostatných prípadoch.⁷⁸ V kostole a kaštieli tak pôsobil kazateľ hneď od uvoľnenia pomerov po roku 1681, čo znamenalo o. i. aj pravidelné kázanie, neodmysliteľne spojené s prácou s biblickými textami, prípravou kázni a služieb Božích. Pochopiteľne, drahé vydania Biblie alebo rozsiahle kompendiá klasikov ortodoxie si nemohol dovoliť každý kazateľ, ak sa navyše musel jazykovo prispôbovať rôznorodému poslucháčstvu a mal by mať poruke príslušné aprobované preklady textov. Hoci rodina Zayovcov postupne začala pri liturgii preferovať dobovú slovenčinu vo verzii „bibličtiny“, na ich dvore bezpochyby znela aj nemčina alebo maďarčina. Je však otázne, nakoľko si jednotliví kazatelia mohli dovoliť vlastné drahé vydania často objemných (veľkorozmerných) kníh, Biblií či postíl: určite sa však s nimi mohli stretnúť v knižnici kaštiela, ktorá navyše obsahovala aj

---

⁷⁶ MV SR – SNA: Zay, Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 108, fol. 66a-69.

⁷⁷ LAZORÍK, Eduard. *Stredoveké rukopisné fragmenty z fondov Slovenskej národnej knižnice a v knižniciach Zayovcov, Aponiovcov, Učenej spoločnosti malohontskej a Antona Augustína Baníka*. Martin: SNK, 2021. Predchodcom Masnicia v Uhrovci bol tiež bývalý exulant Samuel Lischovinyi; Masnicus písal svoje listy už od 3.7.1689 z Uhrovca.

⁷⁸ DUDÁŠ, Miloš. Drevené artikulárne kostoly v náboženských, historicko-politických a architektonických súvislostiach. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine CII, Etnografia* 49 (2008), s. 29-31.

zbierku dôležitých právnych dokumentov a rôznych podkladov, dôležitých pre existenciu cirkevného spoločenstva.

Za zrejme najvýznamnejšieho dvorského kazateľa Zayovcov možno považovať Tobiáša Masnicia, bývalého exulanta, ktorý (pravdepodobne na pozvanie Vavrince Zayho) záver svojho života (1689-1697) strávil v Uhrovci, s krátkym prerušením počas návštevy Wittenbergu (1693); je možné domnievať sa, že prvú gramatiku spisovnej slovenčiny, v tom čase v „kralickej redakcii“, zostavil práve tu a tu aj získal sprostredkovateľa pre jej vydanie v Žitave (Zittau, 1696). Mohol ním byť návštevník u Zayovcov, vtedy ešte poľný kazateľ v jednom z plukov brandenburskej armády, Andreas Brehmer.⁷⁹ V dobe svojej návštevy práve hľadal uplatnenie v Uhorsku, kde bol v danej dobe nedostatok kazateľov: po 1681 sa s odstupom niekoľkých rokov začala obnovovať cirkevná infraštruktúra, no nebol pre ňu dostatok kazateľov. Časť bývalých duchovných ostala alebo zomrela v exile, ďalší sa domov vracali len postupne. Zayovci⁸⁰ mohli Brehmerovi poslúžiť svojimi konexiami a iste aj vďaka nim sa dostal 14. júla 1697 na prestížne miesto druhého nemeckého kazateľa v Prešporku.⁸¹ Uvedené okolnosti oprávňujú predpokladať, že Zayovci sa popri Kataríne Sidónii Révai, manželke významného patróna cirkvi Mikuláša Ostrošiča⁸² aj finančne podieľali na vydaní Masniciových diel, bezpochyby však svojmu dvorskému kazateľovi sprístupnili svoje knižné zbierky a umožnili nadviazať užitočné kontakty. Jozef Vševlad Gajdoš registruje tri diela, ktoré boli pôvodne v držbe Tobiasa Masnicia a po jeho smrti ostali v Zayovskej knižnici.⁸³

Masnicius nebol jediný duchovný, ktorého knihy sa stali súčasťou zayovskej zbierky. Dostali sa do nej aj niektoré knihy, ktoré tam venoval Masniciov synovec Daniel Krman, najvýznamnejší cirkevný činiteľ z radov luteránov v 18. storočí. Zatiaľ sú známe dva folio-formátové zväzky; veľká časť jeho rukopisnej pozostalosti je uložená v rámci rodového archívu Zayovcov v Slovenskom národnom archíve. V prípade Krmana však treba predpokladať aj (či skôr?) prepojenie na Calisiovcov: Daniel Krman bol de facto rovesníkom prvého uhorského

---

⁷⁹ Pruské i ďalšie jednotky z rôznych ríšsko-nemeckých štátov sa zúčastnili spolu s cisárskou armádou bojov s Osmanmi.

⁸⁰ Na prelome 17./18. storočia boli v dospelom veku Štefan, Alexander a Vavrinec Zayovci.

⁸¹ K nemu KLEIN, Samuel. *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn I* (CSEPREGI, Zoltán a Peter KÓNYA, eds.). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2021, s. 9 (87). Nie je zatiaľ isté, či Brehmer nebol explicitne vyslaný do Uhorska nastúpiť na miesto po kontroverznom a práve odvolanom prešporskom kazateľovi Christianovi Krumbholtzovi.

⁸² KOVAČKA, Miloš. Šľachtické ženy rodu Révai v slovenských a turčianskych evanjelických dejinách. In: KOVAČKA, Miloš, AUGUSTÍNOVÁ, Eva, MAČUHA, Maroš (eds.). *Rod Révai v slovenských dejinách* (= *Studia historico-bibliographica Turociensia* 3). Martin: SNK, 2010, s. 157-162.

⁸³ GAJDOŠ, *Zayovská knižnica*, s. 111 uvádza názvy troch kníh, pôvodne vo vlastníctve Masnicia, v súčasnom komplexnom katalógu sa však podarilo identifikovať z nich len dve (Sennertus – ZAY 0686, Sleidanus – ZAY 13252). Jednu knihu uchováva aj Univerzitná knižnica v Bratislave.

člena rodu, Filipa Henricha Calisia, ešte väčšmi bol však prepojený s jeho synom Christianom, ktorý vystupoval ako dištriktuálny *a de facto* aj ako generálny inšpektor uhorských evanjelikov a. v. Územná pôsobnosť oboch osobností bola teda identická, dokonca Krman v rokoch 1704 - 1708 pôsobil v Žiline, v blízkosti Bytčice.

Do zayovského fondu sa dostali aj tituly z vlastníctva ďalších osôb, spätých či spriaznených so Zayovcami či Calisiovcami. Špecifické miesto mali domáci učitelia, preceptori, ktorí so svojimi chovancami neraz strávili dlhé roky a sprevádzali ich na štúdiách už ani nie ako mentori, ale priam priatelia. Ich výber nebol náhodný, skôr naopak: rodičia i starí rodičia starostlivo zvažovali výber vhodných kandidátov. Podmienkou bola mravná integrita, odborné znalosti aj ovládanie viacerých, resp. preferovaných jazykov. Ako príklad môžu poslúžiť napr. Johann Friedrich Sandvos alebo Ferdinand Waschovský. Prvý sa stal sprievodcom Imricha Zayho na jeho turbulentne prebiehajúcich štúdiách najprv v Prešporku a následne v Lipsku, kedy obaja zápasili s nedostatkom peňazí (plat hofmeistra bol stanovený na 350 guldenov) a keď sa Imrich napriek odhováraniu pridol k vojsku. Po návrate do Uhorska Sandvos predpokladal, že sa s ním už viac nestretne a odišiel z Uhrovca (resp. vtedy už aj z Bučian) so všetkým svojím imaním – zrejme i s knihami, prinajmenej s väčšinou: zatiaľ sa stopa po ňom uchovala len v jednej knihe. Nie je isté, či tento exemplár nedaroval svojmu chovancovi na pamiatku, ako to urobil napr. Alexander Lány v prospech svojho zverenca Petra Zayho, Imrichovho otca.⁸⁴ Ako preceptor však bezpochyby patril k užívateľom učebníc, odborných aj ďalších diel uložených v zayovských kaštieloch.

Priame stopy sa však zachovali po Ferdinandovi Waschovskom, ktorý sa 21. septembra 1795 ujal výchovy druhého mužského potomka Zayovcov na konci 18. storočia, Žigmunda Zayho.⁸⁵ Zatiaľ čo v prípade Imricha a jeho hofmeistra rodičia nemali príliš veľa prostriedkov na platenie ich potrieb, vrátane kníh, Žigmunda jeho matka už ľahšie dokázala zaopatriť, keďže jeho nevlastný brat Imrich sa osamostatnil a mal s bratom a nevlastnou matkou už vysporiadaný majetok. Waschovszky bol sprostredkovateľom a dodávateľom kníh nielen pre Lujzu Amáliu Zayovú, ale aj od nej doručoval rôzne podklady pre profesorov, s ktorými prišiel do styku počas spoločných štúdií so Žigmundom v Jene, Göttingene a Lipsku. Po návrate odtiaľ zostal pôsobiť u Zayovcov ako sekretár, najskôr u svojho chovanca, po jeho smrti (1806) ho prichýlil Imrich Zay a pribral do úzkeho kruhu priateľov a stal sa dokonca na krátky čas aj vychovávateľom

---

⁸⁴ Takýto postup je doložený zápsmi v doteraz dvoch identifikovaných knihách.

⁸⁵ Dohoda o podmienkach výkonu funkcie, MS SR, SNA: Archív rodu Zay – Bučiansky archív, písomnosti Ferdinanda Waschovského, šk. 133, fol. 82-83.

malého Karola Zayho. Počas svojich štúdií a pôsobenia v zayovskej rodine nadobudol zrejme minimálne niekoľko desiatok kníh, ktoré sa sčasti dostali do fondu knižnice.⁸⁶ Vieme tak na základe jeho testamentu z 23. júna 1822,⁸⁷ ktorý síce nešpecifikuje počet kníh, no skutočne išlo o väčšie množstvo – každému zo svojich priateľov odkázal, nech si z nich vyberú podľa svojho uváženia (a zároveň aj tie ktoré si od nich požičal...). Týchto blízkych nebolo málo: explicitne menoval Máriu Zayovú rod. Calisius, barónov Imricha a Karola Zayovcov, barónku Karolínu rod. Prónay (manželku Karola Zayho), slečnu Teréziu Artner (ku ktorej zrejme prechovával zvláštnu náklonnosť), jej vydaté sestry panie de Witte a Romano, pani Torkosovú, aj pána Jána Boboka, „*Amico meo dilectissimo*“. Ostatné knihy (bola medzi nimi aj slovenská Biblia), ktoré si nerozoberú priatelia, boli určené pre zayovskú knižnicu a aj sa dajú (resp. budú dať kompletne) na základe prírpisov identifikovať: Waschovszky svoje knihy signoval a v mnohých uvádzal aj miesto a dátum nadobudnutia. Latinské knihy a učebnice však mali byť určené *pro usu scholastico*, pričom sa explicitne uvádza, že ich mal využívať syn Zuzany Kosztolányi, rod. Hercsut.⁸⁸ Waschovszky si takúto pomerne bohatú osobnú knižnicu, ktorú priebežne obohacoval nákupmi vo Viedni aj v období, keď už nefungoval ako dvorský učiteľ, mohol dovoliť. Ostal totiž slobodný a svoj naďalej vyplácaný plat mohol investovať do vecí osobnej a reprezentačnej potreby. V čase spisovania testamentu vlastnil o.i. zlaté hodinky, rôzne obligácie, strelné zbrane aj väčší objem alkoholických nápojov.

Záver

Zayovská knižnica je unikátom medzi historickými knižnými zbierkami vo viacerých ohľadoch: jednak obsahuje enormný počet kníh, ktoré sa z veľkej časti zachovali, je zaopatrená dobovým aj novším katalógom a k okolnostiam jej vzniku, dopĺňania aj fungovania sa dajú v bohatom rodovom archíve nájsť početné pramene. Vďaka tomu knižnica začína vystupovať ako „živý organizmus“, zakomponovaný do komplikovaných ľudských osudov a kultúrnych procesov. V tomto je podľa mojej mienky jedinečná, vypovedajúca o bohatstve kultúry doby na sklonku raného novoveku. Poznanie nevšedných fenoménov, ktoré sa s ňou viažu, možno prispeje k jej lepšiemu využitiu a doceneniu.

---

⁸⁶ V katalógu knižnice sú zmienky o minimálne 67 signovaných knihách. Zistené na základe môjho predbežného prieskumu fondu v novembri 2023.

⁸⁷ MV SR, SNA: Archív rodu Zay – Bučiansky archív, písomnosti Ferdinanda Waschovského, šk. 133, fol. 3-4.

⁸⁸ Nie je objasnený príbuzenský vzťah, no jedným z Calisovských nájomcov v Turci bol Pavol Hercsuth, na prelome 18./19. storočia vyšetrovaný kvôli údajným priestupkom pri dodržiavaní katolíckych sviatkov.

Zoznam bibliografických odkazov

ČAPSKÁ, Veronika. *Mezi texty a textiliemi. (Swéerts-)Šporkové, textové praxe a kulturní výměna na přelomu baroka a osvícenství*. Praha: Scriptorium, 2016.

DUDÁŠ, Miloš. Drevené artikulárne kostoly v náboženských, historicko-politických a architektonických súvislostiach. In: *Zborník Slovenského národného múzea v Martine CII, Etnografia* 49 (2008), s. 29-31.

GAJDOŠ, Jozef Vševlad. Niekoľko exlibrisov zo Zayovskej knižnice. In: *Cirkevné listy*, 1964, roč. 77, č. 6, s. 91-93.

GAJDOŠ, Jozef Vševlad. Zayovská knižnica v Uhrovci: stručná história a rozbor fondov. In: *Knižničný zborník*, 1968, 1. zv. Martin: Matica slovenská, 1968, s. 94-119.

HUPFER, Georg. *Zur Geschichte des antiquarischen Buchhandels in Wien. Diplomarbeit zur Erlangung des Magistergrades der Philosophie*. Wien, 2003.

HURBAN, Jozef Miloslav. Ludovít Štúr, Kniha prvá. In: *Zlatý fond SME* [online]. 2007 [cit. 13-11-2023]. Dostupné na: https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1148/Hurban_Ludovit-Stur/1#id2578743

KLEIN, Samuel. *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn I* (CSEPREGI, Zoltán a Peter KÓNYA, eds.). Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2021.

KOVAČKA, Miloš. Šľachtické ženy rodu Révai v slovenských a turčianskych evanjelických dejinách. In: KOVAČKA, Miloš, AUGUSTÍNOVÁ, Eva, MAČUHA, Maroš (eds.). *Rod Révai v slovenských dejinách (=Studia historico-bibliographica Turociensia 3)*. Martin: SNK, 2010, s. 157-162.

KOWALSKÁ, Eva. Briefe von Joachim Heinrich Campe nach Bytčica/Bitschitz in Ungarn. Ein Beitrag zu den Akteur:innen und Orten des Kulturtransfers im 18. Jahrhundert. In: *Das achzehnte Jahrhundert und Österreich*, 2023, s. 57-84.

KOWALSKÁ, Eva. Dôstojník v armáde a spoločnosti na prelome 18. a 19. storočia: Imrich II. Zay a jeho kariéra (7.1.1765 – 18.8.1831). In: *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*. 19 (2015), č. 2, s. 147-160,

LACLAVÍKOVÁ, Miriam a Adriana ŠVECOVÁ. *Žena v stredovekom a novovekom Uhorsku: právne postavenie šľachtickej v oblasti dedičských a majetkových práv*. Praha: Leges, 2020.

LAZORÍK, Eduard. *Stredoveké rukopisné fragmenty z fondov Slovenskej národnej knižnice a v knižniciach Zaiovcov, Aponiovcov, Učenej spoločnosti malohontskej a Antona Augustína Baníka*. Martin: SNK, 2021.

Memoiren des Karl Heinrich Ritters von Lang. Skizzen aus meinem Leben und Wirken, meinen Reisen und meiner Zeit, I. Theil. Braunschweig: F. Wiewegh und Sohn 1841.

PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha – Litomyšl: Paseka 2003.

SABOV, Peter. Zayovská knižnica. In: SABOV, Peter a kol. *Sprievodca po historických knižniciach na Slovensku*. Prvý zväzok. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001. ISBN 808902310x.

SAKTOROVÁ, Elena. *Turzovské knižnice (Osobné knižné zbierky a knihy dedikované členom rodu Turzovcov)*. Martin: SNK, 2009. ISBN 9788089301546.

SIBYLOVÁ, Michaela. Mechanizmus získavania kníh do šľachtických knižníc v 2. polovici 18. storočia. In: *Sudia bibliographica Posoniensia*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, (1) 2011, s. 86-98. ISSN 1337-0723.

SIBYLOVÁ, Michaela. Unikát z knižnej zbierky baróna Františka Zaia (1505 – 1570) vo fonde Univerzitetnej knižnice v Bratislave. In: *Studia Posoniensia bibliographica*. Bratislava: Univerzitná knižnica v Bratislave, (1) 2017. s. 34-42. ISSN 1337-0723.

Archívne pramene

MV SR, SNA: Archív rodu Zay – Bučiansky archív, písomnosti Ferdinanda Waschovského, šk. 133, fol. 3-4.

MV SR, SNA: Archív rodu Zay – Bučiansky archív, písomnosti Ferdinanda Waschovského, šk. 133, fol. 82-83.

MV SR – SNA: Zay - Bučiansky archív, Karol Zay, No. 1-156, šk.193, fol. 48, 50, 51.

MV SR – SNA: Zay - Bučiansky archív, Karol Zay, No. 1-156, šk.193, fol. 65-80.

MV SR – SNA: Zay – Bučiansky archív, Karol Zay, No. 1-156, šk.193, fol. 284-285.

MV SR – SNA: Zay – Bučiansky archív, Karol Zay, Rodinný archív – rôzne, šk. 221, Fasc. 1, fol. 10-13.

MV SR – SNA: Zay – Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, škat. 101, 1. časť, fol. 134-135.

MV SR – SNA: Zay – Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 104, 2. časť, fol. 186.

MV SR – SNA: Zay - Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, škat. 107, Elench I, fol. 75.

MV SR – SNA: Zay - Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 108, fol. 66a-69.

MV SR – SNA: Zay – Bučiansky archív – Varia, Rázgha-Kalis, šk. 335, fol. 58.

MV SR – SNA: Zay – Uhrovec, Lit. J, fasc.XXIV, No. 58-63, šk. 24, fol. 16-17. 223-243, 244-257.

MV SR – SNA, Fond Zay Uhrovec, Lit. J, fasc.XXIV, No. 58-63, škat. 24, fol. 207-208.

MV SR – SNA, Fond Zay Uhrovec, Lit. J, fasc.XXIV, No. 58-63, škat. 24, fol. 211-222.

MV SR – SNA, Fond Zay, Lit. J, fasc.XXIV, No. 58-63, škat. 24, Varia, fol. 223-243, 244-257.

Šľachtické knižnice členov rodu Esterházi v kaštieli Čeklís (Bernolákovo)⁸⁹

Marta ŠPÁNIOVÁ a Lucia LICHNEROVÁ, Filozofická fakulta UK, Katedra knižničnej a informačnej vedy

Esterháziovci a Čeklís

Esterháziovci patrili medzi významné uhorské aristokratické rody, ktoré mali veľmi blízko ku kráľovskému dvoru, vlastnili najväčšie časti pôdy v monarchii a ako opora Habsburgovcov a vzor zbožnosti zastávali mnohé významné funkcie v krajine – z rodu vzišli palatíni, kráľovskí radcovia, arcibiskupi, diplomati, chorvátski báni, ale aj náboženský spisovatelia, či nositelia mnohých vojenských funkcií. Pôvod Esterháziovcov sa viaže na Žitný ostrov, kde žil pôvodne rod Šalamúnovcov (Salamon, Solomun). Z potomkov rodu, označovaných v 13. storočí v osvedčení Bélu IV. ako „nobiles honestissimi“⁹⁰ sa v nasledujúcich storočiach vyformovali zakladatelia rodu Ilešháziovcov a Esterháziovcov.

V kontexte Esterháziovcov v Čeklísi spomeňme bratislavského župana Františka Esterháziho (1532 – 1604), ktorého traja synovia založili tri rôzne vetvy Esterháziovcov: Daniel (1585 – 1654) založil česneckú vetvu, Pavol (1587 – 1645) zvolenskú a Mikuláš (1583 – 1645) fraknovskú. Práve palatín Mikuláš Esterházi v roku 1626 získal za 250 000 florénov aj šintavské panstvo, kam patrili okolité dedinky a mestečká, čiže aj Čeklís. Sídлом Mikuláša Esterháziho sa však Čeklís nestal; svoju pozornosť sústredil na šintavský hrad a jeho rekonštrukciu, kam sa s rodinou aj presťahoval a kde vykonával svoje profesijné záležitosti; od roku 1620 sa však zdržiaval najmä na zámku v Lackenbachu.

S prvou manželkou Uršulou Deršfiovou mal Mikuláš Esterházi tri deti, s druhou (Kristínou Ňáriovou) deväť, z ktorých Čeklís zdedil syn František Esterházi (1641 – 1685). Čeklíske panstvo síce vlastnil, ale tiež mu nevenoval náležitý záujem, až kým jeho syn Jozef Esterházi (1682 – 1748) nezískal za aktivitu vo vojnách proti Turkom od cisára odmenu a vo veku 29 rokov sa ujal panstva. Túto odmenu sa rozhodol použiť ako základ pre vybudovanie kaštieľa a knižnice v Čeklísi (1714 – 1722). V priebehu storočí sa na budovaní knižnice podieľal s istotou

---

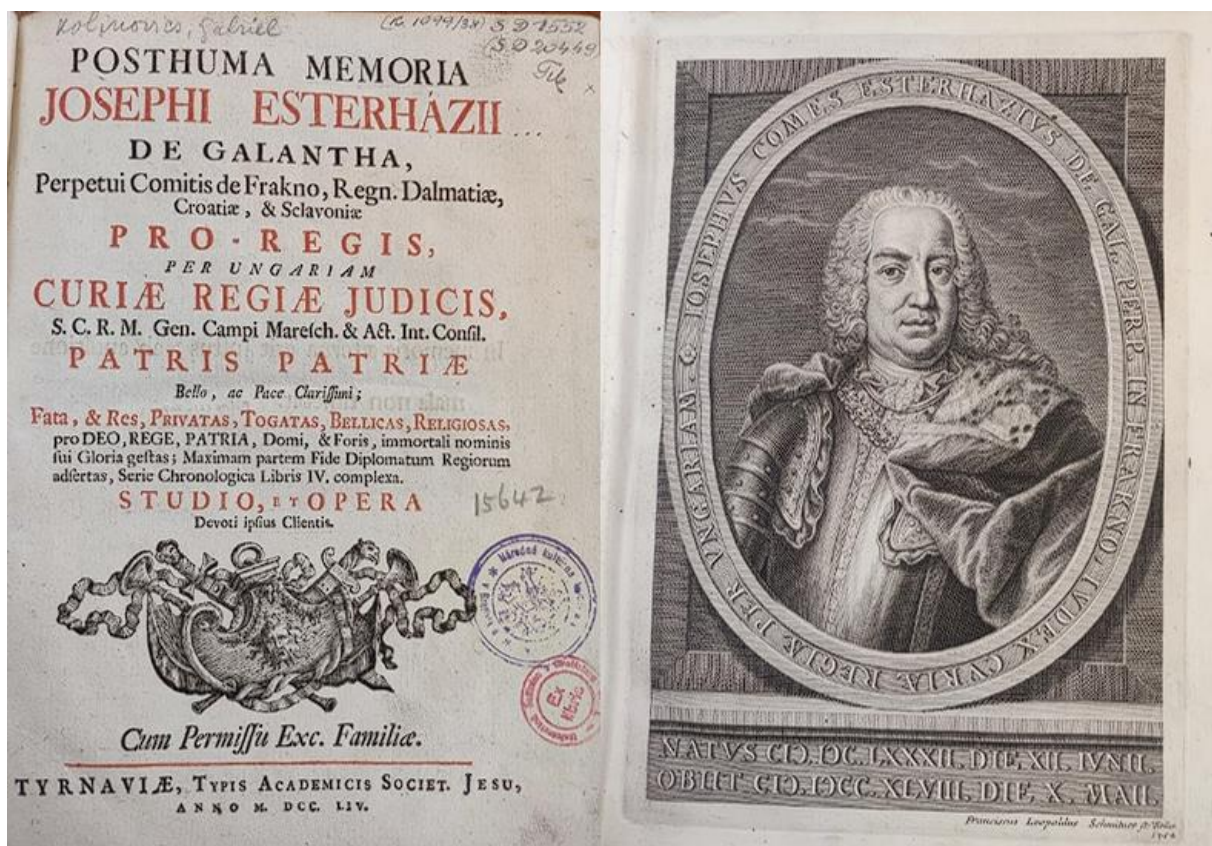
⁸⁹ Štúdia bola vypracovaná v rámci projektu APVV-22-0130 *Šľachtické knižnice 18. a 19. storočia na západnom a strednom Slovensku*.

⁹⁰ Dozvedáme sa o tom zo spisanej genealógie rodu Esterháziovcov – ESTERHÁZY, J. *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása*. Online. Budapest: az Athenaeum r. társulat könyvnyomdája, 1901 [digitalizované [s. a.]]. Dostupné na: <http://real-eod.mtak.hu/5543/1/000909556.pdf>. [zobrazené 2023-10-06].

d'alší Jozef Esterházi (1791 – 1847), vzdialenejší príbuzný a Michal Esterházi (1853 – 1906). V súvislosti s čekliskou knižnicou sa objavujú aj záznamy o katalógoch čekliskej knižnice Kazimíra Esterháziho (1774 – 1829). Jeho prínos pre budovanie knižnice však nateraz nevieme potvrdiť.

Jozef Esterházi (1682 – 1748) – zakladateľ šľachtickej knižnice v kaštieli Čeklís

Jozef Esterházi (1682 – 1748) dal vybudovať kaštieľ v Čeklisi v rokoch 1714 – 1722, ako svoje reprezentatívne barokové sídlo. Výber miesta pre výstavbu kaštieľa v Bernolákovke súvisel s blízkosťou Bratislavy, kde sídlili hlavné kráľovské úrady a tiež Viedne, sídla panovníka, preto nie je prekvapujúce, že si pre knižnicu nezvolil iné panstvá v jeho majetku, napr. v Tate, Šintave alebo Pápe.

Obrázok 1 Životopis Jozefa Esterháziho od Gabriela Kolinoviča (1754) s posmrtným portrétom Jozefa Esterháziho od rytca vo Viedni Františka Leopolda Schmitnera⁹¹

⁹¹ Zdroj obrázku: autorky.

Jozef Esterházi sa narodil 12. 6. 1682 v Pápe⁹² (súčasné Maďarsko) ako druhý syn grófa Františka Esterháziho (1641 – 1683) a grófký Kataríny Tököliovej (1655 – 1701).⁹³ Jeho starým otcom z otcovej strany bol uhorský palatín Mikuláš Esterházi (1583 – 1645) a starou matkou grófka Kristína Ňáriová (1604 – 1641). Jozef Esterházi bol pripravovaný na cirkevnú dráhu, ale napokon sa venoval vojenskej a politickej kariére. Na strane cisára sa zúčastnil rozhodujúcich bojov proti Františkovi II. Rákócimu v Rákóciho protihabsburskom povstaní (1703 – 1711) a ako vojak sa vyznamenal vo viacerých úspešných bitkách vo vojne proti Turkom. V r. 1711 bol vymenovaný za župana Komárňanskej župy, v r. 1724 sa stal prísediacom sedmipanskej tabule a v r. 1733 bol menovaný za chorvátskeho, slavonskeho a dalmátskeho bána, čo bola funkcia ekvivalentná postu uhorského palatína. V r. 1741 získal hodnosť poľného maršala a veliteľa cisárskych vojsk Zadunajska. Jeho politická kariéra v tom istom roku dosiahla vrchol – nadobudol funkciu krajiniského sudcu a kandidoval aj na uhorského palatína. Jozef Esterházi bol dvakrát ženatý, z prvého manželstva sa dospelosti dožil len syn Jozef. Esterházi spísal 10.2.1731 testament v prospech svojho syna Jozefa, pričom časť majetku odkázal aj synom svojho brata Františka. Posledné roky života strávil Jozef Esterházi v Bratislave, kde 10. 5. 1748 zomrel na vodnatieľku. Jediný jeho preživší syn Jozef Esterházi mladší (1714 – 1762) viedol márnوترatný život a pre svoje dlhy musel dať svoj majetok zdedený po otcovi do zálohu svojim bratrancom Mikulášovi, Františkovi a Karolovi Esterháziovcom na 32 rokov.⁹⁴ Nemal žiadneho dediča, preto táto vetva Esterháziovcov po jeho smrti vymrela.

Knižnica v Čeklísi, ktorú sa zakladateľ Jozef Esterházi (1682 – 1748) rozhodol vybudovať, nestála na rodových knižných zdrojoch, ale s veľkou pravdepodobnosťou ju Jozef budoval od základov. Jej vznik definujeme za čias Jozefových štúdií, keď zakúpil niekoľko kníh a v ďalšom období ju postupne rozširoval rôznymi spôsobmi: nákupmi na domácich a zahraničných knižných trhoch, zakúpením celej zbierky od Štefana Pavla Munkáčiho, či prípadne “trvalou výpožičkou” z knižnice Esterhasiana (viac nižšie). Bohatú fideikomisnú vedeckú knižnicu trnavského právnika Štefana Pavla Munkáčiho (1683 – 1723) spolu s knižničným nábytkom za 2000 florénov⁹⁵ zakúpil Jozef Esterházi už rok po výstavbe kaštieľa.

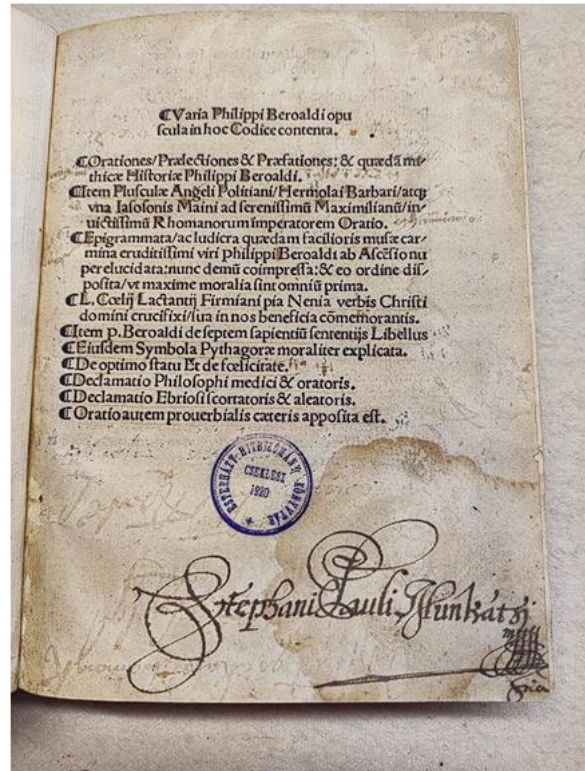
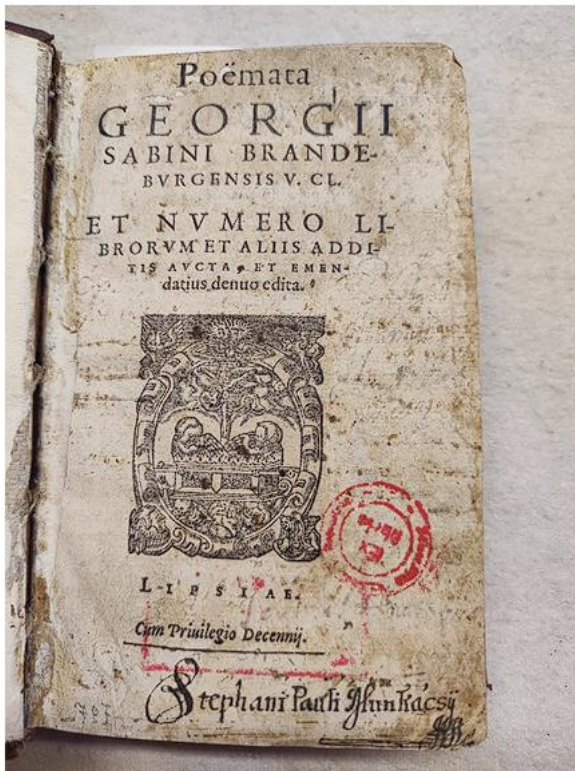
---

⁹² KOLINOVICS, G. *Posthuma memoria Josephi Esterházii de Galantha*. Online. Tyrnaviae: Typis Academicis soc. Jesu, 1754 [digitalizované 2013-01-09]. Dostupné na: https://books.google.sk/books?id=y21UAAAACAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. [zobrazené 2023-01-06], s. 7.

⁹³ ESTERHÁZY, ref. 90, s.153.

⁹⁴ FÜLÖP, É. M. *A Pápa-Ugod-Devecseri Esterházy-uradalom megszerzése és gazdálkodása a 18. század folyamán*. Online. Tanulmányok Pápa város történetéből, [s. a]. Dostupné na: <https://mek.oszk.hu/02100/02182/html/02.htm>. [zobrazené 2023-10-19].

⁹⁵ KOLINOVICS, ref. 92.

Obrázok 2 Rukopisný exlibris Štefana Pavla Munkáčiho v Esterháziho knihách⁹⁶

V polovici 18. storočia bola Esterháziho knižnica v Čeklísi preslávená ako moderná uhorská aristokratická bibliotéka. Životopisec Jozefa Esterháziho Gabriel Kolinovič, ale i ďalší doboví historici vyzdvihujú jej kvalitu a budovanie pre zúšľachtovanie ducha.⁹⁷ Ešte aj tri desaťročia po smrti Jozefa Esterháziho historik J. G. Stegmüller (pod pseudonymom Gottfried von Rottenstein) v opise čeklískeho kaštieľa z roku 1783 zdôrazňuje, že knižnica v kaštieli „je síce malá, ale veľmi vzácna.“⁹⁸

Opomenúť nemožno ani fakt, že Esterháziovci vlastnili veľmi významnú a vzácnu knižnicu, známu ako *Bibliotheca Esterhasiana*, ktorej zakladateľom bol ešte Jozefov starý otec, palatín Mikuláš Esterházi (1582 – 1645) na zámku v Lackenbachu (dnešné Rakúsko) a neskorším pokračovateľom Jozefov strýko Pavol Esterházi (1635 – 1713) v Eisenstadte a Forchtensteine. Zdá sa, že rodinné vzťahy neboli izolované, napokon, strýko Pavol Jozefa podporoval počas

⁹⁶ Zdroj obrázku: autorky.

⁹⁷ KOLINOVICS, ref. 92, s. 24.

⁹⁸ ROTTENSTEIN, G. E. [Stegmüller, J. G.]. Reisen durch einen Theil vom Königreich Ungern, seit dem J. 1783, Zweiter Abschnitt. In: BERNOULLI, J. *Johann Bernoulli's Sammlung Kurzer Reisebeschreibungen und anderer zur Erweiterung der Länder- und Menschenkenntniss dienender Nachrichten*. Zehnter Band. Online. Berlin; Leipzig, 1783 [digitalizované [s. a.]]. Dostupné na: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11448776?page=194,195>. [zobrazené 2023-10-05], s. 213.

jeho štúdií, vo februári 1698 bol dokonca prítomný pri prezentovaní Jozefovho traktátu z Aristotelovskej logiky na Trnavskej univerzite.⁹⁹ Okrem toho Jozef vo svojej knižnici vlastnil aj dve strýkove teologické knihy v maďarčine (ktorých bol Pavol Esterházi autorom), no uchovával tu aj rodové archívne dokumenty, napr. listy svojho starého otca Mikuláša Esterháziho. Máme hypotézu, že Jozef od strýka Pavla dostal podporu v prístupe ku literatúre v rodinnej knižnici, z ktorej sa tak niektoré knihy mohli dostať do čeklískej zbierky práve vo forme "trvalej výpožičky".

Základom výskumu knižnice Jozefa Esterháziho v kaštieli Čeklís je katalóg knižnice spísaný v roku 1749 približne rok po smrti Jozefa Esterháziho Samuelom Székelym de Doba v rámci dedičského konania. Názov katalógu napovedá, že katalóg zostavil Székely z poverenia Jozefa Esterháziho, ešte kým žil (...ex Ejusdem Comitibus legatione)¹⁰⁰. Samuel Székely de Doba bol vhodným kandidátom na spísanie katalógu z viacerých dôvodov: bol zberateľom kníh, majiteľom knižnice, historikom a mal aj právnické vzdelanie a dostatočné jazykové kompetencie. S obľubou navštevoval veľké mestá a kláštory, kde venoval pozornosť knižniciam.

Esterháziho životopis¹⁰¹ prezrádza, že svoju knižnicu zariadil knihami tak, aby boli logicky zoradené a v roku 1731 ju usporiadal podľa odborov. Katalóg reflektuje na uloženie kníh v skriniach a na policiach a deklaruje 881 knižničných jednotiek klasifikovaných do 17 tried. Primárnym kritériom radenia bola téma, ale objavili sa aj iné parametre, ako napr. náboženské zameranie titulov, formát, duplicita, plánované využívanie kníh (ponechanie vo fonde, predaj alebo výmena), pôvod a rok vydania. Tematicky sú v katalógu zastúpené najmä náboženské a teologické práce, knihy z oblasti histórie, diela uhorských spisovateľov, filologické, filozofické a školské práce, ďalej literatúra z oblasti vojenstva, matematiky, práva, geografie, architektúry, techniky, mechaniky a ekonomiky. Chronologická analýza umožňuje konštatovať, že okrem dvoch postinkunábulí obsahovala knižnica hlavne diela zo 17. storočia (39%), o niečo menej z 18. storočia (33 %), 15 % tvorili knihy zo 16. storočia a zvyšok tituly bez roku vydania. Ak sa pozrieme na knihy zahraničnej proveniencie, najväčšie zastúpenie mali knihy vydané v Amsterdame (54), Frankfurte (54) a Viedni (50), o čosi menšie zastúpenie mali tituly publikované v Paríži (49), Lyone (47), Bazileji (40) a Kolíne (37). Pri akvizícii Esterházi

---

⁹⁹ ROTTENSTEIN, ref. 98, s 11.

¹⁰⁰ SZÉKELY, S. de DOBA. 1847. *Catalogus Librorum qui in Bibliotheca Comitibus Josephi Eszterházy, in Cseklesz prope Posonium reperiuntur confectus mense Aprili 1749 per Samuelem Székely de Doba Locumtenentem ex Ejusdem Comitibus legatione*. Rukopisný katalóg. V: OSZK, Budapešť. Signatúra: Kézirattár, Fol. Lat. 4.

¹⁰¹ KOLINOVICS, ref. 92, s. 26.

nevynechal ani produkciu slovenských vydavateľstiev, ktoré sú počtom zväzkov po nemeckých a francúzskych zastúpené na treťom mieste. Esterházi mal vo svojej knižnici územné slovaciká z Trnavy (65), Bratislavy (14), Levoče (7), Košíc (2), Komárna (1) a Šintavy (1). Podrobnejšie sa analýze katalógu a fondu knižnice Jozefa Esterháziho z rôznych hľadísk venujeme v štúdiu publikovanej v časopise *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*.¹⁰²

Reprezentatívny charakter knižnice naznačuje nielen jednotná baroková kožená väzba kníh, ale aj tlačený heraldický exlibris Jozefa Esterháziho datovaný rokom 1724, vo dvoch vyhotoveniach.

Obrázok 3 Heraldický exlibris Jozefa Esterháziho vo dvoch vyhotoveniach¹⁰³

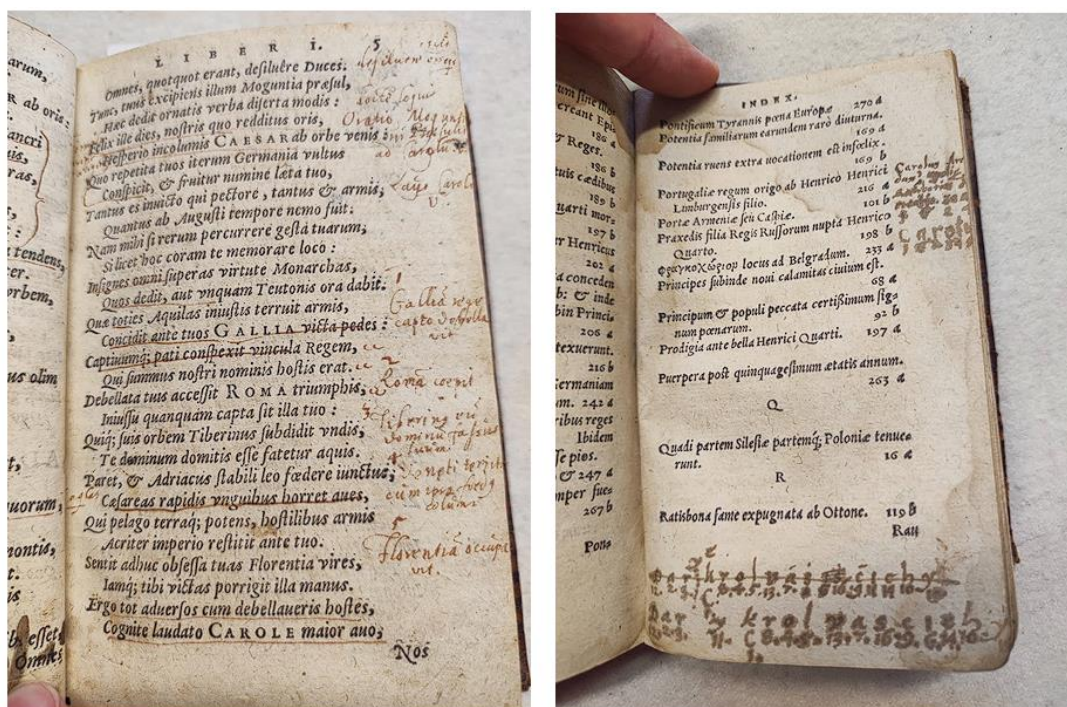
Hoci sa exlibris nenachádza vo všetkých Esterháziho knihách, jeho datovanie naznačuje, že zveľad'ovanie knižnice sa po vybudovaní kaštieľa a špeciálnych priestorov pre bibliotéku zintenzívnilo. Reprezentatívnosť knižnice zodpovedala reprezentatívnosti celého Esterháziho sídla v Bernolákove. Pripomeňme, že návštevníkmi kaštieľa bývali príslušníci panovníckeho

¹⁰² ŠPÁNIOVÁ, M., LICHNEROVÁ, L. *The Private Aristocratic Library of Jozef Esterházy (1682-1748) in His Čeklis Mansion (Bernolákovo, Slovakia) (Pilot Research)*. In: *Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi*. Online. vol. 17 (2023), no 3, s. 357-375. Dostupné na: <http://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh> (V tlači).

¹⁰³ Zdroj obrázku: autorky.

rodu aj iné významné kráľovské návštevy vrátane zahraničných diplomatov. Jozef Esterházi tu napr. v r. 1732 tri dni hostil Františka Štefana Lotrinského, vtedy čerstvo vymenovaného uhorského miestodržiteľa a budúceho manžela Márie Terézie, budúcej panovníčky.¹⁰⁴ Mária Terézia tu neskôr, už v čase svojho panovania, oslavovala svoje narodeniny.

Dôkazom aktívneho čitateľstva sú nielen zmienky o čítaní v Esterháziho latinských memoároch, z ktorých jeho životopisec Gabriel Kolinovič často cituje, ale aj početné rukopisné poznámky a podčiarkovanie textu v knihách. Nie je však možné spoľahlivo dokázať, či zachované poznámky pochádzajú od Jozefa Esterháziho alebo pôvodného majiteľa kníh, ktorého knižnicu Jozef Esterházi odkúpil – Štefana Pavla Munkáčiho.¹⁰⁵ Mohli ich zanechať aj neskorší vlastníci bibliotéky, potomkovia Jozefa Esterháziho, ktorí jeho fideikomisnú knižnicu dedili a uchovávali až do 20. storočia. Na príklade Jozefa Esterháziho bude možné v budúcnosti skúmať recepciu textu: jeho memoáre¹⁰⁶ sa totiž hemžia citátmi a výrokmi z kníh, ktoré čítal, a ktorými vo svojom životopise dokladá svoje myšlienky a dôvody životných rozhodnutí.

Obrázok 4 Rukopisné poznámky v knihách Jozefa Esterháziho¹⁰⁷

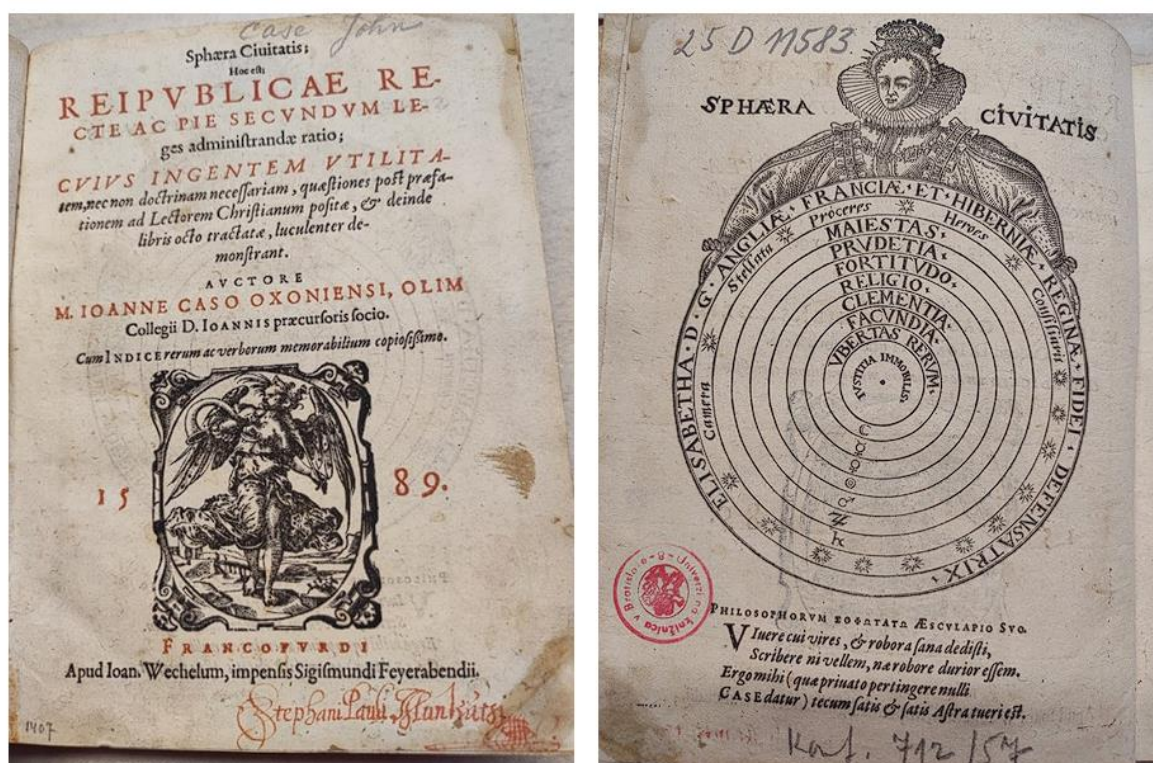
¹⁰⁴ KOLINOVICS, ref. 92, s. 33.

¹⁰⁵ Skúmali sme tlače 16. storočia uchovávané vo fonde Univerzitnej knižnice v Bratislave, ktoré boli dosiaľ identifikované

¹⁰⁶ ESTERHÁZI, J. *Josephi Eszterházi Vita, quam in Latine sibi scripsit. Libri Memoriales, seu protocolla Actorum, & Institutionum per Dynastias ejusdem, Semphaviam, Tataeam, Gestesiam.* [s. a.]. Rukopis. Informácia o ňom v: KOLINOVICS, ref. 92, s. [280].

¹⁰⁷ Zdroj obrázku: autorky.

V prípade Jozefa Esterháziho je jednoznačne možné pozorovať súvislosti knižnice s jeho osobným životom. Poznanie jeho životnej cesty vďaka jeho memoárom, ako aj poznanie zariadenia a okolia jeho kaštieľa v Čeklísi, podrobne popísaného v publikácii cestopisca J. G. Stegmüllera z roku 1783¹⁰⁸, umožňujú nahliadnúť bližšie do motivačných vplyvov, ktoré modelovali zloženie jeho aristokratickej knižnice. Medzi zásadné vplyvy môžeme zaradiť záujem o teológiu (20%), potrebu orientovať sa v dejinných súvislostiach (17%), pozornosť venovanú domácej uhorskej spisbe (14 %) či vzdelávanie sa v jazykoch (12%).

Obrázok 5 Tlač 16. storočia z knižnice Jozefa Esterháziho v Čeklísi: Case, John: Sphaera Civitatis... Frankfurt nad Mohanom, 1589; s emblémom anglickej kráľovnej Alžbety I.¹⁰⁹

Pokračovatelia budovania Esterháziavskej knižnice v Čeklísi

Ján Nepomuk Kazimír Esterházi? (1775 - 1829)

Máme indície aj o existencii mladších knižničných katalógov a inventárov šľachtickej knižnice v Čeklísi: o katalógu grófa Jána Nepomuka Kazimíra Esterháziho (1775 - 1829) z roku 1830

¹⁰⁸ ROTTENSTEIN, G. E., ref. 98.

¹⁰⁹ Zdroj obrázku: autorky.

obsahujúcom 2200 titulov¹¹⁰ a o jeho inventári kníh z toho istého roku obsahujúcom cca 1100 titulov.¹¹¹ Oba by sa mali sa nachádzať v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine alebo Bratislave (LA SNK), ale náš prieskum preukázal, že tieto pramene sú stratené.¹¹² Katalóg a inventár kníh Jána Kazimíra Esterháziho vznikol bezpochyby pri príležitosti vybavovania jeho pozostalosti, rok po jeho smrti, či však ide o katalóg kníh nachádzajúcich sa v Čeklísi, je nateraz otázne.

Ján Kazimír Nepomuk Esterházi (János Kázmér Nepomuk Esterházy) sa narodil 16. februára 1775 v Bratislave a pochádzal zo zvolenskej vetvy Esterháziovcov. Bol veľkostatkár, významný plukovník a rytier Rádu Márie Terézie. Jeho otcom bol Kazimír Esterházi z Galanty (1749 - 1802) a matkou Barbara Esterháziová, rod. Castiglione (1755 - 1842). Kazimír už ako 19-ročný nastúpil do vojenskej služby a bol na bojisku až do svojich 27. rokov – do uzatvorenia mierovej dohody v roku 1801 vo francúzskom Luneville. Bojoval na viacerých frontoch pri nemeckom meste Wetzlar a Osterach a rakúskom Friedbergu, čo malo za následok niekoľko zranení, ktoré ho donútili ako invalida vojenskú službu opustiť. Napriek tomu, keď Francúzi ohrozovali územie Uhorska, v rokoch 1805 a 1809 opäť slúžil u šľachtických povstalcov ako plukovník Bratislavského husárskeho pluku, kde bol jedným z prvých v paľbe. Obzvlášť sa vyznamenal po francúzskej bitke pri Gyóri, keď ako plukovník bránil generála Josepha de Mesko (1762 - 1815) a jeho delostrelecký tábor, „pričom zajal 12 dôstojníkov a 200 mužov,... a oslobodil 36 dôstojníkov a 400 mužov.“¹¹³ Za túto hrdinskú činnosť, duchapritomnosť a statočnosť sa stal rytierom Rádu Márie Terézie.

Jeho láska ku vojenstvu sa pretavila do tej miery, že bol ochotný vynaložiť aj svoje finančné prostriedky na rozvoj vojska. Nielenže Kráľovskej akadémii obrany Ludovica venoval 4000 zlatých, ale až do smrti si zachoval neochvejný vzťah k vojakom, ku ktorým predtým patrili, a

---

¹¹⁰ *Bucher Verzeichniss der Sammlung des Hochgebornen Herren Grafen Casimir Eszterhazy de Galantha, etc.* 1830. Rukopisný katalóg. V: LA SNK MS-Ba. Bez signatúry. Informácia pochádza z: *Katalógy historických knižníc*. Online. Žilinská univerzita v Žiline, [s. a.]. Dostupné na: <http://historickekniznice.uniza.sk:8080/xmlui/>. [zobrazené 2023-03-09].

¹¹¹ *Inventár knižnice grófa Kazimíra Esterházyho*. 1830. Rukopisný katalóg V: LA SNK MS-Ba. Bez signatúry. Informácia pochádza z: *Katalógy historických knižníc*. Online. Žilinská univerzita v Žiline, [s. a.]. Dostupné na: <http://historickekniznice.uniza.sk:8080/xmlui/>. [zobrazené 2023-03-09].

¹¹² Informácie o katalógoch sme získali prostredníctvom databázy *Katalógy historických knižníc*. Online. Žilinská univerzita v Žiline, [s. a.]. Dostupné na: <http://historickekniznice.uniza.sk:8080/xmlui/>. [zobrazené 2023-03-09] a následne sme katalógy hľadali v LA SNK, žiaľ neboli nájdené.

¹¹³ HIRTENFELD, J. *Der Militär-maria-theresien-orden und seine Mitglieder: Nach authentischen Quellen bearbeitet*. Online. Aus der kaiserlich-königlichen und Staatsdruckerei, 1857 [digitalizované 2006-06-06]. Dostupné na:

https://books.google.sk/books?id=XJxdXCPw190C&printsec=frontcover&hl=de&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false, [zobrazené 2023-07-14], s. 1019-1020.

to do takej miery, že poskytoval pochodujuúcim vojskám ubytovanie v jeho majetkoch a zabezpečil im čo najlepšiu starostlivosť.

Dobový obraz (obr. 6) prezentuje Kazimíra Esterháziho ako muža v uniforme, s dlhými bokombradami a hustými fúzmi, presne tak, ako to bolo typické pre členov uhorského jazdeckého husárskeho pluku – husto šnurovaný dolomán a fúzy boli povinnou výbavou.

Z jeho súkromného života vieme, že bol od roku 1801, keď ukončil svoju prvú vojenskú kariéru, ženatý s barónkou Máriou Jozefou Annou Esterháziou (1777 - 1843), s ktorou mal 2 deti (dcéru a syna). Zomrel v Karlových Varoch 17. augusta 1829 vo veku 54 rokov.

Obrázok 6 Ján Nepomuk Kazimír Esterházi¹¹⁴

¹¹⁴ Zdroj obrázku: Graf János Kázmér Esterházy de Galántha (1775 - 1829). In: *EsterhazyWiki*. Online. [s. n.], 2009. Dostupné na: <http://de.esterhazy.net/index.php/Datei:JanosKazmer17751829.jpg>. [zobrazené 2023-09-09].

S ohľadom na uvedené biografické údaje Jána Kazimíra Esterháziho je podľa nášho názoru nepravdepodobné, že jeho knižnica sa nachádzala v kaštieli Čeklís (ako podľa Borisa Bálena uvádza databáza *Katalógy historických knižníc*). Nie je však vylúčené, že po Kazimírovej smrti sa jeho knihy z nejakého dôvodu dostali do kaštiel'a v Bernolákove spolu s katalógom a inventárom jeho kníh. Môže však ísť aj o chybu evidencie katalógov historických knižníc.

Ku knižnici Kazimíra Esterháziho existuje iný, mladší katalóg z roku 1805. Tento však registruje knihy, ktoré mal vo svojom panstve v rakúskom Gattendorfe. Knižnica v Gattendorfe obsahovala 740 titulov a ich zameranie dokumentuje, že išlo o modernú knižnicu dôstojníka. Jeho kultúra bola francúzska: dve tretiny kníh boli vo francúzštine, zvyšok je v nemčine, veľmi málo v latinčine, jeden titul v taliančine, v maďarčine neevidujeme žiadne knihy.¹¹⁵

Jozef Esterházi (1791 - 1847)

Knihy Jozefa Esterháziho (1682 - 1748), zakladateľa šľachtickej knižnice v kaštieli Čeklís, sa nachádzajú aj v mladšom katalógu jeho príbuzného Jozefa Esterháziho (1791 - 1847) z roku 1816. Majetok zakladateľa knižnice v Čeklísi, Jozefa Esterháziho (1682-1748), totiž zdedili potomkovia jeho strýka, otcovho brata, Františka Esterháziho.¹¹⁶ Čeklís tak pripadol jeho bratancovi Františkovi Esterháziemu mladšiemu (1715 - 1785)¹¹⁷ a potom jeho synovi Františkovi II. Esterháziemu z Galanty (1758 - 1815). Jeho smrťou sa šintavské panstvo rozdelilo na tri samostatné domíniá a zo Senca a Čeklísa ostal majorát pre čeklísku vetvu Esterháziouvcov, ktorý sa takto dostal dedičským konaním k ďalšiemu Jozefovi Esterháziemu (1791 - 1847).¹¹⁸

Jozef Esterházi (1791 - 1847) sa narodil vo Viedni 24.11.1791. Jeho rodičmi boli gróf František Esterházi (1758 - 1815) a Alžbeta Grassalkovičová (1767 - 1823). Príbuzenský vzťah tohto Jozefa s Jozefom Esterházim starším – zakladateľom knižnice v kaštieli Čeklís, je vzdialený: brat Jozefa Esterháziho staršieho (1682 - 1748), František Esterházi (1683 - 1754), bol prastarým otcom Jozefa Esterháziho (1791 - 1847).

Prvou manželkou Jozefa Esterháziho (1791 - 1847) bola Maria Leopoldina von Metternich (1797 - 1820), dcéra vtedy najvýznamnejšieho rakúskeho politika a diplomata, ministra

---

¹¹⁵ Viac o knižnici MONOK. I. Az arisztokrata könyvtárak rendjének változásai a 17–18. századi Magyarországon. In: *Szócs Géza 60 album amicorum*. Erdélyi Híradó Kiadó; Irodalmi Jelen Könyvek, 2013, s. 153-161.

¹¹⁶ ESTERHÁZY, ref. 90, s. 158.

¹¹⁷ FÜLÖP, ref. 94.

¹¹⁸ *Esterházi – čeklíska vetva*. 1498-1939. Inventár. V: Slovenský národný archív. Signatúra: L. Rody a panstva L/I.

zahraničných vecí Rakúskeho cisárstva, s mimoriadnymi zásluhami v napoleonských vojnách, kniežaťa Klemensa Wenzela von Metternich. Po jej úmrtí na tuberkulózu vo veku 23 rokov, sa Jozef Esterházi ako 50 ročný oženil druhýkrát s ruskou šľachtičnou Jelenou Nikolaevnou Bezobrazovou zo St. Peterburgu (1800 - 1891, Ilona Esterháziová), dcérou generálmajora Nikolaja Aleksejeviča Bezobrazova. Napriek dvom manželstvám Jozef Esterházi nemal vlastných potomkov, zomrel 12.5.1847.¹¹⁹

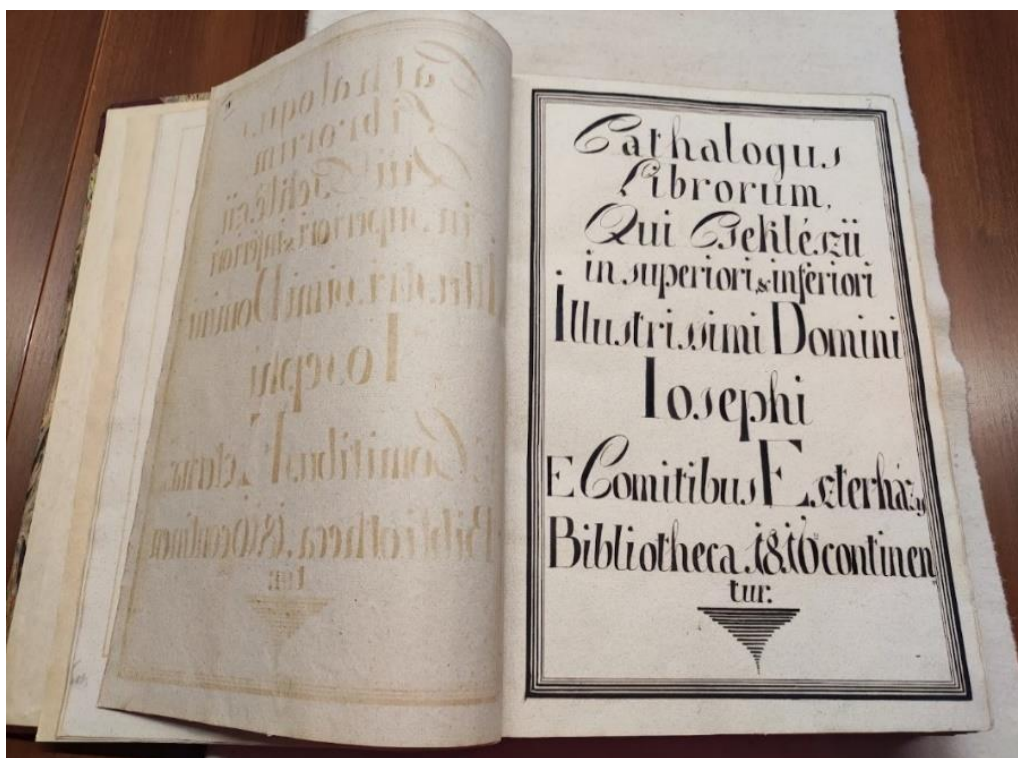
Obrázok 7 Portrét Jozefa Esterháziho (1791-1847) namaľovaný v Čeklisi cca. v roku 1828¹²⁰

Po smrti otca Františka, zdedil Jozef Esterházi čeklísky majorát (mestečká Bernolákovo a Senec) a oblasť, kde vzniklo samostatné čeklíske panstvo. Jozef Esterházi bol cisárskym a kráľovským komorníkom a hospodáril na svojich veľkostatkoch, ale inak o jeho kariére nič viac nevieme. Pochovali ho v Bernolákove, kde je memoriálna kaplnka Esterháziovcov, ktorú dala postaviť druhá manželka Jozefa Esterháziho, grófka Jelena (Ilona) Esterháziová, po jeho smrti v r. 1847 na jeho pamiatku.

¹¹⁹ ESTERHÁZY, ref. 90, s. 170.

¹²⁰ Zdroj obrázku: *ROYALTY (travel) GUIDE*. Online. [s.n.], [s.a.]. Dostupné na: <http://www.royaltyguide.nl/images-families/esterhazy/esterhazyprinces-2/1791%20jozsef.jpg>. [zobrazené 2023-09-09].

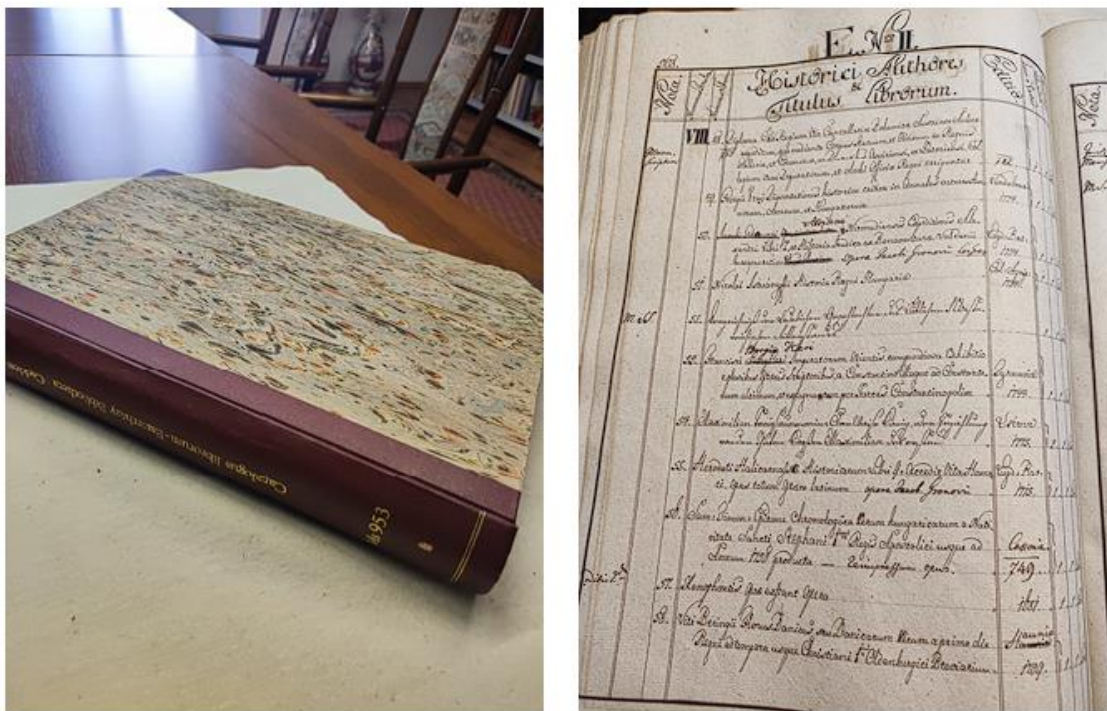
Rukopisný katalóg knižnice Jozefa Esterháziho (1791 - 1847) v Čeklísi z roku 1816 sa nachádza v Univerzitnej knižnici v Bratislave.¹²¹ Fond knižnice sa za nie celých 70 rokov od smrti jej zakladateľa rozrástol na 1728 zväzkov kníh a 88 máp, čo predstavuje prírastok viac ako 800 zväzkov. Treba zdôrazniť, že šlo predovšetkým o knihy, ktoré do fondu knižnice nenadobudol samotný Jozef Esterházi uvádzaný na titulnom liste katalógu ako jej majiteľ, ale ešte jeho otec František Esterházi. Jozefových kníh v katalógu je približne iba stovka. Dôvodom takého malého počtu je ukončenie evidencie kníh do tohto katalógu už v roku 1819, teda tri roky od jej začatia. Z roku 1819 pochádzajú najmladšie zaevidované vydania a rovnako aj poznámky katalogizátora v katalógu sú datované najneskôr rokmi 1818/19. Všetky Jozefove knihy s výnimkou tých, ktoré boli nadobudnuté ešte v roku začatia zostavovania katalógu 1816, sú zaevidované rukou iného katalogizátora, pričom väčšina z nich bol vydaná v rokoch 1817 – 1819.

Obrázok 8 Titulný list knižničného katalógu Jozefa Esterháziho (1791 - 1847) v kaštieli Čeklís z roku 1816¹²²

¹²¹ *Catalogus Librorum qui Cseklészii in superiori et inferiori Illustrissimi Domini Iosephi E Comitibus Eszterházy Bibliotheca 1816 continentur*. 1816. Rukopisný katalóg. V: Univerzitná knižnica v Bratislave. Signatúra: Ms 953.

¹²² Zdroj obrázku: autorky.

Obrázok 9 Knižná väzba a záznamy kníh v knižničnom katalógu Jozefa Esterháziho (1791 – 1847) z roku 1816¹²³

Katalóg je zviazaný vo forme knihy, obsahuje 408 rukopisne číslovaných strán, pričom približne stovka z nich je prázdna na nové prírastky. Podľa názvu katalógu bol knižničný fond rozdelený na hornú (bibliotheca superioris) a dolnú bibliotéku (bibliotheca inferioris). Záznamy kníh obsahujú meno a priezvisko autora, skrátený názov, miesto a rok vydania, číslo časti, počet zväzkov a formát. Okrem týchto informácií sa tu nachádza aj poradové číslo knihy a číslo skrine i police, kde sa kniha vo fonde nachádzala, dokonca i miesto na poznámku, kde katalogizátor uvádzal napr. poradie vydania diela. Celý fond bol rozdelený tematicky na tieto oddiely: teológia, právo, medicína, filozofia, matematika, filológia, história a mapy. Podľa poradových čísiel kníh v katalógu je možné orientačne získať prehľad o veľkosti jednotlivých tematických skupín: najviac kníh bolo v skupine filológia (550 jednotiek), ďalšie odbory boli podľa počtu exemplárov zastúpené v nasledujúcom poradí: história (540 jednotiek), právo (283 jednotiek), filozofia (144 jednotiek), teológia (96 jednotiek), matematika (94 jednotiek), medicína (21 jednotiek) a napokon mapy (88 jednotiek). Najväčšou bola inkunábula z r. 1480 – dielo *Andria* (Dievča z Andru) od Publia Terentia Afra vo vydání

¹²³ Zdroj obrázku: autorky.

z Benátok.¹²⁴ V katalógu sú aj územné slovaciká, bratislavské, trnavské i košické tlače 18. storočia.

Medzi prvým katalógom zakladateľa knižnice v Čeklísi, Jozefom Esterházim (1682 – 1748) a katalógom jeho príbuzného, Jozefa Esterháziho (1791 – 1847), však panstvo v Čeklísi spravovali aj iní členovia rodu, spomenutí vyššie – František Esterházi ml. (1715 – 1785), bratranec zakladateľa a František II. Esterházi (1758 – 1815). Uvádzame to z toho dôvodu, že je potrebné uvažovať aj o týchto osobách ako o potenciálnych budovateľoch knižnice, hoci inventáre kníh neviedli alebo sa nezachovali. V prípade objavenia zachovaných kníh z čeklískej bibliotéky sa však možno objaví exlibrisy týchto členov rodu.

Z roku 1841 pochádza katalóg nekonkretizovaného vlastníka s cca 480 titulmi.¹²⁵ Išlo o obdobie, kedy v Čeklísi ešte pôsobil Jozef Esterházi (1791 – 1847), čo dovoľuje predpokladať, že ide o jeho súpis kníh. Jozef Esterházi mal dobre vyvinutý zmysel pre potrebu organizovania rôznych evidencií, o čom napovedá aj skutočnosť, že v roku 1819 „*všetky domáce a dvorské účty presťahoval do Čeklísa a usporiadal skoro všetok materiál tzv. riaditeľského archívu šintavského panstva*¹²⁶“, hoci je tu „*veľa nedôsledností*.“¹²⁷

Jozef Esterházi (1791 – 1847) zomrel bez potomkov a preto prešlo čeklíske panstvo na jeho brata Michala (1794 – 1866) a od neho na deti po ďalšom bratovi Karolovi (1799 – 1856).¹²⁸ Jedným z nich bol aj Antal Esterházi (1820 – 1889) a jeho syn Michal (1853 – 1906), po ktorom sa zachoval súpis kníh oddisponovaných z čeklískej šľachtickej knižnice po znárodnení majetku Esterháziovcov (viď nižšie).

Michal Esterházi (1853 – 1906)

Pôvodné knihy zakladateľa knižnice Jozefa Esterháziho (1682 – 1748) sa vyskytujú aj v súpise kníh z majorátnej knižnice Michala Esterháziho (1853 – 1906), ktorý vyhotovil bratislavský notár Viktor Dušek pri príležitosti oddisponovania Esterháziovskej knižnice z kaštieľa Čeklís do Bratislavy po konfiškácii majetku Esterháziovcov v roku 1949. Gróf Michal Esterházi (1853 – 1906) je považovaný za priekopníka gumotlačovej fotografie, v parku kaštieľa v Čeklísi mal na túto činnosť dokonca vybavený samostatný pavilón. Okrem toho bol významným

---

¹²⁴ Položka 328 v katalógu, zaevidovaná spoločne s Ovídiiovými Metamorfózami z roku 1513.

¹²⁵ *Index Cathalogi Librorum Bibliothecae Csekléziensis*. 1841. Rukopisný katalóg. V: LA SNK MS-Ba. Bez signatúry. Informácia pochádza z: *Katalógy historických knižníc*. Online. Žilinská univerzita v Žiline, [s. a.]. Dostupné na: <http://historickekniznice.uniza.sk:8080/xmlui/>. [zobrazené 2023-03-09].

¹²⁶ *Esterházi – čeklíska vetva*, ref. 118, s. 6.

¹²⁷ *Esterházi – čeklíska vetva*, ref. 118, s. 6.

¹²⁸ DUCHOŇ, M. (zostavovateľ). *Bernolákovo 1209-2009: Dejiny obce*. Obec Bernolákovo, 2009, s. 63-64.

poslancom, námorníkom, poľovníkom a vzdelaným aristokratom. Bol tiež „doživotným členom hornej komory hlavného rádu, cisárskym a kráľovským komorníkom a tajným radcom¹²⁹“, ale známy tiež ako cestovateľ a lovec levov. Širokú paletu jeho záujmov dopĺňali športové aktivity, pôsobil ako predseda autoklubu, atletického klubu a klubu lodníkov. V Čeklísi žil spolu so svojou manželkou a dcérami; po jeho smrti (pochovaný je v Galante) musela jeho rodina za veľmi zložitých okolností miesto opustiť a usadila sa v loveckom kaštieli v Tomášikove.

Zo 16 tlačí 16. storočia z knižnice Michala Esterháziho, zachovaných v Univerzitnej knižnici v Bratislave, osem exemplárov obsahuje aj exlibris Jozefa Esterháziho, zakladateľa knižnice v kaštieli Čeklís. Máme indície, že Michalove knihy z jeho pozostalosti, spísané notárom Dušekom, sa neskôr dostali do fondu Univerzitnej knižnice v Bratislave. Zo 16 tlačí 16. storočia, ktoré sa tu nachádzajú, má 13 štítok, ktorý do nich nalepil notár Dušek „*Pozost. Neb. Dra Michala Eszterházyho*“ a Dušekovu pečiatku (obrázok 10). Je evidentné, že potomkovia knižnicu nielen zveľaďovali, ale plnili vôľu fideikomisnej zbierky a knihy jej zakladateľa Jozefa Esterháziho (1682 – 1748) tu pretrvali viac ako dve storočia.

Posledná revízia knižnice v kaštieli Čeklís bola realizovaná v r. 1920. Všetky knihy boli vtedy označené pečiatkou *Esterházi Hitbizományi Könyvtár Cseklész 1920* (Esterházióvska fideikomisná knižnica Čeklís 1920), čo dokazujú zachované a dosiaľ identifikované exempláre.

Osudy Esterháziovskej knižnice po zoštátnení kaštieľa Čeklís v polovici 20. storočia

Z rodu Esterházyovcov v Čeklísi žil aj Karol Gejza Rudolf Alfons Mária Fortuné (1891 – 1959), prezývaný Pufy, brat Michala (1853 – 1958). Spolu s manželkou Hildegardou Petrech vychovávali tri deti. Posledný člen rodu Karol Esterházi (1918 – 1958) žil v Bernolákove so svojou manželkou a tromi deťmi až do skončenia druhej svetovej vojny. Bernolákovo opustil pred príchodom frontu a už sa tam nikdy nevrátil, ani on, ani jeho deti. Opustený kaštieľ sa stal predmetom rabovania, odcudzené boli cenné obrazy, nábytok, ale aj knihy z knižnice, ktorá vtedy obsahovala približne 5000 zväzkov kníh¹³⁰. Majetok Karola Esterháziho bol ku 1.8.1945 už v dočasnej správe Povereníctva Slovenskej národnej rady pre školstvo a osvetu v Bratislave, ako vyplýva zo správy o stave kaštieľa, ktorú Povereníctvu adresoval predseda Slovenského národného výboru v Čeklísi Ľudovít Szalay.¹³¹

¹²⁹ KEPPERT, J. Gróf Mihály Esterházy. Online. [s. n.], 2010. Dostupné na: <https://www.ephoto.sk/fotoscena/historia/grof-mihaly-esterhazy/>. [zobrazené 2023-10-10].

¹³⁰ DUCHOŇ, ref. 128, s. 167.

¹³¹ *Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951*. 1945-08-11. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 1044/45.

V správe informuje o zlom stave interiéru kaštieľa, ktorý bol takmer úplne vyrabovaný a tiež o tom, že kaštieľ si už prevzala československá armáda a plánuje v ňom zriadiť rekreačné stredisko pre vojnových invalidov.

Knižnica Jozefa Esterháziho (1682 – 1748) v kaštieli Čeklís, ktorý ju založil, sa napriek jeho vôli a snahám jeho potomkov ako celok, žiaľ, nezachovala. Kaštieľ bol v prvej polovici 20. storočia predmetom úradnej ochrany ako pamiatka mimoriadnej hodnoty a po druhej svetovej vojne sa stal majetkom štátu. Bernolákovský kaštieľ prevzala sekcia „B“ Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, ktorá mala na starosti konfiškáciu majetku podľa konfiškačných nariadení Slovenskej národnej rady. Pri preberaní objektov, ktoré mali historickú a kultúrnu hodnotu, boli prítomní aj zástupcovia Povereníctva školstva a osvetu, ktorí sa snažili zachrániť z kaštieľov posledné zvyšky interiérového zariadenia. V Bernolákove bol Slovenskou národnou radou poverený Dušan Fajnor, ktorý dňa 19.9.1945 prevzal z kaštieľa 2763 kníh z knižnice grófa Karola Esterháziho a odviezol ich do Slovenského múzea (dnes Slovenské národné múzeum) v Bratislave. Podľa zápisnice Povereníctva školstva a osvetu v Bratislave vo veci prevzatia kníh z majetku grófa Karola Esterháziho podpísanej referentom Dulkom, boli Esterháziho knihy už 31.12.1946 umiestnené v Slovenskom múzeu.¹³² Podľa správy Ústavu pre mechanizovanie poľnohospodárstva o opravách kaštieľa, bolo ešte 1.3.1947 v kaštieli veľa starých kníh, obrazov a rytín, ktoré ako konfiškáty pripadli Povereníctvu školstva a osvetu. Povereníctvo si vyžiadalo, aby boli tieto predmety postupne odovzdávané určeným zástupcom.¹³³ Kaštieľ medzitým pripadol Ústavu pre zmechanizovanie pôdohospodárskej výroby (MEPOD). V r. 1949 boli v kaštieli objavené ďalšie knihy a staré rukopisy z pozostalosti grófa Michala Esterháziho (1853 – 1906), známeho uhorského amatérskeho fotografa, cestovateľa a politika. 28.4.1949 oblastný riaditeľ MEPOD-u zaslal Národnej kultúrnej komisii a tiež Povereníctvu pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, sekcii „A“ – Pôdohospodárskemu archívu prípis o oddisponovaní kníh po Esterháziovcoch. Podľa tohto prípisu šlo o knihy z pozostalosti Michala Esterháziho zaslané Povereníctvu pôdohospodárstva do Pôdohospodárskeho archívu na Bezručovej ulici 7 v Bratislave nákladným autom, v troch debnách označených ako 1-119, 120-190 a 191-329. Trinásť zväzkov bolo odoslaných jednotlivo. Zoznam kníh k zásielke obsahoval 329 položiek a vypracoval ho bratislavský

---

¹³² *Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951*. 1946. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 177.335.

¹³³ *Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951*. 1947-03-01. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 194076.

verejný notár Viktor Dušek¹³⁴, ktorý v tom čase spravoval pozostalosť Michala Esterháziho, vrátane časti knižnice.¹³⁵

Obrázok 10 Revízna pečiatka z roku 1920 a papierová nálepka notára Viktora Duška v knihách Michala Esterháziho v Bernolákove (Zdroj: Univerzitná knižnica v Bratislave)

Knihy pochádzali z rokov 1517 - 1936 a notár Dušek do každého exemplára vlepil papierovú nálepku s pečiatkou. Najstaršou knihou v zozname bola postinkunábula Štyroch kníh sentencií *Sententiarum libri quattuor* – najznámejšieho diela talianskeho scholastického teológa Petra Lombardského (Petrus Lombardus), ktoré predstavovalo štandardnú učebnicu teológie a kresťanskej dogmatiky až do obdobia reformácie. Podľa Dušekovho záznamu mal Michal Esterházi vydanie z r. 1517 z Mohuče. Celý Dušekov rukopisný zoznam oddisponovaných kníh Michala Esterháziho z kaštieľa v Bernolákove sa nachádza v Archíve Pamiatkového úradu.¹³⁶ Vysvitá, že v záležitosti prevozu kníh Michala Esterháziho z Bernolákova do Bratislavy došlo ku zmätkom. Administratívna kancelária Národnej kultúrnej komisie dostala vyššie spomínaný prípis s oneskorením až 10.5.1949 a v odpovedi MEPODu vyčíta, že knihy nemali byť

¹³⁴ *Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951*. 1949-04-29. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 289-290/1949.

¹³⁵ RAGAČ, R. Az Esterházyak cseklészi hitbizományi könyvtárának újonnan fellelt része = Novonájdená časť esterházyovskej fideikomisej knižnice v Bernolákove. In: *Az Esterházyak frankói ifjabb ága = Mladšia frankovská línia Esterházyovcov*. Mesto Senec, 2017, s. 446-453.

¹³⁶ *Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951*. 1949-05-03. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 11553/1949.

oddisponované do Pôdohospodárskeho archívu bez vedomia Národnej kultúrnej komisie. V liste Národná kultúrna komisia preto dôrazne žiada upozorniť Pôdohospodársky archív, nech Národnú kultúrnu komisiu informuje, kde sa knihy momentálne nachádzajú, aby ich mohla prezrieť a určiť, či ide o štátny kultúrny majetok. Každému, kto odoprel súčinnosť Národnej kultúrnej komisii pri správe a využití skonfiškovaného alebo už ustanoveného štátneho kultúrneho majetku vrátane knižníc, hrozilo podľa zákona 137/46 Zb. o Národných kultúrnych komisiách pre správu štátneho kultúrneho majetku ročné väzenie alebo pokuta 1 milión korún československých, prípadne oboje súčasne. Dodajme, že šľachtická knižnica Esterházióvcov v kaštieli Čeklís (konkrétne Karolova) obsahovala v roku 1945, keď ju konfiškovali úrady, údajne päť tisíc zväzkov, takže prevezených Karolových 2763 kníh a dodatočne nájdených 329 titulov z pozostalosti Michala Esterháziho predstavovalo len niečo cez polovicu kníh, ktoré sa v kaštieli pred rokom 1949 nachádzali. Je pravdepodobné, že ostatné knihy sa stali predmetom rabovania a knižnica bola ako celok napokon zničená.

Doterajšie čiastkové výskumy potvrdzujú, že fond Esterházióvskej knižnice z kaštieľa v Čeklísi, resp. jeho časť, bola v polovici 20. storočia rozptýlená do viacerých pamäťových inštitúcií na Slovensku, pravdepodobne najmä do Univerzitetnej knižnice v Bratislave, Slovenského národného archívu v Bratislave, príp. Slovenského národného múzea v Bratislave. Osudy kníh z Esterházióvskej knižnice v kaštieli Čeklís po jej zániku podrobíme ďalšiemu výskumu a pokúsime sa identifikovať jej zachované tituly.

Zoznam bibliografických odkazov

Bucher Verzeichniss der Sammlung des Hochgebornen Herren Grafen Casimir Eszterhazy de Galantha, etc. 1830. Rukopisný katalóg. V: LA SNK MS-Ba. Bez signatúry.

Catalogus Librorum qui Cseklészii in superiori et inferiori Illustrissimi Domini Iosephi E Comitibus Eszterházy Bibliotheca 1816 continentur. 1816. Rukopisný katalóg. V: Univerzitná knižnica v Bratislave. Signatúra: Ms 953.

DUCHOŇ, M. (zostavovateľ). *Bernolákovo 1209-2009: Dejiny obce.* Obec Bernolákovo, 2009.

Esterházi – čeklíska vetva. 1498-1939. Inventár. V: Slovenský národný archív. Signatúra: L. Rody a panstvá L/I.

ESTERHÁZI, J. *Josephi Eszterházi Vita, quam in Latine sibi scripsit. Libri Memoriales, seu protocolla Actorum, & Institutionum per Dynastias ejusdem, Semphaviam, Tataeam, Gestesiam.* [s. a.]. Rukopis.

ESTERHÁZY, J. *Az Eszterházy család és oldalágainak leírása.* Online. Budapest: az Athenaeum r. társulat könyvnyomdája, 1901 [digitalizované [s. a.]]. Dostupné na: <http://real-eod.mtak.hu/5543/1/000909556.pdf>. [zobrazené 2023-10-06].

FÜLÖP, É. M. *A Pápa-Ugod-Devecseri Esterházy-uradalom megszervezése és gazdálkodása a 18. század folyamán*. Online. Tanulmányok Pápa város történetéből, [s. a.]. Dostupné na: <https://mek.oszk.hu/02100/02182/html/02.htm>. [zobrazené 2023-10-19].

Graf János Kázmér Esterházy de Galántha (1775 - 1829). In: *EsterhazyWiki*. Online. [s. n.], 2009. Dostupné na: <http://de.esterhazy.net/index.php/Datei:JanosKazmer17751829.jpg>. [zobrazené 2023-09-09].

HIRTENFELD, J. *Der Militär-maria-theresien-orden und seine Mitglieder: Nach authentischen Quellen bearbeitet*. Online. Aus der kaiserlich-königlichen und Staatsdruckerei, 1857 [digitalizované 2006-06-06]. Dostupné na: https://books.google.sk/books?id=XJxdXCPw190C&printsec=frontcover&hl=de&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false. [zobrazené 2023-07-14]. <http://www.royaltyguide.nl/images-families/esterhazy/esterhazyprinces-2/1791%20jozsef.jpg>. [zobrazené 2023-09-09].

Index Cathalogi Librorum Bibliothecae Cseklésziensis. 1841. Rukopisný katalóg. V: LA SNK MS-Ba. Bez signatúry.

Inventár knižnice grófa Kazimíra Esterházyho. 1830. Rukopisný katalóg V: LA SNK MS-Ba. Bez signatúry.

Katalógy historických knižníc. Online. Žilinská univerzita v Žiline, [s. a.]. Dostupné na: <http://historickekniznice.uniza.sk:8080/xmlui/>. [zobrazené 2023-03-09].

KEPPERT, J. Gróf Mihály Esterházy. Online. [s. n.], 2010. Dostupné na: <https://www.ephoto.sk/fotoscena/historia/grof-mihaly-esterhazy/>. [zobrazené 2023-10-10].

KOLINOVICS, G. *Posthuma memoria Josephi Esterházii de Galantha*. Online. Tyrnaviae: Typis Academicis soc. Jesu, 1754 [digitalizované 2013-01-09]. Dostupné na: https://books.google.sk/books?id=y21UAAAACAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. [zobrazené 2023-01-06].

MONOK. I. Az arisztokrata könyvtárak rendjének változásai a 17–18. századi Magyarországon. In: *Szócs Géza 60 album amicorum*. Erdélyi Híradó Kiadó; Irodalmi Jelen Könyvek, 2013, s. 153-161.

Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951. 1945-08-11. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 1044/45.

Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951. 1946. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 177.335.

Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951. 1947-03-01. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 194076.

Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951. 1949-04-29. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 289-290/1949.

Pamiatkové orgány na Slovensku v rokoch 1919-1951. 1949-05-03. Archívny dokument. V: Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava. Signatúra: Spis č. 11553/1949.

RAGAČ, R. Az Esterházyak cseklészi hitbizományi könyvtárának újonnan fellelt része = Novonájdená časť esterházyovskej fideikomisnej knižnice v Bernolákove. In: *Az Esterházyak fraknoi ifjabb ága = Mladšia fraknovská línia Esterházyovcov*. Mesto Senec, 2017, s. 446-453.

ROTTENSTEIN, G. E. [Stegmüller, J. G.]. Reisen durch einen Theil vom Königreich Ungern, seit dem J. 1783, Zweiter Abschnitt. In: J. BERNOULLI. *Johann Bernoulli's Sammlung Kurzer Reisebeschreibungen und anderer zur Erweiterung der Länder- und Menschenkenntniss dienender Nachrichten*. Zehnter Band. Online. Berlin; Leipzig, 1783 [digitalizované [s. a.]]. Dostupné na: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb11448776?page=194,195>. [zobrazené 2023-10-05].

ROYALTY (travel) GUIDE. Online. [s.n.], [s.a.]. Dostupné na:

SZÉKELY, S. de DOBA. 1847. *Catalogus Librorum qui in Bibliotheca Comitum Josephi Eszterházy, in Cseklesz prope Posonium reperiuntur confectus mense Aprili 1749 per Samuelem Székely de Doba Locumtenentem ex Ejusdem Comitum legatione*. Rukopisný katalóg. V: OSZK, Budapešť. Signatúra: Kézirattár, Fol. Lat. 4.

ŠPÁNIOVÁ, M., LICHNEROVÁ, L. *The Private Aristocratic Library of Jozef Esterházi (1682-1748) in His Čeklis Mansion (Bernolákovo, Slovakia) (Pilot Research)*. In: *Z Badań nad Książką i Księgozbiórami Historycznymi*. Online. vol. 17 (2023), no 3, s. 357-375. Dostupné na: <http://doi.org/10.33077/uw.25448730.zbkh> (V tlači).

Knižnica slovenskej študentskej literárnej spoločnosti na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. storočí

Adriana MATEJKOVÁ, Slovenské Banské múzeum v Banskej Štiavnici

Dôležitou súčasťou spoločenského, kultúrneho, literárneho a cirkevného života Banskej Štiavnice v minulosti bolo evanjelické lýceum, na ktorom sa študenti počas 19. – 20. storočia aktivizovali v súlade so školskými nariadeniami a pod dohľadom profesorov v rôznej záujmovej činnosti v oblasti hudobnej, jazykovo-literárnej, telovýchovnej a tiež rozvíjali svoje aktivity na základe prijatých stanov jednotlivých spolkov.

Na bývalom evanjelickom gymnáziu (v roku 1841 premenované na lýceum) pôsobil hudobný inštitút, založený v roku 1820, slovenský a maďarský študentský spevokol, v rámci ktorých sa študenti venovali výučbe teórie hudby, hre na organ, hudobné nástroje a spevu. Vystupovali na rôznych spoločenských školských a mestských slávnostiach.

Obrázok 11 Budova bývalého evanjelického lýcea v Banskej Štiavnici postavená v roku 1830 s nápisom a chronogramom

V 90. rokoch 19. storočia začal na škole pôsobiť telovýchovný spolok, založený v roku 1891, ktorého členovia sa venovali turistickým vychádzkam a šermu. Dlhoročným predsedom spolku bol profesor Karol Jezsovics.

Vzdelávanie študentov v latinskom jazyku a latinskej kázňovej tvorbe podporovala Homiletická spoločnosť, ktorá na škole pôsobila v rokoch 1819 – 1824 pod vedením profesora a slovenského evanjelického farára Jána Seberíniho. Členmi spoločnosti boli študenti vyšších ročníkov, ktorí sa pripravovali na budúce farárske povolanie. Cieľom okrem samotnej náboženskej literárnej a kázňovej tvorby, rečníctva bolo aj vzdelávanie sa v latinskom, nemeckom a slovenskom jazyku.¹³⁷

V spolkovej činnosti na evanjelickom lýceu vynikli predovšetkým národné študentské literárne spoločnosti – slovenská, maďarská a nemecká, ktoré odzrkadľovali mnohonárodnostné pomery na evanjelickom lýceu a v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí. Činnosť jednotlivých študentských literárnych spoločností bola ovplyvnená rozvíjajúcimi sa národnými hnutiami, cirkevnými a školskými pomermi a tiež činnosťou študentských literárnych spoločností pôsobiacich na stredných a vyšších školách v ďalších mestách (Bratislave, Kežmarku, Levoči, Prešove). Hlavnou náplňou spoločností bolo v spojitosti so školskými reformami samovzdelávanie členov v materinskom jazyku, rozvíjanie vedomostí z národných jazykov a literatúry a pokusy študentov o literárnu tvorbu.¹³⁸

Významnými predchodcami študentských spoločností, ktoré svoju činnosť v prvých obdobiach svojej existencie zameriavali predovšetkým na vzdelávanie sa v národných jazykoch a literatúre boli učené spoločnosti vznikajúce na nemeckých protestantských univerzitách a v prostredí evanjelických kňazov a učiteľov na Slovensku koncom 18. a začiatkom 19. storočia.¹³⁹

---

¹³⁷ BREZNYIK, János. *A selmezbányi ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története: második és harmadik füzet. A XVII – XIX-ik századabel események.* Selmezbányan: Joerges Ágost özv. és fiánal, 1889, s. 289-294, 311-348, 357-363, 447-458 (ďalej ako BREZNYIK, J. *A selmezbányi ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története...* s.); HLAVATSEK, András – KIRÁLY, Ernő. *A selmezbányai ág. hitv. ev. kerületi lyceum története.* Selmezbánya: Joerges Ágost özvegye és fia könyvnyomója, 1896, s. 103-132 (ďalej ako HLAVATSEK, A., KIRÁLY, E. *A selmezbányai ág. hitv. ev. kerületi lyceum története,* s.).

¹³⁸ MATEJKOVÁ, Adriana. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí.* [Dizertačná práca]. Bratislava: Historický ústav SAV, 2006. 286 s. (ďalej ako MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí,* s.).

¹³⁹ Podľa vzoru spoločností zakladajúcich a zameraných na pestovanie náučných odborov, poslucháči z územia Slovenska si v roku 1783 na univerzite vo Wittenbergu založili vlastnú spoločnosť *Societas Slavica Aquilae Nigrae*. Na univerzite v Jene od roku 1792 pôsobila *Societas Slavica*. V druhej polovici 80. rokov 18. storočia pôsobila v Banskej Bystrici učená spoločnosť *Erudita societas slavica*. V Malohonte vznikla v roku 1791 *Societas lectoria valle Kishontensis* a v roku 1808 *Erudita societas Kishontensis*. Vzniku učených spoločností a ich obsahovým náplňiam sa podrobne venujú: VYVÍJALOVÁ, Mária. *Societas Slavica Aquilae Nigrae založená slovenskými študentmi vo Wittenbergu roku 1783.* In: *Historický časopis*, 1998, roč. 46, č. 3, s. 470-478; BRTÁŇ,

Dôležitým predpokladom vzniku slovenskej študentskej spoločnosti na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici bolo pôsobenie *Učenej spoločnosti banského okolia*, založenej v roku 1810 Bohuslavom Tablicom. Jedným zo zámerov spoločnosti bolo podľa vzoru bratislavského lýcea založiť v Banskej Štiavnici *katedru reči a literatúry slovenské*, na ktorej pôsobili pedagógovia Ján Rojko, Matej Ševrlay a Ján Seberíni. Koncom roka 1836 pod vedením superintendentálneho kaplána Samuela Hojča bola založená študentmi nižších ročníkov Ľudovítom Grossmannom a Jánom Bystereckým *Spoločnosť slovenská (československá)*, ktorá v období svojho vzniku a v 40. rokoch 19. storočia nadviazala kontakt so spoločnosťami v Bratislave, Kežmarku a Levoči.¹⁴⁰

Spoločnosť sa zapájala do slovenských národných aktivít a v jej činnosti sa odzrkadlila celospoločenská situácia. Na základe nariadenia Kráľovskej miestodržiteľskej rady z roku 1836, potvrdeného viedenskou vládou v roku 1837, ktoré zakazovalo činnosť študentských spoločností sa obmedzili aktivity členov spoločnosti.¹⁴¹ K úplnému zániku spoločnosti nedošlo. Podľa vzoru študentských spoločností na evanjelických lýceách v Bratislave, Kežmarku, Levoči a Prešove došlo k premenovaniu spoločnosti na *Ústav česko-slovenský* (slovenský; názov bol ustálený v roku 1842).¹⁴²

Od roku 1845 sa banskoštiavnický *Ústav česko-slovenský (slovenský)* stal súčasťou celoslovenskej študentskej ústrednej *Jednoty mládeže slovenskej pri evanjelických a. v. školách v Uhorsku*. Členovia banskoštiavnickej Jednoty sa aktívne zapájali do celoslovenských aktivít a tiež kultúrno-spoločenského diania v Banskej Štiavnici a udalostí revolúcie 1848 – 1849, ktorá vo veľkej miere zasiahla do činnosti študentských spoločností všetkých národností habsburskej monarchie.

Rudo. Predchodcovia bratislavskej spoločnosti. In: SEDLÁK, Imrich (ed.). *Literárnomúzejný letopis 14*. Martin: Matica slovenská, 1980, s. 109-118; VALACH, Július. Erudita societas slavica. In: KOSTOLNÁ, Eva (ed.). *Literárny archív 10*. Martin: Matica slovenská, 1974, s. 95-111; VILIKOVSKÝ, Ján. První slovenský pokus o založení učenej spoločnosti. In: *Bratislava*, 1934, roč. 8, s. 244-245; ŠTEFÁNEK, Anton. Malohontskí osvietenici. In: *Bratislava*, 1929, roč. 2, s. 533-557.

¹⁴⁰ ČAPLOVIČ, Vladimír. Rok vzniku študentskej spoločnosti slovenskej v Banskej Štiavnici. In: *Tvorba*, 1942/1943, roč. 3, č. 2, s. 111-112; MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 52-68.

¹⁴¹ MATULA, Vladimír. Spoločnosť česko-slovenská a jej význam v našich dejinách. In: SEDLÁK, Imrich (ed.). *Literárnomúzejný letopis 18*. Martin: Matica slovenská, 1984, s. 11-21; SEDLÁK, Imrich. Spoločnosť česko-slovenská v Bratislave a slovenské študentské hnutie. In: SEDLÁK, Imrich (ed.). *Literárnomúzejný letopis 18*. Martin: Matica slovenská, 1984, s. 119-124; MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 68-75.

¹⁴² Študenti používali v názvoch spoločnosti v tomto období súbežne obidva termíny pre jej nazvanie: spoločnosť a tiež ústav.

V období od vzniku spoločnosti až do roku 1849 sa do činnosti slovenskej študentskej literárnej spoločnosti zapájali profesori Samuel Hojč, Daniel Lichard, Ľudovít Šuhajda a študenti Benjamín Pravoslav Červenák, Ľudovít Grossmann, Andrej Braxatoris, Pavol Všudyslav Ollík, Samuel Ormis, Daniel Maróthy, Eugen Vrahobor Špárnensis a ďalší.¹⁴³

Pod vplyvom porážky revolúcie 1848 – 1849 došlo k dočasnému prerušeniu činnosti banskoštiavnického Ústavu, ktorý svoju činnosť obnovil až v školskom roku (ďalej šk. r.) 1851/1852. Študenti sa naďalej venovali vzdelávaniu sa v slovenskom jazyku a vlastnej literárnej tvorbe. Počas šk. r. 1852/1853 – 1853/1854 a 1856/1857 – 1857/1858 bola činnosť Ústavu pre nepriaznivé podmienky zo strany vedenia školy obmedzená.¹⁴⁴

Činnosť Ústavu sa obnovila a skvalitnila po príchode profesora Pavla Dobšinského, ktorý zreorganizoval organizačnú štruktúru Ústavu a dbal na vysokú úroveň výučby slovenského jazyka a predkladaných literárnych študentských prác. Študenti naďalej rozvíjali spoluprácu so slovenskými študentskými spoločnosťami na ďalších školách, ako aj s významnými predstaviteľmi slovenského národného hnutia v matičnom období (Jozef Miloslav Hurban, Ján Francisci). Pavol Dobšinský sa stretával so študentmi aj vo svojom byte, kde sa čítavali slovenské povesti, poviedky, básne, cestopisné a poučno-zábavné články. U študentov sa snažil vzbudiť lásku k národu, vlasti a cirkvi. Nabádal ich, aby boli usilovní vo vzdelávaní materinskej reči, hrdí na históriu Slovákov, ktorí majú svoju históriu, historickú oprávnenosť a nedbali na barbarské osočovania. Počas šk. r. 1863/1864 si študenti napr. pripomenuli založenie Matice slovenskej na svojom zasadnutí 24. 11. 1863, tiež pamiatku júnového národného zhromaždenia v Martine výletom na Sv. Trojičný vrch 6. 6. 1864. Osláv sa zúčastnili okrem študentov evanjelického lýcea aj českí, moravskí a slovenskí študenti Banskej a lesníckej akadémie a slovenskí národno-orientovaní mešťania z Banskej Štiavnice. Program oslavy bol spestrený zaspievaním hymny *Bože svetov stvoriteli*, recitáciou básní Jána Kollára, Ľudovíta Kubániho, Andreja Sládkoviča, Pavla Dobšinského, Daniela Maróthyho, Ľudovíta Žellu, Samuela Chalupku. Slávnosť bola ukončená zaspievaním hymny *Kto za pravdu horí, Hej Slováci*. Po

---

¹⁴³ AMBRUŠ, Jozef. Daniel Maróthy na štiavnickom lýceu. (Príspevok ku škole Štúrovej). In: *Sborník Matice slovenskej: literárna história 16-17*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1938 – 1939, s. 9; BUTVIN, Jozef. Jednota mládeže „Bratstvo slovenské“. In: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského: historica 15*. Bratislava: Filozofická fakulta UK, 1964, s. 279-298; KLEMENTIS, Eugen. *Eugen Vrahobor Špárnensis*. Martin: Matica slovenská, 1971, s. 11-12 (ďalej ako KLEMENTIS, E. *Eugen Vrahobor Špárnensis*, s.); NOVOTNÝ, Jozef. *Střední Slovensko*. Praha: L. Mazáč, 1937, s. 225; MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 75-89.

¹⁴⁴ MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 89-95; Lyceálna knižnica Banská Štiavnica (ďalej LKBŠ), *Pamätnica Učencou reči a literatúri Slovenskej na Ev. školách v B. Štjavnici od roku 1851/2 do roku 1862/63*, sign. Pam 1.

júnovom zhromaždení sa prehĺbili kontakty študentov evanjelického lýcea so študentmi Banskej a lesníckej akadémie v Banskej Štiavnici a členovia Kola navštevovali *Besedu*, zriadenú akademikmi.

V šk. r. 1863/1864 došlo k premenovaniu banskoštiavnického Ústavu na *Kolo slovenské* a k schváleniu nových stanov, podľa ktorých sa študenti riadili vo svojej činnosti. Po rakúsko-uhorskom vyrovnaní v roku 1867 v období silnejúcej maďarizácii výučba slovenského jazyka a literatúry na evanjelickom lýceu pokračovala, avšak slovenskí študenti boli niekoľkokrát vystavení útokom zo strany vedenia školy a činnosť *Kola slovenského* bola obmedzovaná a počas šk. r. 1871/1872 – 1874/1875 aj prerušená. Po krátkom obnovení činnosti *Kola slovenského* došlo v šk. r. 1876/1877 po odchode profesora Karola Hrenčíka a úmrtí profesora Jána Timku, ktorý vyučoval slovenský jazyk a viedol *Kolo slovenské*, k zániku jeho činnosti. Vyučovanie slovenského jazyka na banskoštiavnickom lýceu ako vyučovací predmet vypadol zo školského rozvrhu v šk. r. 1878/1879. V najnižších dvoch ročníkoch sa mohli žiaci učiť v slovenskom jazyku len biblickú históriu a katechizmus, avšak od šk. r. 1881/1882 sa i tieto predmety vyučovali v maďarskom jazyku. Po zániku *Kola slovenského* dochádzalo k prenasledovaniu šírenia slovenských národných myšlienok medzi študentami evanjelického lýcea v 90. rokoch 19. storočia a v rokoch 1902, 1907 a 1913 zo strany vedenia školy, ktoré bolo podmienené vtedajšou maďarizačnou školskou politikou.¹⁴⁵

Knižnica slovenskej študentskej literárnej spoločnosti

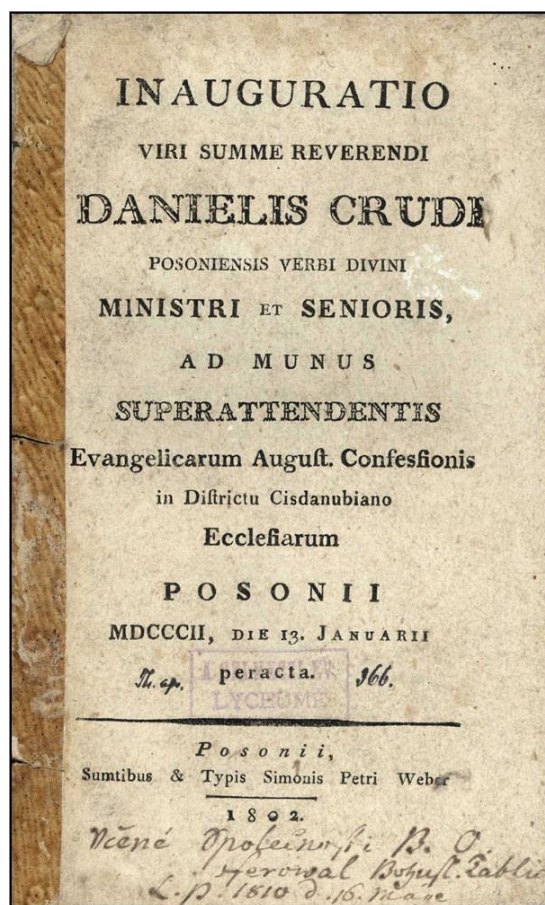
Na banskoštiavnickom evanjelickom lýceu pôsobila v 19. stor. v rámci činnosti slovenskej študentskej literárnej spoločnosti knižnica obdobne ako na iných slovenských evanjelických lýceách. Knižnica bola budovaná členmi spoločnosti za účelom vzdelávania sa v československom, neskôr v slovenskom jazyku a literatúre, čo bolo jedným z cieľov spoločnosti. Spomedzi študentských knižníc na evanjelickom lýceu bola svojimi predchodcami najstaršou študentskou knižnicou.

Činnosť spoločnosti a jej knižnice súvisí so vznikom *Učenej spoločnosti banského okolia* v r. 1810, z iniciatívy ktorej začala na banskoštiavnickom evanjelickom lýceu pôsobiť *Katedra reči a literatúry slovenskej*. Knižnica Učenej spoločnosti banského okolia už v prvom roku svojho pôsobenia vlastnila okolo 150 kníh od viacerých darcov: B. Tablica, O. Paluminiho, O. Braxatoria, S. Kuzmu, M. Godru, Jána Blatnického a jej ďalších zakladateľov. Knihy mali byť

---

¹⁴⁵ MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 96-113; LK BŠ, *Pamätnica Kola slovenského, 1863 – 1876*, , sign. Pam 2.

dočasne uložené v evanjelickom kostole v Prandorfe (teraz Devičany). Knižnica mala byť neskôr umiestnená v Banskej Štiavnici, aby mohla byť využívaná novozałożenou Katedrou reči a literatúry slovenskej a študentmi banskoštiavnického evanjelického lýcea. Na rozvoj knižnice prispievali členovia spoločnosti knižnými a finančnými darmi. Knižnica sa postupne rozrastala. Po rozpade učenej spoločnosti a smrti B. Tablica v r. 1832 boli mnohé knihy rozpožičané, alebo sa stratili. Časť knižnice zachránil J. Seberíni, evanjelický farár v Banskej Štiavnici, ktorý neskôr odovzdal časť kníh Spoločnosti slovenskej na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici. Nadalej sa o knižnicu staral a zaobstarával nové knihy. Zachovalá časť knižnice a archív bývalej knižnice Učenej spoločnosti Banského okolia po vysporiadaní účtov spoločnosti v r. 1844 boli formálne odovzdané Spoločnosti slovenskej na banskoštiavnickom evanjelickom lýceu.

Obrázok 12 Titulný list zachovanej knihy z pôvodnej knižnice Učenej spoločnosti banského okolia Knižnica Spoločnosti slovenskej, ktorá vznikla v škol. roku 1836/1837 sa pomerne rýchlo rozrastala a zveľaďovala z knižných darov (J. Seberini, P.J. Šafárik, J.M. Hurban D. Lichard) a finančných príspevkov študentov.

Za využívanie knižnice jednotliví členovia spoločnosti a čitatelia boli povinní platiť ročne stanovené poplatky. Boli vyberané tiež finančné pokuty za oneskorené vrátenie alebo stratu vypožičaných kníh. Poplatky vyberal účtovník (pokladník), ktorý mal na starosti ich evidenciu. Vyzbierané financie boli určené na nákup kníh, časopisov, opravu, väzbu kníh a iné účely knižnice (korešpondencia, poštovné). Napr. v škol. r. 1853/1584 a 1854/1855 príjmy knižnice spolu s predpísanými poplatkami a vybratými pokutami predstavovali 37 zlatých (ďalej zl.) 46 grajciarov (gr.), výdavky v oboch škol. rokoch boli 49 zl. 43 gr.

Do knižnice slovenskej študentskej literárnej spoločnosti boli získavané knihy, ktoré súviseli so vzdelávaním študentov vo všeobecných predmetoch, so špeciálnym zameraním na českú, slovenskú a slovanskú jazykovedu, literárnu históriu, poéziu a beletriu.

Z rokov 1842 – 1843 je zachovaný v Slovenskej národnej knižnici - Archíve literatúry a umenia v Martine *Gmēnoslov Knēh Ústavu česko-slowenského w Štáwnici*, vedený F. Justhom. V r. 1842 vlastnila knižnica 313 zv., v r. 1843 bolo zapísaných v katalógu knižnice 357 zv. kníh. Knihy boli vydané prevažne v českom, ale aj v nemeckom, poľskom a srbskom jazyku. Najpočetnejšou skupinou bola krásna literatúra, najmä dramatické diela, poézia, náboženstvo (výklady Starého a Nového zákona, Katechizmus Dr. Martina Luthera, modlitebné knihy, náboženské spevníky), história, právo, pedagogika, jazykoveda, ostatné vedné skupiny sú zastúpené vo veľmi malom množstve. Knižnica obsahovala diela Štefana Pilárika, Antona Bernoláka, Jána Hollého, Jána Kollára, Pavla Jozefa Šafárika, Karola Kuzmányho, Jána Ámosa Komenského, Ladislava Bartholomeidesa, Samuela Godru, Augusta Horislava Škultétyho, Bohuslava Tablica, Josefa Dobrovského, Josefa Jungmana, tiež noviny a časopisy (*Českého museum, Květy, Nové divadlo české, Swětozor, Česká Thalia, Česká Wčela, Hronka, Nitra, Tatranka, Zora, Bibliotheka zábawného čtení*).

Podľa zachovaného zoznamu *Novuo zrjadenja a spisanja kníh slovenských na ev. Lýc. Štjavnickom roku 1845 (Usporiadal Ludovít Krno)*. V r. 1845 knižnica obsahovala 540 zv. kníh, pričom 40 zv. kníh sa zakúpilo v tomto istom roku. Knihy sú v katalógu rozdelené do odborov náboženstvo, pedagogika, história, zemepis, filozofia, poézia, krásna literatúra a dráma. Niektoré knihy v katalógu sú však zaradené do nesprávnej skupiny. V katalógu najviac zapísaných kníh predstavuje beletria, na druhom mieste je pedagogická literatúra, ďalej je to náboženstvo, história, dramatická literatúra, poézia a jazykoveda, v rámci ktorej pribudol do knižnice najväčší počet kníh. V knižnici boli taktiež zastúpené diela známych európskych spisovateľov, dramatikov, filozofov ako napr. Anakreóna, M. T. Cicera, J. Flávia, Homéra,

Cervantesa, J. G. Fichteho, Gessnera, J. W. Goetheho, Lafontaina, W. Shakespeara. Knihy boli vydané v pôvodnom jazyku alebo v preklade.

Katalóg knižnice sa viedol do r. 1851, kedy bolo v knižnici evidovaných 602 zv. kníh. V tomto roku knižnica utrpela mnoho škôd pri požiari, veľa kníh zhorelo a mnohé staré rukopisy zmizli.

Knižnica sa budovala aj v nasledujúcich päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch 19. stor. a aj v postupne zhoršujúcich sa podmienkach sedemdesiatych rokov 19. stor. Podľa údajov profesora Jána Brezníka v roku 1860 knižnica obsahovala 830 zv., v r. 1861 bolo evidovaných v knižnici 800 zv. kníh.

Knižnica bola umiestnená v dvorane školskej budovy, spravovali ju knihovníci, ktorých si volili študenti dvakrát ročne, na jeseň a na jar. Funkciu knihovníkov vykonávali dvaja až traja študenti. V období existencie spoločnosti, knihovníkom napr. v škol. roku 1837/1838 Ľudovít Grossmann, v škol. roku 1842/1843 František Justh, 1843/1844 Pavol Gerengay a Titus Meltzer, 1845/1846 Ľudovít Krno, Daniel Maróthy, v škol. roku 1859/1860 bol hlavným knihovníkom a zapisovateľom Ján Nedobry, v poslednom škol. roku 1875/1876, kedy spoločnosť pôsobila na evanjelickom lýceu boli knihovníkmi Juraj Slávik a Samuel Tretjak.

Knihovníci viedli aj zoznamy čitateľov. Vedené boli v škol. r. 1843/1844-1862/1863. Na základe zoznamov, ktoré sú nepravidelné a často nečitateľné, knižnicu vyžívalo ročne 16-66 čitateľov. Knižnicu navštevovali členovia spoločnosti, študenti, profesori evanjelického lýcea a tiež niekoľko obyvateľov Banskej Štiavnice a okolia, ktorí mali záujem nielen o slovenský jazyk a literatúru, ale aj literatúru iných slovanských národov. Knižnica bola čitateľom prístupná počas školského roka a to od októbra do mája, v škol. r. 1845/1846 bola otvorená aj počas školských prázdnin.

V práci spoločnosti bol vedený dôraz aj na revíziu knižničného fondu. Revízie sa konali obyčajne pri nástupe nových knihovníkov alebo počas finančnej kontroly. Členmi revíznej komisie boli spravidla predseda, podpredseda spoločnosti, dvaja zapisovatelia, účtovník, dvaja prizvaní členovia spoločnosti a knihovníci. V jednotlivých záznamoch o revízii bol uvedený stav, v akom sa knižnica nachádza a taktiež boli uvedené jednotlivé stratené alebo nevrátené knihy. Nové straty boli vždy uvádzané prírastkovým číslom knihy, jej skráteným názvom a menom čitateľa, ktorý ju stratil alebo v určenom termíne nevrátil. Predchádzajúce straty sa uvádzali len prírastkovými číslami kníh.

Zánikom činnosti slovenskej študentskej literárnej spoločnosti prakticky skončila svoje pôsobenie aj knižnica, ktorú vedenie školy zatvorilo koncom osemdesiatych rokov 19. stor. Na základe údajov z výročných školských správ z r. 1879-1883 mala knižnica 1010 zv., v r. 1884 mala 1066 zv., vo výročnej správe zo škol. r. 1885/1886 sa uvádza opäť 1010 zv. kníh. Posledný údaj o počte kníh bývalej slovenskej študentskej knižnice pochádza z r. 1889, kedy bolo podľa J. Brezníka na evanjelickom lýceu evidovaných 1066 zv. kníh už zaniknutej slovenskej študentskej literárnej spoločnosti. Knižnica bola v tomto období nepoužívaná. Je pravdepodobné, že jednotlivé knihy bývalej slovenskej študentskej knižnice mohli byť neskôr rozobraté slovenskými študentmi lýcea a tiež zaradené do knižničného fondu profesorskej knižnice na evanjelickom lýceu.

Podľa doterajších znalostí o knižničnom fonde lyceálnej knižnice sa zachoval vo fonde profesorskej knižnice veľmi malý počet kníh (2 zv.) slovenskej študentskej literárnej spoločnosti.

V knižnici slovenskej spoločnosti bola najpočetnejšou skupinou krásna literatúra, najmä dramatické diela, poézia, náboženská literatúra (výklady Starého a Nového zákona, Katechizmus Dr. Martina Luthera, modlitebné knihy, náboženské spevníky), história, právo, pedagogika, jazykoveda, ostatné vedné skupiny sú zastúpené vo veľmi malom množstve. Knižnica obsahovala diela Štefana Pilárika, Antona Bernoláka, Jána Hollého, Jána Kollára, Pavla Jozefa Šafárika, Karola Kuzmányho, Jána Ámosa Komenského, Ladislava Bartholomeidesa, Samuela Godru, Augusta Horislava Škultétyho, Bohuslava Tablica, Josefa Dobrovského, Josefa Jungmana, tiež noviny a časopisy (*Českého museum, Květy, Nové divadlo české, Světozor, Česká Thalia, Česká Wčela, Hronka, Nitra, Tatranka, Zora*). V knižnici boli taktiež zastúpené diela známych európskych spisovateľov, dramatikov, filozofov ako napr. Anakreóna, Marca Tullia Cicera, Jozefa Flávia, Homéra, Miguela de Cervantesa, Johanna Gottlieba Fichteho, Johanna Wolfganga Goetheho, Jeana de la Fontaine, Williama Shakespeara. Knihy boli vydané v pôvodnom jazyku alebo v preklade.¹⁴⁶

---

¹⁴⁶ MATEJKOVÁ, Adriana. Knižnice študentských literárnych spoločností pôsobiacich na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici. In: LABUDA, Jozef (ed.). *Zborník Slovenského banského múzea 21*. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum, 2007, s. 65-68. ISBN 978-80-85579-35-2 (ďalej ako MATEJKOVÁ, A. *Knižnice študentských literárnych spoločností pôsobiacich na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici*, s.); MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 114-120.

Literárna činnosť členov slovenskej študentskej literárnej spoločnosti

K významným aktivitám členov slovenskej študentskej literárnej spoločnosti bolo vydávanie študentských rukopisných časopisov. Študenti v rokoch 1844 – 1845 vydávali *Prostonárodňi Zábavník Štjavňickí*, v ktorom prevažnú časť príspevkov tvorili prozaické ľudové žánre: rozprávky (s fantastickými motívami, mravoučné), povesti s motívami slovenskej a regionálnej histórie, ľudové ľudostné, baladické, svadobné, pohrebné, banické, študentské, regrútske, zbojnícke a žartovné piesne, rôzne porekadlá, hádanky, anekdoty, detské hry, ale aj vlastné študentské básne a prózy a poznámky k jednotlivým príspevkom.

Zapísané príspevky v zachovaných banskoštiavnických zábavníkoch reprezentujú ľudový folklór štyridsiatych rokov 19. storočia a spomedzi regiónov je najviac zastúpený Liptov, Gemer, Malohont, Turiec, Horehronie, tiež Banská Štiavnica a okolie. Autormi mnohých príspevkov boli napr. Ján Jaroslav Banšel, Samuel Bodorovský, Alexander Bizay, Pavol Gerengay, Ján Kozelnický, Pavel Markovič, Daniel Maróthy, Ján Anton Molitoris, Samuel Ormis, Ján Bohuslav Pepich, Eugen Vrahobor Šparnensis a ďalší.¹⁴⁷

Spomedzi členov Ústavu česko-slovenského v 40. rokoch 19. storočia vynikol svojou aktivitou a literárnou tvorbou Eugen Vrahobor Šparnensis, ktorý okrem zapísaných príspevkov v banskoštiavnických zábavníkoch vytvoril aj viaceré príležitostné básne. Z roku 1845 je známa vlastenecká báseň *Ján Sobieski pri Vjedňi*, ktorá bola napísaná na oslavu poľského veliteľa, ktorý zastavil nápor Turkov a z 13. 9. 1846 báseň *Epilóg*, ktorou chcel osláviť rozvíjajúci sa národný život v Banskej Štiavnici. Počas rokov 1845-1846 napísal básne *Bohu sláva* a *Vodca na mori*, ktoré sa nezachovali. V poézii Eugena Vrahobora Šparnensisa sa popri národno-vlasteneckých motívov nachádzajú aj ľudostné motívy. Žurnalistické príspevky o kultúrno-spoločenskom dianí a aktivitách členov Jednoty slovenskej v Banskej Štiavnici publikoval v dobových slovenských periodikách *Slovenskije národnje noviny* (v rokoch 1845 – 1847)

---

¹⁴⁷ MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 121-141; Literárny archív Slovenská národná knižnica (ďalej LA SNK), *Prostonárodňi Zábavník Štjavňickí Údov ústavu slowenkgeho Lyc. A. W. Ewan. Štgawnickom 1844*, sign. 1463; *XIV. Zábavník Štjavňickí, alebo Djel V-tý 1844/5*, sign. 1464; KOVAČKA, Miloš. *Slovenské študentké rukopisné zborníky a časopisy korporáčného typu v 19. storočí. Príspevok k literárněhistorickému výskumu genézy, k evidencii a sumarizácii študentských rukopisných periodík*. [Dizertačná práca]. Bratislava: Literárny ústav SAV, 1981, s. 128-129 (ďalej ako KOVAČKA, M. *Slovenské študentké rukopisné zborníky a časopisy korporáčného typu v 19. storočí...*, s.); ORMIS, Ján Vladimír. *Štiavnický zábavník*. In: *Sborník Matice slovenskej 10*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1932, s. 85-102.

a *Orol tatránski* (v rokoch 1846 – 1848) pod pseudonymami Podkrivánsky, Vrahobor, Zlatiborský a tiež vlastným menom.¹⁴⁸

Po roku 1845 v Banskej Štiavnici podobne ako aj v ďalších slovenských študentských literárnych spoločnostiach začal v študentskej literárnej tvorbe upadať predchádzajúci výrazný záujem o folkloristické témy. Do popredia sa dostával autorský princíp, čo sa v Banskej Štiavnici prejavilo premenou rukopisných zábavníkov s prevažne ľudovými žánrami a témami na rukopisný študentský, prevažne autorsky orientovaný časopis *Sitno*, ktorý redigoval Eugen Vrahobor Špárnensis. Časopis vychádzal v šk. r. 1845/1846 – 1847/1848 a bolo vydaných 15 čísel, ktoré sa však nezachovali.¹⁴⁹

Ľudová slovesnosť bola zastúpená i v tomto období aj keď v menšej miere v rukopisnom spevníku člena banskoštiavnickej Jednoty mládeže slovenskej Gustáva Molitorisa – *Národné piesne* (1847 – 1848). V spevníku prevažujú zápisy umelej poézie nad ľudovými a pololudovými piesňami (baladické, zbojnícke, ľúbostné, žartovné a satirické piesne).¹⁵⁰

V šk. r. 1862/1863 – 1866/1867 študenti vydávali pod vedením profesora Karola Hrenčíka rukopisný časopis *Sitno*. Názvom časopisu chceli študenti nadviazať na tradíciu vydávaného rovnomenného študentského rukopisného časopisu, ktorý vychádzal za redakcie Eugena Vrahobora Špárnensisa v štyridsiatych rokoch 19. storočia.¹⁵¹ Uverejnené príspevky jednotlivých autorov boli väčšinou básnického a tiež prozaického charakteru. Väčšina básní a niektoré prozaické príspevky boli ohlasom na memorandové hnutie, obsah martinských Žiadostí a založenie Matice slovenskej a tiež boli spájané s témou slovenskej a slovanskej budúcnosti a historickými udalosťami. V zábavníku sa nachádzajú aj ľúbostné básne a básne ovplyvnené ľudovou poémiou. Prozaické príspevky predstavujú zväčša romanticko-sentimentálne poviedky. Námety čerpali zo študentského života, ale aj historických udalostí a európskych národno-oslobodzovacích hnutí v 19. storočí. V časopisoch boli uverejnené tiež

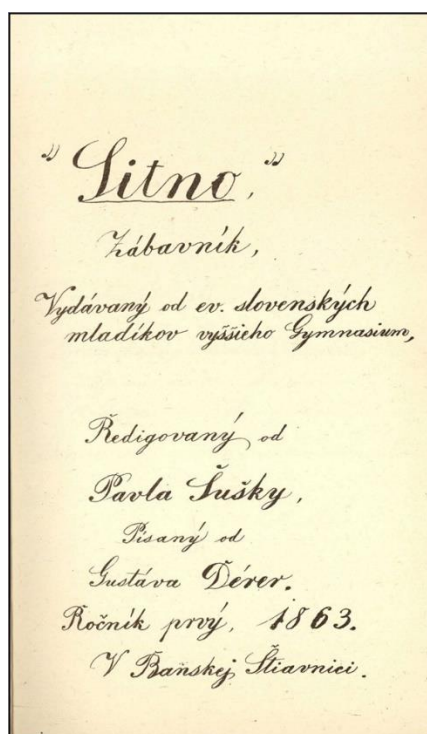
¹⁴⁸ MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 129; KLEMENTIS, E. *Eugen Vrahobor Špárnensis*, s. 38-50.

¹⁴⁹ KLEMENTIS, E. *Eugen Vrahobor Špárnensis*, s. 38-50.

¹⁵⁰ MINÁRIK, Jozef. Štiavnické rukopisné spevníky a zborníky (druhá polovica 17. – prvá polovica 19. stor.). In: DOMOVÁ, Miroslava (ed.). *Kniha 1999 – 2000: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001, s. 114-121. ISBN 80-89023-05-3.

¹⁵¹ DOBŠINSKÝ, Pavol. *Deje mládeže slovenskej do roku 1848*. Martin: Matica slovenská, 1972, s. 190-196; KLEMENTIS, E. *Eugen Vrahobor Špárnensis*, s. 38-50; KOVAČKA, M. *Slovenské študentské rukopisné zborníky a časopisy korporatívneho typu v 19. storočí...*, s. 127; MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 133.

preklady básní, hádanky a anekdoty. Autormi príspevkov boli študenti Pavol Čobrda, Gustáv Dérer, Michal Dérer, Vendelín Kutlík, Samuel Medvecký, Pavol Šuška a ďalší.¹⁵²

Obrázok 13 Titulný list študentského rukopisného časopisu Sitno z roku 1863

V šk. r. 1862/1863 si študenti nižších ročníkov začali vydávať tiež rukopisný časopis *Útle puky*. Redaktormi časopisu *Útle puky* sa stali Rehor Uram-Podtatranský, Michal Dérer a Michal Kišš, spolupracovníkmi a dopisovateľmi boli Ján Knezovič a Anton Boďay. Študenti nižších ročníkov predkladali *Útle puky* riaditeľovi Jánovi Brezníkovi na cenzúru podobne, ako bol predkladaný časopis *Sitno*. V časopise uverejňovali básne, opisy výletov, pamiatok a spomienky na významné udalosti. Práce študentov posudzoval a podporoval v ich ďalšom vzdelávaní Ján Botto, ktorý v Banskej Štiavnici pôsobil v rokoch 1861 – 1870 ako zememeračský inžinier na komorskom panstve Dekýš a ktorý počas svojho pobytu v Banskej Štiavnici udržiaval písomný kontakt s Pavlom Dobšinským.¹⁵³

¹⁵² KAŠSAYOVÁ, Terézia (ed.). *Sitno 1863*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 187-192; KLEMENTIS, Eugen. *Sitno – zábavník slovenskej mládeže na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici*. In: MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Literárny archív 1965*. Martin: Matica slovenská, 1965, s. 43-66 (ďalej ako KLEMENTIS, E. *Sitno – zábavník slovenskej mládeže na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici*, s.); MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 133-137.

¹⁵³ LA SNK, KISS, Michal. *Rozpomienka na pekné dni mladosti strávené v Banskej Štiavnici*, sign. M J 630; KLEMENTIS, E. *Sitno – zábavník slovenskej mládeže na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici*, s. 45-46.

Dôležitý dokumentografický význam pre dejiny slovenskej literárnej spoločnosti na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici majú rukopisné zápisnice (pamätnice) zo zasadnutí Ústavu česko-slovenského (slovenského) z rokov 1851 – 1863 a Kola slovenského z rokov 1863 – 1876. Pamätnice zaznamenávajú zápisy z jednotlivých zasadnutí študentov, ktoré dokumentujú študentské aktivity vo vzdelávaní sa v materinskom jazyku a literatúre, odrážajú ich literárne záujmy, vplyvy na ich literárnu tvorbu a samotnú činnosť. Študenti sa na svojich schôdkach oboznamovali s tvorbou významných slovenských a inonárodných literátov, čítali, recitovali a tiež prekladali ukážky z ich literárnej tvorby. Oblíbeným dielom bola predovšetkým básnická skladba Jána Kollára *Slávy dcéra*, ktorá vplývala svojimi myšlienkami na rozvoj slovanského patriotizmu a súčasne aj formovanie slovenského národného povedomia. Odozvu našli u študentov diela Jána Hollého, Pavla Jozefa Šafárika, Ctiboha Zocha, Ľudovíta Štúra, Andreja Sládkoviča, Jozefa Miloslava Hurbana, Jonáša Záborského, Karola Štúra, Karola Braxatorisa, Samuela Chalupku, Petra Kellnera Hostinského, Ľudovíta Kubániho, Karola Kuzmányho, Daniela Licharda, Viliama Paulínyho-Tótha, Augusta Horislava Škultétyho, Jakuba Grajchmanna, Miloslava Dumného, Jána Palárika, Jána Kalinčiaka, Pavla Dobšinského, Jána Bottu, Samuela Tomášika, Karla Hynka Máchy, Johanna Wolfganga Goetheho, Adama Mieczkiewicza, Alexandra Puškina a ďalších literátov.

Študenti na zasadnutiach predkladali a vzájomne hodnotili svoje literárne práce, diskutovali na vopred určené témy. V prácach boli rozoberané rôzne témy ako napr. eticko-filozofické, národno-vlastenecké, historické, literárno-historické, etnografické, nábožensko-cirkevné a tiež vlastivedné témy, viažuce sa na regióny, odkiaľ pochádzali študenti. V zachovaných pamätniciach slovenskej študentskej literárnej spoločnosti sa okrem zápisničných textov nachádzajú zapísané texty vybratých najlepších študentských literárnych prác, o ktorých sa na zasadnutiach študenti uzniesli, že sú vhodné na zápis do pamätnice.

Významnou súčasťou literárneho vzdelávania študentov bola ich účasť na kritickom posudzovaní jednotlivých študentských literárnych prác prečítaných na zasadnutiach alebo aj kritike recitačného prednesu vybraných básní jednotlivých recitátorov. Posudky sa v pôvodnej podobe nezachovali, ale máme možnosť sa o kritikoch, ich hodnotiacich posudkoch dozvedieť zo zápisníc jednotlivých zasadnutí, ktoré sú zapísané v pamätniciach. V jednotlivých posudkoch si hodnotiteľ všímal klady a nedostatky jednotlivých prác. Posudzovala sa gramatická úroveň jednotlivých príspevkov, výber štylistických a prozodických prostriedkov, obsahové zvládnutie rozoberanej témy. Posudzovatelia zároveň brali na vedomie aj dobový literárny kontext a prednesené práce mnohokrát porovnávali s dielami uznávaných literátov,

ktorí boli vzormi pre nastupujúcu literárnu generáciu v jednotlivých vývinových obdobiach slovenskej umeleckej literatúry.¹⁵⁴

Literárna tvorba členov mnohých slovenských študentských spoločností bola prezentovaná v 19. – 20. storočí nielen v rukopisných časopisoch, ale aj v tlačенých časopisoch, almanachoch a zborníkoch. Študenti banskoštiavnickej slovenskej študentskej spoločnosti prispievali svojimi básnickými, prozaickými a žurnalistickými príspevkami do celoslovenských novín a časopisov: *Slovenskje národnje noviny*, *Orol tatranski*, *Orol*, *Sokol* a ďalších. Ich literárne práce boli odzrkadlením študentských umeleckých snažení, politického a kultúrno-spoločenského diania v Rakúsko-Uhorsku.¹⁵⁵

Záver

Slovenská študentská literárna spoločnosť pôsobiaca na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici spolu s maďarskou a nemeckou študentskou literárnou spoločnosťou sa svojimi literárnymi a národno-vedomovacími aktivitami významne podieľali na kultúrno-spoločenskom dianí v Banskej Štiavnici a zapájali sa do rozvíjajúcich sa národných hnutí v 19. storočí a začiatkom 20. storočia.

Výskum zameraný na činnosť a pôsobenie študentských literárnych spoločností prezentuje činnosť študentských spoločností z viacerých pohľadov a rozširuje poznatky o ich význame pre národno-vzdelávacie a národno-vedomovacie slovenské, maďarské a nemecké aktivity a tiež pre regionálne školské, spoločensko-kultúrne a literárne dejiny, ale aj pre dejiny slovenských a inonárodných študentských spoločností na Slovensku.

Na banskoštiavnickom evanjelickom lýceu boli budované okrem profesorskej knižnice aj knižnice študentských literárnych samovzdelávacích spoločností – slovenskej, maďarskej, nemeckej. Študentské knižnice pôsobiace pri jednotlivých študentských spoločnostiach vznikali takmer v tom istom období, ako boli študentské literárne spoločnosti založené, nakoľko spoločnosti mali vo svojich stanovách zakotvené budovanie spolkových knižníc a tiež starostlivosť o ich vzrast a využívanie študentmi. Knižnice umožňovali členom spoločností a tiež obyvateľom Banskej Štiavnice, študentom Baníckej a lesníckej akadémie, vzdelávať sa nielen v slovenskom, maďarskom, nemeckom jazyku, literatúre, ale aj rozširovať ich

---

¹⁵⁴ LKBŠ, *Pamätnica Učencou reči a literatúri Slovenskej na Ev. školách v B. Štiavnici od roku 1851/2 do roku 1862/63*, *Pamätnica Kola slovenského, 1863 – 1876*; MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 136-140.

¹⁵⁵ MATEJKOVÁ, A. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*, s. 140-141.

vzdelanostný obzor v rôznych vedných odboroch. Knižnice boli budované z darov – finančných a knižných, vlastných finančných prostriedkov, pokút vybratých od študentov a tiež zo školských finančných príspevkov. Študentské knižnice získané finančné prostriedky venovali na nákup kníh, opravu poškodených väzieb, odmenu pre knihovníkov a poštovné.

Zoznam bibliografických odkazov

AMBRUŠ, Jozef. Daniel Maróthy na štiavnickom lýceu. (Príspevok ku škole Štúrovej). In: *Sborník Matice slovenskej: literárna história 16-17*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1938 – 1939, s. 9.

BUTVIN, Jozef. Jednota mládeže „Bratstvo slovenskje“. In: *Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského: historica 15*. Bratislava: Filozofická fakulta UK, 1964, s. 279-298.

BREZNYIK, János. *A selmecbányi ágost. hitv. evang. egyház és lyceum története: második és harmadik füzet. A XVII – XIX-ik századabel események*. Selmecbányan: Joerges Ágost özv. és fiánal, 1889, 475 s.

BRTÁŇ, Rudo. Predchodcovia bratislavskej spoločnosti. In: SEDLÁK, Imrich (ed.). *Literárnómúzejný letopis 14*. Martin: Matica slovenská, 1980, s. 109-118.

ČAPLOVIČ, Vladimír. Rok vzniku študentskej spoločnosti slovenskej v Banskej Štiavnici. In: *Tvorba*, 1942/1943, roč. 3, č. 2, s. 111-112.

DOBŠINSKÝ, Pavol. *Deje mládeže slovenskej do roku 1848*. Martin: Matica slovenská, 1972, s. 190-196.

KLEMENTIS, Eugen. *Eugen Vrahobor Špárnensis*. Martin: Matica slovenská, 1971, s. 11-12.

KIRÁLY, Ernő. *A selmeczbányai ág. hitv. ev. kerületi lyceum története*. Selmeczbánya: Joerges Ágost özvegye és fia könyvnyomója, 1896, s. 103-132.

KAŠSAYOVÁ, Terézia (ed.). *Sitno 1863*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 187-192;

KLEMENTIS, Eugen. Sitno – zábavník slovenskej mládeže na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici. In: MAŤOVČÍK, Augustín (ed.). *Literárny archív 1965*. Martin: Matica slovenská, 1965, s. 43-66.

KOVAČKA, Miloš. *Slovenské študentké rukopisné zborníky a časopisy korporatívneho typu v 19. storočí. Príspevok k literárnehistorickému výskumu genézy, k evidencii a sumarizácii*

studentských rukopisných periodík. [Dizertačná práca]. Bratislava: Literárny ústav SAV, 1981, s. 128-129.

MATEJKOVÁ, Adriana. *Činnosť študentských literárnych spoločností na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. – 20. storočí*. [Dizertačná práca]. Bratislava: Historický ústav SAV, 2006. 286 s.

MATEJKOVÁ, Adriana. Knižnice študentských literárnych spoločností pôsobiacich na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici. In: LABUDA, Jozef (ed.). *Zborník Slovenského banského múzea 21*. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum, 2007, s. 65-68. ISBN 978-80-85579-35-2.

MATULA, Vladimír. Spoločnosť česko-slovanská a jej význam v našich dejinách. In: SEDLÁK, Imrich (ed.). *Literánomúzejný letopis 18*. Martin: Matica slovenská, 1984, s. 11-21.

MINÁRIK, Jozef. Štiavnické rukopisné spevníky a zborníky (druhá polovica 17. – prvá polovica 19. stor.). In: DOMOVÁ, Miroslava (ed.). *Kniha 1999 – 2000: zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2001, s. 114-121. ISBN 80-89023-05-3.

ORMIS, Ján Vladimír. Štiavnický zábavník. In: *Sborník Matice slovenskej 10*. Turčiansky sv. Martin: Matica slovenská, 1932, s. 85-102.

SEDLÁK, Imrich. Spoločnosť česko-slovanská v Bratislave a slovenské študentské hnutie. In: SEDLÁK, Imrich (ed.). *Literánomúzejný letopis 18*. Martin: Matica slovenská, 1984, s. 119-124.

ŠTEFÁNEK, Anton. Malohontskí osvietenci. In: *Bratislava*, 1929, roč. 2, s. 533-557.

VALACH, Július. Erudita societas slavica. In: KOSTOLNÁ, Eva (ed.). *Literárny archív 10*. Martin: Matica slovenská, 1974, s. 95-111.

VILIKOVSKÝ, Ján. První slovenský pokus o založení učené spoločnosti. In: *Bratislava*, 1934, roč. 8, s. 244-245.

VYVÍJALOVÁ, Mária. Societas Slavica Aquilae Nigrae založená slovenskými študentmi vo Wittenbergu roku 1783. In: *Historický časopis*, 1998, roč. 46, č. 3, s. 470-478.

Archívne pramene

Lyceálna knižnica Banská Štiavnica (ďalej LKBŠ), *Pamätnica Učencou reči a literatúri Slovenskej na Ev. školách v B. Štjavňici od roku 1851/2 do roku 1862/63*, sign. Pam 1.

LKBŠ, *Pamätnica Kola slovenského, 1863 – 1876*, sign. Pam 2.

Literárny archív Slovenská národná knižnica Martin (ďalej LA SNK), *Prostonárodňi Zábavňik Štjavňickí Údov ústavu slowenkgeho Lyc. A. W. Ewan. Štgawnickom 1844*, sign. 1463.

LA SNK, *XIV. Zábavňik Štjavňickí, alebo Ďjel V-ty 1844/5*, sign. 1464.

LA SNK, KISS, Michal. *Rozpomienka na pekné dni mladosti strávené v Banskej Štiavnici*, sign. M J 630.

Dejiny knižnično-informačnej siete SAV v textoch a v individuálnej pamäti

Úvod. Dejiny knižníc v druhej polovici 20. storočia ako metodologická výzva¹⁵⁶

Ivona KOLLÁROVÁ, Ústredná knižnica SAV

Ambíciou projektu *CHRONUM – Chronológia dejín knižníc na Slovensku od počiatkov do roku 2020* je kumulovať primárne a pramenné dáta s cieľom vytvoriť bázu pre prezentáciu chronologického pohľadu na dejiny knižníc. Chronologický náhľad však nemá byť prezentovaný ako jednoduchá linka z minulosti to prítomnosti. Materiálová dokumentácia zbierkotvornej činnosti a inštitucionalizácie knižníc môže byť dnes sprístupnená prostredníctvom moderných technológií, poskytujúcich „špecifické prostriedky rekonštrukcie formovania siete knižníc“. Zdá sa teda, že hoci základnými kategóriami projektu sú dejiny knižníc a historická chronológia¹⁵⁷, jeho výstup by mal priniesť niečo viac ako zachytené udalosti na časovej osi.

Hoci fyzikálne rovnice ukazujú, že lineárna linka času neexistuje, že je to len nástroj nášho vedomia, zostáva historická chronológia v jadre historických vied, nielen ako pomocná veda historická, ale aj ako výstup, ako zoznam významných udalostí. Je to nakoniec tradícia stredovekej kroniky ako literárneho žánru opisujúceho minulé udalosti v lineárnom slede alebo tradícia letopisu (análu) ako dejepiseckého žánru zachytávajúceho dôležité udalosti vzťahujúce sa k jednotlivým rokom. Kroniky a letopisy sú dodnes dôležitými historiografickými prameňmi. V takomto vnímaní je chronológia na jednej strane akoby prehistóriou modernej historickej vedy, na druhej strane si dodnes udržiava svoje stabilné miesto vedľa monografií a syntéz.¹⁵⁸

Chronológia dejín knižníc a jej časopriestorové vnímanie je možno prvým z krokov a jedným z predpokladov k tomu, aby sme korpusu dátumov a faktografie mohli postupne klásť hlbšie, kvalitatívne otázky o dejinách knižníc, aby bolo možné viesť debatu smerom ku kultúrno-historickému zhodnoteniu knižného zberateľstva a inštitucionalizácie, miesta a úlohy písomnej kultúry v dejinách etnika či národa v stredoeurópskom priestore.

---

¹⁵⁶ Štúdiá vznikla v rámci riešenia projektu APVV-19-0524 *Chronológia dejín knižníc na Slovensku od počiatkov do roku 2020 (Chronologia historiarum bibliothecarum ab initio usque ad annum 2020)*.

¹⁵⁷ BLAHOVÁ, Marie. *Historická chronologie*. Praha: Libri, 2001.

¹⁵⁸ Najvýznamnejší výstup: DANGL, Vojtech a Valerián BYSTRICKÝ. *Chronológia dejín Slovenska a Slovákov*. 2 zv. Bratislava: Veda, 2014.

Chronológia dejín knižnično-informačnej siete SAV je v tomto kontexte čiastkovou a špecifickou témou. Je špecifická ako súčasť dejín Slovenskej akadémie vied, ako komponent dejín vedy a jej inštitucionalizácie na území Slovenska.¹⁵⁹

Zároveň je špecifická v tom, že zasahuje do súčasnosti. Môžeme, resp. musíme si položiť otázku, či toto kontinuum, ktorého sme súčasťou a s ktorým sme bytostne spojení, môže byť predmetom výskumu a vedeckej objektivizácie. Aj pre tieto pochybnosti nepovažuje historiografia posledných 20 rokov vývoja za „dejiny“.

Chronológia samotná je ukladaním dátumov a udalostí do časovej osi. Chronológia dejín Ústrednej knižnice SAV a knižnično-informačnej siete SAV vytvorila sled viac ako 90 hesiel, zachytávajúcích dôležité okamihy, tak ako ich zachytila odborná literatúra. Obmedzenia tejto metodológie sa vynorili okamžite a naliehavo. Úvahy o tom, ako preklenúť nástrahu enumeratívneho zaznamenávania udalostí na časovej osi bez ich kontextualizácie a pochopenia udalostí viedli k úvahám a nakoniec aj k zámeru využiť spomienky individuálnej pamäti tých, ktorí boli aktívnymi účastníkmi zachytávaných dejov, teda k presunu ťažiska výskumu k metodológii orálnej histórii. Cieľom bolo vyplniť akési medzery a biele miesta textového prameňa, ale umožnila hlbšie vnímanie problémov, o ktorých pramene mlčia, alebo sa vynárajú akoby medzi riadkami.

K metodike tvorby chronológie knižnično-informačnej siete SAV

Tvorbe chronológie knižnično-informačnej siete SAV predchádzal prieskum publikovaných prameňov o téme a zostavenie pracovnej bibliografie. Ukázalo sa, že našou bázou budú zborníky vydané pri príležitosti metodických podujatí, tzv. adresáre siete, teda aktualizované opakovane vydávané súpisy ústavných knižníc spolu so základnými údajmi o zameraní ich fondov a poskytovaných službách. Vývoj siete je zachytený v odborných periodikách a tiež v *Bulletine Ústrednej knižnice SAV*, vydávanom kontinuálne (s výnimkou rokov 1991 – 1992) do súčasnosti, teda už viac ako 50 rokov. Pri príležitosti 50. výročia vzniku Ústrednej knižnice SAV, v. v. i. vznikla publikácia *Ústredná knižnica SAV v premenách času*.¹⁶⁰ PhDr. Ľudmila Čelková tu publikovala obsiahlu štúdiu dejín siete založenú na výskume archívnych prameňov. Štatistické dáta boli podkladom článku *Polstoročná cesta knižnično-informačnej siete SAV*.¹⁶¹

---

¹⁵⁹ Stručné *Dejiny Slovenskej akadémie vied*. [cit. 2024-06-28]. Dostupné na internete: <https://otvorenaakademia.sav.sk/vysvetlujeme/brozury/dejiny-sav/>.

¹⁶⁰ ČELKOVÁ, Ľudmila a Marcela HORVÁTHOVÁ. *Ústredná knižnica SAV v premenách času*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 2003.

¹⁶¹ ČELKOVÁ, Ľudmila. Polstoročná cesta knižnično-informačnej siete SAV. In: *Knižnica*, roč. 7, 2006, č. 8, s. 44-48.

Pri tvorbe chronológie sa však bolo potrebné oprieť aj o staršie publikácie, predovšetkým texty niekdajšieho riaditeľa Jozefa Boldiša¹⁶², ale aj celkom aktuálne informácie nachádzajúce sa na stránkach ústavov SAV. Na prvý pohľad neproblematická metodika vytvorenia časovej osi od vzniku prvých knižníc až po súčasnosť na základe excerptovania kľúčových momentov z odbornej literatúry a adresárov postupne ukázala niekoľko problémov:

- nevieme jednoznačne zachytiť vznik ústavnej knižnice, pretože rôzne zdroje uvádzajú dátumy nejednotne,
- nevieme takmer vôbec zachytiť zánik ústavnej knižnice, resp. s tým súvisiace okolnosti ako spojenie s inou ústavnou knižnicou a iné fakty súvisiace s organizačnými zmenami – vznikom, zánikom, zlučovaním ústavov,
- zdroje uvádzajú názvy ústavov rôzne. Napríklad najstaršie adresáre evidujú knižnice ako súčasť tzv. laboratórií, teda menších organizačných zložiek. Tie sa spravidla postupne vyvinuli do ústavov alebo s istým ústavom splynuli. Toto splynutie nie je zachytené. Webové sídla ústavov dokumentujúce svoje dejiny sa však o nich nezmieňujú alebo pracujú s odlišnými názvami.

Ukázalo sa teda, že takúto chronológiu dnes nemožno urobiť bez detailného poznania vzniku, zániku či organizačnej premeny jednotlivých ústavov, ktorých boli ústavné knižnice organizačnou súčasťou. Inak povedané, v istom okamihu by bolo potrebné zostúpiť z úrovne výskumu „dejiny siete“ na úroveň dejiny ústavnej knižnice a hľadať v prameňoch dokumentujúcich založenie, akvizíciu alebo pričlenenie fondu k inému fondu v intenciách permanentnej evolúcie pracovísk SAV. Každá ústavná knižnica mala svoje vlastné peripetie, „vlastný život“, nemožno ju popísať v jednom hesle, ale naopak, akoby vyžadovala svoju vlastnú chronológiu.

Uvedomenie, že chronológia, podobne publikované pramene, možno viac zakrývajú ako odkrývajú, viedlo k úvahám, ako aspoň čiastočne preklenúť tento problém. Ďalší výskum prameňov organizačného charakteru by možno spresnil dátumy a označenia, alebo priniesol nové dátumy. Ale neodkryl by to podstatné, čo chceme vedieť o funkcii a úlohe ústavných knižníc, pozícii siete v dejinách akadémie, v dejinách slovenskej vedy, ale aj v dejinách spoločenskej organizácie poznania na našom území.

---

¹⁶² Napr.: BOLDIŠ, Jozef. *Vedecké knižnice Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963. BOLDIŠ, Jozef. *Odborné (ústavné) knižnice a dokumentačné útvary v Slovenskej akadémii vied*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 1966.

Orálna história ako kvalitatívna výskumná metóda

Osobné výpovede sú súčasťou histórie od nepamäti, v istom zmysle je orálna história staršia ako história písaná. Možno ju charakterizovať ako kvalitatívnu výskumnú metódu, spôsoby a postupy, ktorými sa bádateľ dostáva k novým poznatkom na základe výpovedí účastníkov alebo svedkov skúmaných udalostí a procesov. Umožňuje nahliadnuť na skúmané udalosti z iného uhla pohľadu alebo doplniť to, čo sa (ne)podarilo odкрыť na základe písomných prameňov. Vzhľadom na subjektivitu ľudskej pamäti, je interview len istým konštruktom interakcie toho, kto sa pýta a toho, kto odpovedá. Takto získané údaje majú teda subjektívny charakter, čo sa nepovažuje za nedostatok, ale novú kvalitu vo vnímaní dejín.¹⁶³

Spomienky pracovníkov a bývalých pracovníkov knižnice boli použité aj v spomenutej monografii *Ústredná knižnica SAV v premenách času* a naznačili, že ide o produktívnu metódu zachytenia minulosti.¹⁶⁴

Prvotná a ideálna predstava o respondentoch spomienkových rozhovorov boli pracovníci ÚK SAV, v. v. i., ktorí mali v nejakom zmysle (organizačnom, metodickom a pod.) do činenia so sieťou a pracovníci ústavných knižníc – osobnosti a knihovníci stojaci pri zakladaní a budovaní knižníc a vykonávajúci odborné činnosti dlhšie obdobie, pamätníci éry základných informačných stredísk ako aj obdobia premien SAV po roku 1989. V zábere mali byť ústavné knižnice spoločenských, prírodných ale aj technických vied (dnes I., II, a II. oddelenia SAV). Túto ideálnu predstavu zredukovala realita dosažitelných a ochotných žijúcich pamätníkov na päť osôb a štyri rozhovory.

Vedenie rozhovoru bolo orientované na hypotézy

dobové publikácie nezachytávajú realitu siete v jej rozmanitosti a problémoch (personálnych, technicko-organizačných, metodických)

- úloha ústavných knižníc nebola vedeckými pracovníkmi docenená,
- 90. roky priniesli útlm, redukciu a deprofesionalizáciu siete.

Prvý rozhovor bol vedený s bývalými pracovníčkami ÚK SAV, v. v. i. Tak trochu mimo odporúčanej metodológie sme zvolili rozhovor s dvomi respondentkami súčasne

---

¹⁶³ K využitiu a metodike orálnej histórie existuje veľký korpus odbornej literatúry: OBERTREIS, Julia (Hg.). *Oralhistory: Basistexte*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2012. VANĚK, Miroslav, Mücke, Pavel a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti : Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Oral history ako metóda historického výskumu a jej využitie v praxi*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2015.

¹⁶⁴ ÚK SAV v spomienkach zamestnancov: ČELKOVÁ, E. a M. HORVÁTHOVÁ. 2003, s. 64-70.

s predpokladom, že ich spomienky a výpovede sa budú prelínať, dopĺňať a navzájom vyvolávať a táto interakcia priaznivo ovplyvní výsledok. Táto predstava sa naplnila. Otázky boli sformulované do troch polí. Prvé pole boli otázky orientované na subjektívne spoznanie siete, funkcie, kontakty a prepojenia. Druhé pole bolo orientované na aktivity, tretie na vnímanie problémov a štvrté na využitie siete. Piata oblasť otázok bola orientovaná na vnímanie vývoja siete po roku 1989:

Otázky

A Poznanie siete

1. Spomínate si na svoj prvý kontakt s knižnično-informačnou sieťou SAV? Kedy a za akých okolností sa odohral?
2. Spomínate si na svoj prvý dojem? Dá sa to nejako opísať, pomenovať?
3. Aká bola vaša funkcia v sieti?
4. S kým ste v rámci siete prichádzali do kontaktu (knižovníci, vedenie ústavu, vedeckí pracovníci)

B Aktivity

5. Aké odborné, metodické a riadiace činnosti ste v súvislosti so sieťou vykonávali?

C Problémy

6. Ako by ste charakterizovali kontakt s pracovníkmi knižníc a vedením ústavov?
7. Opíšte personálne podmienky a problémy ústavných knižníc.
8. Opíšte iné problémy (odborné, finančné, priestorové a i.), ktoré vnímate ako kľúčové z hľadiska plnenia úloh siete.

D Využitie knižníc

9. Akoby ste charakterizovali využitie ústavných knižníc pracovníkmi ústavov? Boli podľa vás docenené (pracovníkmi, vedením)? Mali nejaký nevyužitý potenciál?

E Vývoj siete po roku 1989

10. V literatúre je relatívne presne faktograficky zachytené premeny siete po roku 1989, ktoré by sa dali nazvať aj redukciou, či úpadkom (personálnym, odborným, materiálno-finančným). Ako by ste opísali toto obdobie? Spomínate si na nejaké konkrétne príklady a okolnosti

zániku/zrušenia ústavnej knižnice, jej pričlenenia k inej) a iných radikálnych štrukturálnych zvrátov?

Rozhovor s pracovníkmi siete bol modifikovaný vzhľadom na odborné poslanie a skúsenosti:

A Úvod

1. Spomínate si na svoj prvý kontakt s knižnično-informačnou sieťou SAV? Kedy a za akých okolností sa odohral?
2. Spomínate si na svoj prvý dojem? Dá sa to nejako opísať, pomenovať?
3. S kým ste v rámci ústavnej siete/knižnice prichádzali do kontaktu (knihovníci, vedenie ústavu, vedeckí pracovníci)

B Aktivity

4. Aká bola vaša funkcia v ústavnej knižnici?
5. Aké odborné činnosti ste v súvislosti so sieťou vykonávali?

C Problémy

6. Ako by ste charakterizovali kontakt s pracovníkmi knižníc a vedením ústavu?
7. Opíšte personálne podmienky a problémy ústavnej knižnice.
8. Opíšte iné problémy (odborné, finančné, priestorové, metodické a i.), ktoré vnímate ako kľúčové z hľadiska plnenia úloh knižnice/siete.

D Využitie knižníc

9. Akoby ste charakterizovali využitie ústavnej knižnice pracovníkmi ústavov? Bola podľa Vás docenená (pracovníkmi, vedením)? Mala nejaký nevyužitý potenciál?

E Vývoj siete po roku 1989

10. V literatúre je relatívne presne faktograficky zachytené premeny siete po roku 1989, ktoré by sa dali nazvať aj redukciou, či úpadkom (personálnym, odborným, materiálno-finančným). Ako by ste opísali toto obdobie? Zasiahlo ústavnú knižnicu a Vašu prácu.

Prvý rozhovor: Ústredná knižnica SAV ako metodické centrum siete¹⁶⁵

Respondentka prvého rozhovoru PhDr. Ľudmila Čelková (ďalej LČ) nastúpila do knižnice 1. februára 1976 a pracovala tu 47 rokov až do svojho odchodu do dôchodku. Pracovala na úseku medzinárodnej spolupráce v spoločenských vedách, venovala sa bibliografickej evidencii odborných prác pracovníkov 3. oddelenia SAV. Neskôr sa stala metodičkou siete.

Druhá respondentka PhDr. Marcela Horváthová (ďalej MH) nastúpila do ÚK SAV 1. 5. 1981 ako vedúca Oddelenia správy a sprístupňovania fondov, neskôr bola riaditeľkou ÚK SAV.

Pri samotnom vedení rozhovoru nebolo celkom možné a ani potrebné striktne od seba oddeľovať navzájom sa prelínajúce témy. Ukázalo sa, ako niektoré myšlienkové línie idú akoby naprieč témami, sú výraznejšie ako iné. Podarilo sa vytvoriť najdlhší a kvalitatívne najhodnotnejší text, dotýkajúci sa nielen siete, ale aj knižnice, odhaľujúci, ako sa na prvý pohľad možno nesúvisiace problémy navzájom podmieňujú a prekrývajú.

Subjektívne dojmy a spomienky respondentiek sa takmer neprekrývali. Zatiaľ čo LČ popísala svoj prvý dojem pozitívne ako „rešpekt“ predovšetkým z množstva pracovníkov na odbornom podujatí organizovanom ÚK SAV, MH spomína na knižnicu ako na „úzke a tmavé priestory“, požičovňa u nej evokovala „telatník“ (okienko pri vstupe do budovy, „z ktorého trčala hlava knihovníka“). Zároveň ale veľmi pozitívne vnímala spoluprácu ÚK SAV a knihovníkov siete, predovšetkým v oblasti knižničných výpožičiek ako aj prácu iných oddelení knižnice. Prácu na oddelení svojej kolegyne LČ vraj označovali „mozgový trust“, teda vnímali ju ako veľmi špecifickú a sofistikovanú, aj vďaka tomu, že v tom čase pracoval medzinárodný automatizovaný systém MISON.¹⁶⁶ Na jeho fungovanie mala len pozitívne spomienky aj vďaka tomu, že vyvolával pravidelné pracovné stretnutia knihovníkov akadémií vied socialistických krajín.

Táto spomienka na bežné a „prízemné“ knižničné činnosti na jednej strane a vysoko odborné, a teda aj viac oceňované, potom prechádza aj do bloku otázok B zameranom na aktivity, kde sa však už prvýkrát vynárajú problémové témy. LČ opisuje svoje aktivity a fungovanie automatizovaného systému MISON a kooperáciu s Európskym centrom spoločensko-vedných informácií a dokumentácie ECSSID¹⁶⁷ a tiež spoluprácu s oddelením národnej bibliografie

---

¹⁶⁵ Prepis rozhovoru: Príloha č. 1.

¹⁶⁶ HORVÁTHOVÁ, Marcela. Historické medzníky Ústrednej knižnice SAV. In: ČELKOVÁ, Ľudmila a Marcela HORVÁTHOVÁ. *Ústredná knižnica SAV v premenách času*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 2003, s. 36.

¹⁶⁷ European Center for Social Sciences Information and Documentation.

v Slovenskej národnej knižnici (v tom čase Matica Slovenská) ako premyslené a dobre využité. Zároveň, ale upozorňuje, že sa blížili „divoké 90. roky, keď to všetko zakapalo“. MH len konštatovala, že jej práca bola „klasická knihovnícka“. Zároveň došlo k vzájomnému vyvolávaniu spomienok o kolegoch a spolupracovníkoch.

Blok otázok C bol zameraný na kontakt s pracovníkmi knižníc a problémy. Vzťah pracovníkov siete k ÚK SAV zhodnotili obe respondentky zhodne ako pozitívny („*Ja si nepamätám, že by sme mali nejaké kontroverzie alebo niečo také... oni sem chodili radi*“). Tu si môžeme položiť otázku, či nejde o klasický efekt tzv. spomienkového optimizmu. Pretože zároveň sa z odpovedí vynára pocit nedocenenia práce: „*Ale ja som vždy cítila ako krivdu, že oni tým pádom trochu podceňovali to, čo knižnica je, a čo knižnica robí...*“. Na margo ocenenia knižničnej práce vedením ústavu sa LČ vyjadrila že vedenie ústavu spravidla považovalo jestvovanie ústavnej knižnice za „domácu úlohu“, sledovanú predsedníctvom SAV, spravidla sa teda neobjavovalo významnejšie nadšenie či presvedčenie o zmysle tejto aktivity. Ich vnímanie úlohy knihovníka („šedá myš“) bolo „behať a zháňať knihy“, v nejednom prípade aj pre školopovinné a študujúce deti pracovníkov ústavov. Ani jedna respondentka neuviedla, že by zachytila hlbšiu a dôslednejšiu akceptáciu poslania profesie v organizácii spoločenského poznania.

Ako najdiskutabilnejšia sa pri rozhovore ukázala téma knižničných priestorov. V individuálnej pamäti prekryla iné problémy siete. Rozhovor odhalil nielen jeho profesionálne, ale aj emočné prežívanie („*To bolo až dehonestujúce a dnes si to vie málokto predstaviť, čo všetko ponúkalo predsedníctvo SAV, aké absurdné budovy... Pezinok a Malacky... tie najnemožnejšie ...*“, „*Knižnicu nechali živorit', lebo to bolo vyslovene živorenie*“). LČ a MH zhodne poznamenali, že priestorová stiesnenosť sa týkala všetkých knižníc.

Ako „zlé obdobie“ sa ukázalo perióda po roku 1984, keď na základe uznesenia predsedníctva SAV z 24. 10. 1984 vzniklo Informačné centrum SAV a ÚK SAV sa stala jeho súčasťou.¹⁶⁸

Knižnica tak akoby stratila samostatnosť a to viedlo k novým problémom (pracovníci knižnice suplovali kompetencie technicko-hospodárskej správy), ale čo bolo horšie, „knižnica akoby mala stopku“, stala sa objektom kritiky a spochybňovania a podceňovania klasických knižnično-informačných činností v mene presadzovania nových technológií a automatizácie odborných procesov.

---

¹⁶⁸ Knižnica sa opätovne osamostatnila v roku 1990.

Otázky v bloku D boli zamerané na vyvolanie spomienok o využití ústavných knižníc, o ich docenení alebo naopak, o nevyužitých možnostiach týchto základných buniek siete. LČ zdôraznila rozmanitosť samotných knižníc (veľké a malé), ambivalentný vzťah pracovníkov ústavov k nim („*Niekdže ich milovali viac, niekdže menej*“), ich personál bol niekdže aktívny a niekdže sa pracovalo „odtiaľ potiaľ“ s tendenciou nevyvolávať zbytočnú pozornosť potenciálne generujúcu ďalšie úlohy. Neraz v nich však pracovali „*angažované dámy, ktoré sa zaujímalí o svet, o knihovníctvo...*“. To však automaticky neznamenalo zvláštne ocenenie ich práce.

Posledný blok otázok bol orientovaný na problémy siete po roku 1989. Túto tému vyvolala publikovaná literatúra, v štatistických údajoch kvantifikujúca jej úpadok. Čo je však za číslami? „*Stalo sa toho toľko, že ani neviem, odkiaľ začať*“, odpovedala LČ, pričom obdobie označila ako „divoké 90. roky“, keď ÚK SAV „*doslova bojovala o svoje prežitie, o svoju existenciu*“. V ústavoch prebehla anketa o existencii knižnice, o tom, či je potrebná a prečo, pričom jej výsledok dostal ÚK SAV do svetla nadbytočnej inštitúcie s odôvodnením, že ústavy predsa majú svoje vlastné knižnice. Bol to aj výsledok tlaku vedenia SAV a mal veľmi negatívny dopad: vyvolal neistotu, poškodil atmosféru a ohrozoval perspektívy zamestnancov („*Kto mohol jednoducho zdrhol*“). Neboli to nakoniec len obavy.¹⁶⁹ Obmedzený mzdový fond priniesol reorganizáciu knižnice. K celkove nepríjemnej atmosfére prispeli aj zväčšujúce sa priestorové problémy („*Z budovy múzea sa muselo vysťahovať oddelenie periodík, pretože sa neúnosne zvýšil nájom*“).

Skončila medzinárodná spolupráca na báze MISON a ECSSID.¹⁷⁰ V tejto situácii nenašla ÚK SAV podporu ani v Slovenskej národnej knižnici („*Nikto mi neveril*“). Profesionálne organizácie Spolok slovenských knihovníkov a Slovenská asociácia knižníc „mlčali“. „*Zostali sme len sami, odstrčení...*“, konštatuje LČ spomínajúca, ako v tejto situácii prevzala starostlivosť o sieť. Nedostatok finančných prostriedkov spôsobil, že pracovníci sa prestali zúčastňovať medziinštitucionálnych porád a odborných podujatí, pokiaľ sa nekonali v Bratislave. Na istý čas prestal vychádzať *Bulletin ÚK SAV*.

V druhej polovici 90. rokov sa tlak vyvíjaný dovtedy na knižnicu akoby preniesol na sieť. Ústavné knižnice a ich personál sa mali stať objektom šetrenia („*A po upratovačkách boli*

---

¹⁶⁹ V roku 1991 znížilo predsedníctvo SAV mzdové prostriedky to takej miery, že 16 pracovníkov muselo odísť a 35 zostávajúcich si muselo vyčerpať štyri týždne neplateného voľna. HORVÁTHOVÁ, Marcela. Historické medzníky Ústrednej knižnice SAV. In: ČELKOVÁ, Ľudmila a Marcela HORVÁTHOVÁ. *Ústredná knižnica SAV v premenách času*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 2003, s. 43-45.

¹⁷⁰ HORVÁTHOVÁ, s. 47.

knihovníci na rade“). Úväzky knihovníkov boli 0,10 až 0,75. Neraz dostali na starosť knižnicu ľudia, ktorí mali iné úlohy („Mali sme tam colnú správu, tajomníčky, sekretárky, ekonómky“). Aj tu platilo, že v neprajnej atmosfére bolo lepšie odísť („Kto mohol odišiel, kto musel, išiel do dôchodku“). Po personálnych problémoch prišli finančné: takmer sa prestali nakupovať knihy. Ústavy zredukovali svoje vydavateľské aktivity, takže ani výmena nebola výdatnejším zdrojom akvizície. V konečnom dôsledku mali knihovníci menej práce, čo bolo dobrým dôvodom na znižovanie úväzku. Ako sa delili a spájali ústavy, menili sa aj knižnice, „keď už sa ani nedalo zistiť, čo je koho a koho to bolo predtým“, „celá sieť bola rozsypaná“. LČ spomína, že ústav potreboval získať priestor, vzal knihy a odviezol ich na Patrónku do ÚK SAV. Knihy z ústavných knižníc sa neustále presúvali tak, ako vznikali a zanikali ústavy, pričom o tom nie je dnes nijaká evidencia, neraz ich jednoducho vyhodili, lebo knihovníčka usúdila, že „miestnosť je zaprataná“. Na jednej strane sa očakávala a preferovala automatizácia, na druhej strane ústavy nepridelili knižniciam prostriedky na nákup počítačov a všetkého, čo s tým súviselo.

LČ označila za charakteristickú črtu tohto obdobia apatiu a ľahostajnosť knihovníkov voči profesionálnemu prostrediu a aj vo vzťahu k ÚK SAV. Napriek nepriaznivej situácii, keď bolo potrebné pred vedením SAV obhajovať samotnú existenciu ÚK SAV ako aj siete, konali sa aspoň metodické podujatia, tzv. okrúhle stoly pre knihovníkov jednotlivých oddelení a postupne sa prehlbovala aj dôvera predsedníctva SAV voči ÚK SAV. Nebolo to ale vďaka akceptácii významu knižnično-informačných kompetencií, ale vďaka aktivitám mimo ich záberu. Knižnica začala úzko spolupracovať na propagačných textoch a podujatiach, predovšetkým výstavách organizovaných predsedníctvom SAV. Toto „výstavné obdobie“ na konci 90. rokov a krátko po roku 2000 hodnotia obe respondentky ako úspešné, aj vzhľadom na návštevnosť výstav. Ako úspech tohto obdobia hodnotia zabezpečenie prístupu do databázy *Web of Science*.

Druhý rozhovor: Knižnica Historického ústavu SAV, v. v. i.¹⁷¹

Respondentkou spomienkového rozhovoru bola Mgr. Alžbeta Sedliaková (ďalej ASE). V knižnici Historického ústavu SAV, v. v. i. (ďalej HÚ SAV) pracovala v rokoch 1980 až 2020. Knižnica HÚ SAV nepredstavuje štandard siete. Je naopak nadštandardná počtom pracovníkov, kvantitou akvizície a aj kvalitou odborných výkonov (tvorba špecializovanej odborovej databázy). ASE po ukončení strednej všeobecno-vzdelávacej školy absolvovala nadstavbu

---

¹⁷¹ Prepis rozhovoru: Príloha č. 2.

v odbore knihovníctvo. Vysokoškolské vzdelanie ukončila na Katedre dejín a archívniectva Filozofickej fakulty UK v Bratislave a desať rokov pracovala v Slovenskom národnom archíve, ktorý jej „nesedel“. Nastúpila na pozíciu vyžadujúcu len stredoškolské vzdelanie, ale považuje za výhodu, že mala možnosť vyskúšať si všetky klasické knižničné agendy. Chcela sa venovať bibliografickej činnosti a dostala sa k nej v roku 1986. Približne desať rokov pred odchodom do dôchodku sa stala vedúcou knižnice. So svojou prácou a prostredím bola spokojná („ryba vo vode“), pričom je presvedčená, že kvalita informačných služieb poskytovaných vedeckým pracovníkom bola podmienená nielen knihovníckym vzdelaním, ale vzdelaním historičky („*Rozumela som tomu viac ako bežný knihovník*“). ASe neuviedla nijaké negatívne spomienky. Kontakt a spoluprácu s odbornými pracovníkmi ústavu vnímala rovnako ako optimálne. Cenili si odbornosť a prejavovali uznanie. Počas jej pôsobenia v knižnici sa na poste riaditeľa ústavu vystriedali štyri osoby a vzťah s každým označuje za „perfektný“. Vnímala podporu a uznanie svojich profesionálnych kvalít. Neraz sa ocitla v pozícii pripomínajúcej „asistentku“, keď pomohla vedeniu ústavu s rôznymi „výkazmi“. Ale zároveň si uvedomuje, že toto bola nadštandardná pozícia.

Za najväčší problém označila nepostačujúce a nekvalitné skladovacie priestory knižnice a neustále sťahovanie fondov pracovníkmi na úkor odborných činností. Kooperáciu s ÚK SAV, najmä s pracovníkmi akvizície pri získavaní produkcie zahraničných vydavateľstiev, označila rovnako za „perfektnú“. Rovnako ocenila súčinnosť s metodičkami siete a s Odborom podpory vedy ÚK SAV v súvislosti s budovaním inštitucionálneho repozitára¹⁷² a problémami neustále sa vyvíjajúcich pravidiel evidencie publikačnej činnosti vedeckých pracovníkov. Upozornila na to, že vedeckí pracovníci zvyknú tieto agendy podceňovať, či dokonca ich považovať za zbytočnú záťaž, či „buzerovanie“.

Pri otázkach týkajúcich sa využitia a potenciálu knižníc, zdôraznila, že prácu mala ako koníčka a pravdepodobne aj vďaka tomu sa jej podarilo skvalitniť informačné služby („servis“) knižnice. Zároveň ale vníma skladovacie provizória ako trvalé negatívum („*Knižnica trpela práve kvôli tomu*“, „*Jeden veľký sklad je na Patrónke, niekedy tam tečú radiátory, hrôza...*“).

Obdobie po roku 1989 bolo v knižnici HU SAV atypické, pretože aj knižnica bola atypická. Problémy ohrozujúce takmer všetkých, sa tu takmer neobjavili. Knižnica si udržala aj svoj personálny štandard, hoci sa niekedy stalo, že pozícia po pracovníkovi odchádzajúcom do dôchodku, nebola hneď obsadená. V 90. rokoch začala vznikať elektronická bibliografická báza

---

¹⁷² DOKTOROVÁ, Andrea. Inštitucionálny repozitár SAV. In: *Informačný bulletin ÚK SAV*, 48, 2020, č. 2, s. 25-31.

historiografickej literatúry, ktorá nadviazala a sprístupňovala veľký bibliografický korpus historiografickej literatúry a príbuzných vedných odborov vychádzajúcej na Slovensku. Jej predchodcom bola bibliografia *Československé dejiny*, pripravovaná v kooperácii s Historickým ústavom Akadémie vied ČR. Jej ohlas a využitie považuje za veľmi veľký a nadinštitucionálny. Práve konverzia do elektronickej podoby vznikla ako výsledok medzinárodného projektu Historického ústavu AV ČR a nadnárodnej spolupráce.

Tretí rozhovor: Knižnica Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, v. v. i.¹⁷³

Tretí spomienkový rozhovor bol vedený s bývalou doktorandkou a pracovníčkou Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, v. v. i. (ďalej SÚ JS SAV), ktorá mala ústavnú knižnicu na starosti v rokoch 1999 až 2011. V porovnaní s knižnicou HU SAV je táto knižnica diametrálne odlišná v mnohých aspektoch, dalo by sa povedať, že predstavuje jej protipól. Na rozdiel od knižnice HU SAV, ktorej dejiny siahajú do roku 1951, jej tradícia je relatívne krátka. SÚ JS SAV bol založený v roku 1994 ako Slavistický kabinet JS SAV, teda ako malé pracovisko. Knižnica sa začala budovať v roku 1995. Mgr. Angela Škovierová, PhD. (ďalej AŠk) bola absolventkou Katedry knižničnej a informačnej vedy FF UK (druhý absolvovaný odbor bol Latinský jazyk a literatúra). Pred jej príchodom mala knižnicu na starosti sekretárka ústavu. Celý kabinet mal k dispozícii dve miestnosti, kde boli uložené aj knihy. Jej základ tvorili knižné dary.

Pozícia knižnice nebola na začínajúcom pracovisku dôležitá a jej funkcia docenená. Stav knižnice vnímala pri svojom nástupe ako „*police plné kníh*“ na okraji záujmu vedeckých pracovníkov. Fond nebol usporiadaný, označený a jediným organizačným nástrojom ručne písaný zošit, plniaci funkciu prírastkového zoznamu, ktorý pred príchodom AŠk spracúvala sekretárka kabinetu. Prvý dojem popísala vetou „*Kde začať?*“. Knihy sa dovtedy požičiavali bez akejkoľvek evidencie a na neobmedzený čas, čo následne vyvolalo nedostupnosť mnohých titulov zapísaných v „*prírastkovom zozname*“.

V intenciách svojich knihovníckych povinností vykonávala elementárnu evidenciu, dopĺňala záznamy o knihách, snažila sa fond tematicky usporiadať a zaviesť kontrolovateľnú prax vypožičiavania. Problémy riešila intuitívne na báze svojich odborných vedomostí. Štatistické údaje pre ÚK SAV pripravovala s podporou metodičky ÚK SAV. Automatizovaný systém sa začal používať okolo roku 2008, keď sa celé pracovisko presťahovalo so areálu SAV na

---

¹⁷³ Prepis rozhovoru: Príloha č. 3.

Patrónke. Počítač, na ktorom bežal knižničný systém, však nebol v pravom zmysle „knižničný“, používal sa aj pre iné agendy.

Napriek týmto obmedzeným možnostiam zorganizovala niekoľko odborných praxí študentov Strednej knihovníckej školy.¹⁷⁴ Študenti si mohli vyskúšať aplikovať teoretické vedomosti v elementárnych odborných činnostiach (zapisovanie a kontrola katalogizačných záznamov). Túto aktivitu hodnotí ako vcelku úspešnú, lebo o. i. jedna študentka napísala o knižnici svoju záverečnú prácu.

AŠk však neevidovala nijaký záujem vedenia ústavu o jej prácu a výsledky, ani o riešenie problémov. Za najväčší označila uloženie knižnice („*Knihy boli naukladané, kde sa dalo*“). Situácia sa zlepšila až po presťahovaní pracoviska do areálu SAV na Patrónke. Knižnica tak získala dve samostatné miestnosti. Po jej odchode bola starostlivosťou o knižnicu poverená administratívna pracovníčka ústavu bez odborného knihovníckeho vzdelania. Odbornému vzdelaniu sa nepripisoval význam.

Za nevyužitý potenciál knižnice označila absenciu aktívnej akvizície, keď sa knižnica dopĺňala len prostredníctvom darov. Ale aj napriek tomu mala mnoho kvalitných zahraničných kníh, ktoré podľa nej mohli byť propagované prostredníctvom tematických katalógov.

Pozícia knižnično-informačnej siete SAV v organizácii spoločenského poznania

Tri uskutočnené spomienkové rozhovory priniesli tri vcelku odlišné pohľady na knižnično-informačnú sieť SAV ako na inštitucionálny mikrosystém organizácie spoločenského poznania. Na jednej strane pohľad z centra siete, na druhej strane uhol, ktorý nastavujú pracovníčky siete. Aj medzi nimi panuje kontrast, reprezentujú dve odlišné kvality ústavnej knižnice. Knižnica HÚ SAV je príkladom „veľkej“ a profesionalizovanej knižnice s tradíciou a vysokou mierou akceptácie. Knižnica SÚ JS SAV je na druhej strane spektra. Predstavuje minimálny, základný životný priestor knižnice. V tomto pohľade teda chýba to, čo by sme mohli označiť za štandard, priemer a zároveň je jednostranne orientovaný na knižnice 3. oddelenia SAV.

Aj napriek tomuto nedostatku umožňujú spomienky a subjektívnej prežívanie kontrastovať vypovedané so zaznamenaným, odhaliť to, čo zaznamenané nebolo, realitu siete v jej rozmanitosti. Rozhovor bol koncipovaný v piatich poliach spomínania: prvé kontakty a dojmy; aktivity; subjektívne vnímanie problémov; subjektívne vnímanie napĺňania poslania a nakoniec subjektívne vnímanie špecifických problémov počas transformácie spoločenského zriadenia

---

¹⁷⁴ Dnes Stredná odborná škola masmediálnych a informačných štúdií v Bratislave.

v 90. rokoch 20. storočia. Hypotéza o nedocenení úlohy ústavných knižníc sa ukázala ako správna len čiastočne. Rozhovory ponúkli rôzne úrovne vnímania ich úloh a zmyslu. Zároveň sa ale ukázalo to, čo ide za rámec hypotézy, ako sa na prvý pohľad možno nesúvisiace otázky navzájom podmieňujú a prekrývajú. Napriec všetkými rozhovormi a témami sa tiahne možno ešte oveľa podstatnejšia, kľúčová téma akceptácie, sebahodnotenia a sebavnímania knižničných profesionálov v SAV a v spoločnosti. Na jednej strane si u väčšiny respondentiek nemožno nevšimnúť stotožnenie so svojou profesiou ako rolou a poslaním, na druhej strane je tu uvedomenie, že okolie spravidla neprpisuje profesii významnejší status (šedé myši).

Ako najväčší problém ÚK SAV a celej siete sa ukázali skladové priestory. Je to téma, ktorú je na jednej strane potrebné vnímať v kontexte reálnych možností ústavov a celej SAV, na druhej strane si nemožno nevšimnúť, ako tesne súvisí kvalita uloženia fondu s (d)ocenením úlohy knižnice. Je to najviditeľnejší aspekt balansovania medzi akceptáciou a „živorením“. Inak povedané, nedať vhodný priestor znamená neakceptovať význam. A takáto minimálna úroveň akceptácie sa naplno prejaví v krízových a transformačných obdobiach (tretia hypotéza), keď dochádza spochybňovaniu významu knižníc a knižnično-informačných profesionálov v pod hlavičkou šetrenia či racionalizácie. Rozhovor ukázal tiež to, že postupné obnovovanie statusu existenčne ohrozenej ÚK SAV sa v pamäti uchovalo nie ako výsledok napĺňania a ocenenia štandardných odborných funkcií, ale efekt výkonov mimo ich rámca, najmä v popularizačných aktivitách predsedníctva SAV (organizovanie výstav, príprava prezentačných tlačovín). A to je práve aspekt, ktorý nie je na časovej osi zachytiteľný. Postavenie a vnímanie profesie v akademickom prostredí a v spoločnosti vedie k hlbším otázkam o kultúrnych tradíciách priestoru a ďalšiemu, najmä komparatívne výskumu za rámcom tejto sondy.

Zoznam bibliografických odkazov

BLAHOVÁ, Marie. Historická chronologie. Praha: Libri, 2001. ISBN 80-7277-024-1.

BOLDIŠ, Jozef. *Vedecké knižnice Slovenskej akadémie vied*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1963.

BOLDIŠ, Jozef. *Odborné (ústavné) knižnice a dokumentačné útvary v Slovenskej akadémii vied*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 1966.

ČELKOVÁ, Ľudmila a Marcela HORVÁTHOVÁ. *Ústredná knižnica SAV v premenách času*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 2003. ISBN 80-88940-08-7.

ČELKOVÁ, Ľudmila. Polstoročná cesta knižnično-informačnej siete SAV. In: *Knižnica*, roč. 7, 2006, č. 8, s. 44-48. ISSN 1335-7026.

ČELKOVÁ, Ľudmila. Päťdesiat rokov knižnično-informačnej siete SAV. In: *Informačný bulletin ÚK SAV*, 2006, č. 2, s. 8-15. ISSN 0139-9993.

DANGL, Vojtech a Valerián BYSTRICKÝ. *Chronológia dejín Slovenska a Slovákov*. 2 zv. Bratislava: Veda, 2014. ISBN 978-80-224-1373-1(2).

DOKTOROVÁ, Andrea. *Inštitucionálny repozitár SAV*. In: *Informačný bulletin ÚK SAV*, 48, 2020, č. 2, s. 25-31. ISSN 0139-9993.

GRIGAR, Vladimír. Za PhDr. Jozefom Boldišom. In: *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 7, 1999, č. 1, s. 74-75. ISSN 1335-7905.

HORVÁTHOVÁ, Marcela. Historické medzníky Ústrednej knižnice SAV. In: ČELKOVÁ, Ľudmila a Marcela HORVÁTHOVÁ. *Ústredná knižnica SAV v premenách času*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 2003, s. 21-57. ISBN 80-88940-08-7.

VANĚK, Miroslav, MÜCKE, Pavel a Hana PELIKÁNOVÁ. *Naslouchat hlasům paměti : Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. ISBN 978-80-7285-089-1.

OBERTREIS, Julia (Hg.) *Oralhistory : Basistexte*. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2012. ISBN 978-3-515-09307-1.

OTČENÁŠOVÁ, Slávka. *Oral history ako metóda historického výskumu a jej využitie v praxi*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2015. ISBN 978-80-8152-272-7.

SEDLÁČKOVÁ, Lýdia. *Základné informačné stredisko na vedeckom ústave SAV*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 1977.

Príloha č. 1

Ústredná knižnica SAV, v. v. i.

PhDr. Ľudmila Čelková (LČ), PhDr. Marcela Horváthová (MH)

A

LČ: Do Ústrednej knižnice SAV som nastúpila 1. februára 1976 a pracovala som tu 47 rokov. Nastúpila som na úsek medzinárodnej spolupráce v spoločenských vedách, ťažiskom mojej

práce teda bola registrácia odbornej produkcie v systéme MISON.¹⁷⁵ Môj prvý kontakt so sieťou nastal počas prvého týždňa v knižnici: v Smoleniciach sa konal veľký, dvoj- či trojdňový seminár siete.¹⁷⁶ Čiže celá knižnica v jednom autobuse sme išli do Smoleníc, kam prišli aj pracovníci siete. Bolo ich veľa a môj prvý pocit bol rešpekt pred masou nových ľudí, kolegov. Nevedela som o nich nič, netušila som, čo vlastne môžem čakať. Poznala som jedine Boldiša¹⁷⁷ ako riaditeľa, a vedúceho strediska vedeckých informácií Halvoníka.¹⁷⁸ A inak absolútne ani nohu.

Venovala som sa bibliografickej evidencii odborných prác tretieho oddelenia, teda evidovaniu pôvodnej slovenskej vedeckej tvorby, bibliografii, tvorbe tematických referátov, zborníkov a iných výstupov, ktoré boli spočiatku v tlačenej forme a až neskôr prišli adresné informácie z automatizovaného informačného systému. Prichádzala som do kontaktu s knihovníkmi, ale väčšinu tvorili vedeckí pracovníci ústavov, tajomníci ústavov, resp. osoby, ktorým podliehali ústavné knižnice.

MH: Ja som nastúpila 1. 5. 1981. Skutočne, kým som v tejto knižnici nezačala pracovať, nič som o nej nevedela. Vedela som len, že existuje, lebo sme mali nejaký seminár ešte na vysokej škole a boli sme u Boldiša v kancelárii. Tá vtedy vyzerala dosť rušne a ja som bola presvedčená, že Ústrednej knižnici patrí veľa budov na Klemensovej ulici a preto bolo moje obrovské prekvapenie, že je to len úzky a tmavý priestor s dosť malými kúticami a dokonca požičovňa bola... ja som tomu hovorila „teľatník“, pretože hneď pri vstupe do budovy bola upravená provizórna miestnosť s okienkom a tam trčala hlava knihovníka. Takže dojem bol, povedala by som, tristný. No a ja som sa mala stať vedúcou práve tohto oddelenia – Oddelenia správy a sprístupňovania fondov. Toto oddelenie v tom čase malo veľmi úzky kontakt s pracovníkmi knižnično-informačnej siete, pretože Ústredná knižnica SAV pridelovala literatúru z výmeny na jednotlivé ústavy, a preto chodili knihovníci ústavov do požičovne. Okrem toho aj medzinárodná výmena a medzinárodná medziknižničná výpožičná služba sa uskutočňovala viac prostredníctvom knihovníkov siete ako prostredníctvom vedeckých pracovníkov. Takže môj prvý kontakt vyzeral takto. Bola som si vedomá, že sa tam určite niečo bude musieť zmeniť,

---

¹⁷⁵ MISON – Medzinárodný informačný systém v spoločenských vedách. Fungoval od roku 1976 do roku 1992.

¹⁷⁶ Rokovania týchto seminárov zachytávajú zborníky príspevkov, ktoré vychádzali pod názvom *Materiály z odborneho seminára knižničných a informačných pracovníkov SAV*.

¹⁷⁷ PhDr. Jozef Boldiš (1920 – 1998). V rokoch 1958 – 1984 bol riaditeľom ÚK SAV. GRIGAR, Vladimír. Za PhDr. Jozefom Boldišom. In: *Bulletin Slovenskej asociácie knižníc*, 7, 1999, č. 1, s. 74-75.

¹⁷⁸ Alexander Halvoník (1945), spisovateľ, publicista, v rokoch 1969 – 1979 zástupca riaditeľa Strediska vedecko-technických informácií. [cit. 2024-06-28]. Dostupné na internete: <https://www.litcentrum.sk/autor/alexander-halvonik>.

pretože všetko sme robili mechanicky, nijaký počítač, nijaká automatizácia, nič. Mala som dojem, že knihovníčky knižnično-informačnej siete, ktoré chodili do ÚK SAV, boli dosť spokojné tam kde sú, práca ich bavila, v ústave ich rešpektovali, pretože im nosili literatúru. Tento spôsob sa neskôr zmenil, decentralizoval. Výmenu si robili ústavy samé, ale pre výpožičky sa naďalej chodilo do ÚK SAV. A ešte som si všimla, že propagácii knižnice sa venovala minimálna, takmer nijaká pozornosť, že ani obyvatelia Bratislavy nevedeli, že táto knižnica existuje. Vtedy sa začalo hovoriť o tom, že to treba zmeniť. Hoci ÚK SAV bola len malá knižnica, mala medzinárodné kontakty a MISON fungoval úžasne. Pamätám si, že sa konali pravidelné stretnutia, na ktorých sa zúčastňovali knihovníci akadémii vied krajín socialistického tábora. Na začiatku 80. rokov sa začala automatizácie spracovania prírastkov zahraničných kníh.

B

LČ: Ako som povedala, venovala som sa len spoločenským vedám bez akýchkoľvek klasických metodických činností. Venovala som sa budovaniu systému, sprístupňovaniu dokumentov, poskytovaniu informácií pre ústavy, publikovaniu, vytvoreniu systému adresného rozširovania informácií, neskôr to boli služby automatizovaného informačného systému MISON, ktorá sa potom rozšírila aj mimo rámec SAV. Treba tu spomenúť, že na tomto úseku sa vybudovala kooperácia s ECSSID ako výsledok kooperácie Východ – Západ.¹⁷⁹ Boli to prehľady rozpracovaných výstupov o výskumoch a súpisy už publikovaných výsledkov výskumov SAV. Fungovalo to v roku 1982 – 1992 a tam už to potom všetko zakapalo.¹⁸⁰

IK: Čo presne znamená „zakapalo“?

LČ: To boli divoké 90. roky. Tam sa to všetko skončilo.

LČ: Zaujímavosťou je ešte spolupráca spoločenskovedných ústavov so Slovenskou národnou bibliografiou. Niekoľko rokov posielalo sedem ústavov pracovné listy zo svojej publikačnej činnosti do národnej bibliografie a v rámci experimentu potom vychádzali aj ročenky *Spoločenské vedy na Slovensku – Pôvodná knižná tvorba*. Bolo to v roku 1980 a potom až do roku 1987, keď už išli von „strojové“ ročenky. Do týchto rokov spadajú začiatky dialógových služieb zo zahraničných databáz. Systém MISON sa využíval v spoločenských vedách od roku 1983, ostatné (prírodné a technické) vedy ho začali využívať v roku 1984. Nerobilo sa to priamo

---

¹⁷⁹ European Center for social Sciences Information and Documentation. [cit. 2024-06-28]. Dostupné na internete: <https://uia.org/s/or/en/1100005900>.

¹⁸⁰ V roku 1992 zorganizovala ÚK SAV medzinárodnú konferenciu Informácie v oblasti medzinárodných vzťahov. Bolo to posledné podujatie v rámci ECSSID.

v knižnici, ale chodili sme do Ústavu technickej kybernetiky,¹⁸¹ ktorý v tom čase sídlil v miestach, kde je dnes kino Lumière¹⁸². Tu na prvom poschodí boli stroje. Vždy bol presne stanovený deň a hodina, kedy sa robili strojové rešerše z databáz z istej krajiny. Samozrejme, potom to všetko zakapalo. Potom sme chodievali raz do týždňa do Prahy a robilo sa to z Prahy. Pozbierali sme požiadavky a podľa rozpisu som šla ja (za spoločenské vedy) a ešte niekto, kto mal v ÚK SAV na starosti prírodné alebo technické vedy.

MH: Koľko vás bolo, teda knihovníkov/knihovníčok, ktoré sa venovali veciam týkajúcich sa siete?

LČ: Tri.

MH: No počkaj a kto to bol?

Spolu: No Vlad'a Jacková... potom Silvia Kováčová a Zita Hýrešová.

MH: A Kyselica¹⁸³ nie?

LČ: Nie, ten to nechodil robiť. To boli konkrétne požiadavky, ktoré so dali ústavy. Pracovník ústavnej knižnice ich priniesol do múzea¹⁸⁴ a keď sme mali termín, tak sme išli.

MH: Vtedy už bol vlastne Kyselica riaditeľ.

LČ: Áno.

MH: A kto bol vlastne váš šéf

LČ: Šaňo Halvoník

MH: Šaňo? A potom?

LČ: Noo potom už sa to všelijako... Potom bola ešte Rošková...

MH: My sme ich volali mozgový trust. Pretože to bolo také vzdialené od prízemnej práce, ktorá sa robila v mojom oddelení. To bola klasická knihovnícka práca, rozumieš, výpožičky... Pamätáš sa, že sme vám tak hovorili, alebo Vasilise Premúdre (smiech).

C

MH: Ja môžem, povedať, že áno. K nášmu oddeleniu boli pozitívne naklonení v tom zmysle, že si uvedomovali, že my im sprostredkujeme literatúru (poz. IK: knihy a iné publikácie v základnom zmysle). Toto, čo hovorila pani dr. Čelková (MISON a rešerše), to bola vysoká nadstavba...

LČ: Bolo to iné...

---

¹⁸¹ Dnes Ústav informatiky SAV, v. v. i.

¹⁸² Na Špitálskej 4 v Bratislave.

¹⁸³ František Kyselica bol riaditeľom ÚK SAV v rokoch 1984 – 1993.

¹⁸⁴ Budova Slovenského národného múzea na Vajanského nábřeží, č. 2, kde mala ÚK SAV pracovisko.

MH: Bolo to iné... ich (poz. IK: vedeckých pracovníkov) zaujímalo len to, že potrebujú istú knižku. Takže dal papierik svojej knihovníčke a tá mu to jednoducho zháňala. Keď sa nenašla u nás, tak my sme jej to vedeli požičať medzinárodne alebo medziknižnične. Takže sa dá povedať, že naše oddelenie malo s ústavmi... ja si nepamätám, že by sme mali nejaké kontroverzie alebo niečo také. Oni sem chodili radi... Ale riaditeľovi (poz. IK: ústavu) to bolo ukradnuté. Potreboval knihu alebo časopis, a keď ho dostal, tak bol spokojný a keď nie, tak nie. Ale ja som vždy cítila ako krivdu, že oni tým pádom trochu podceňovali to, čo knižnica je, a čo knižnica robí... Medzinárodná výmena bol tak neuveriteľne rozvinutá, ale až chaoticky, že, Lida?

LČ: No oni brali všetko. Výmenu robili štyri osoby, takže to bolo obrovské.

MH: Obrovské. A potom to, čo si nezobrali ústavy, to sa zaradilo do fondu knižnice, a preto tak narastal fond a neboli sklady. Moje oddelenie, to bol ustavičný boj o priestory. Ale to bolo až dehonestujúce a dnes si to vie málokto predstaviť, že čo všetko ponúkalo predsedníctvo (poz. IK: predsedníctvo SAV), aké absurdné budovy... Pezinok a Malacky... tie najnemožnejšie... samozrejme nič z toho sa nezrealizovalo. Neboli celý čas nič schopní postaviť pre tú knižnicu. Nechali ju živiť, lebo to bolo vyslovene živorenie. Potom pomohla do istej miery Lyceálka.¹⁸⁵

LČ: Kontakt bol pravidelný, lebo vedeckí pracovníci si zvykli, že môžu dostať špeciálnu rešerš na takú alebo onakú požiadavku. S vedením ústavov boli kontakty len podľa potreby, ale s ústavmi nebol nijaký problém, pretože to bola medzinárodná úloha sledovaná predsedníctvom, takže tam sa nikto nebúrnil, brali to ako domácu úlohu, a tým sa to pre ústav skončilo.

Personálne aspekty sú zdokumentované v tých každoročných štatistikách... K tomu by som povedala, že keď vzniklo stredisko (poz. IK: stredisko vedeckých informácií ako oddelenie v ÚK SAV), v šesťdesiatom ôsmom, tak hneď ďalší rok začalo sledovať štatistické údaje z (ústavných) knižníc. Takže sme mali údaje nielen za celú sieť, ale existovali strojové výstupy – dlhé, veľké, široké – za celú ČSAV, lebo sme to spracúvali spolu s Knihovnou Akademie vied, teda všetky ústavy, aj české aj slovenské. Takto sa to robilo až do roku 1990 a potom sa štatistiky tvorili len za SAV. Takže všetky počty, porovnávanie, analýzy... všetko bolo elektronicky spracované.

Ak boli nejaké problémy, tak priestorové. Týkalo sa to všetkých knižníc. Financie... ale všetko sa vyhrotilo v 90. rokoch. Dovtedy to ako tak klapalo. Tie 80. roky z hľadiska knižnice, služieb, postavenia knižnice medzi ostatnými knižnicami na Slovensku, tak vtedy to bolo silné.

---

¹⁸⁵ Budova tzv. Starého lýcea na Konventnej 15, kde je umiestnený historický knižničný fond Lyceálnej knižnice v Bratislave, ktorý je od roku 1954 v správe ÚK SAV. Tu boli až do roku 1993 aj pracoviská ÚK SAV.

MH: Veľmi vyhrotená situácia vznikla, keď vznikali centrá biologických, chemických a iných vied a aj Centrum informačných vied... ako sa to presne volalo?¹⁸⁶

LČ: Informačné centrum SAV.

MH: A oni chceli do istej miery nahradiť, samozrejme, že výpožičky by nerobili, nahradiť stredisko vedeckých informácií... proste to bolo nepekné obdobie.

LČ: Áno, knižnica sa aj zmenila názov na Informačné centrum – ÚK SAV.¹⁸⁷

MH: Teda akoby stratila samostatnosť. A ešte sa stala taká vec, že nám zobrali – to bolo ešte predtým – technicko-hospodársky úsek a prideliť nás k THSke.¹⁸⁸ Tá ale nestačila všetko robiť, tak naši pracovníci museli niekedy dokonca suplovať ich kompetencie, napríklad sledovať a vyhodnocovať dochádzku a ja neviem čo... Vtedy knižnica akoby mala stopku. Začali ju príšerne kritizovať, to by nevadilo, nech kritizujú, ale nenavrhlí nič. Proste vytvorili to informačné centrum so šéfom, ktorý absolútne podceňoval prácu knižnice.

LČ: To bolo v čase, keď začali akože vnášať nové technológie a automatizáciu do všetkých procesov, teda aj do...

IK: Nemôžeme sa na to pozrieť ako na niečo, čo sa v istom zmysle deje aj teraz... podceňovanie knižnice a klasických služieb... nie je v tom nejaká paralela?

LČ: Áno, dalo by sa povedať, že sa to opakuje. Toto nemalo dlhé trvanie, to sa rozsypalo...

D

LČ: Ústavné knižnice neboli docenené. Niekde ich „milovali“ viac, niekde menej (smiech). Boli rôzne ústavy a tým pádom boli aj rôzne knižnice. Boli veľké knižnice, malé knižnice, aktívne a menej aktívne. Niektorí boli radi, keď boli „zašití“ a nikto ich nevidel, a urobili odtiaľ potiaľ, ale niekde boli veľmi aktívni. Pracovali v nich angažované dámy zaujímavé sa o svet, o knihovníctvo... Neviem o tom, že by bol niekto špeciálne ocenený, vyzdvihnutý (a týka sa to aj knižnice). Občas sa to stalo pri odchode do dôchodku, ale nestretla som sa s tým, že by knihovníka ústav zvlášť ocenil...

Je ťažké hovoriť o nejakom potenciály, lebo na konci 90. rokov, knižnice stáli pred veľkými problémami. Iste vždy sa dá urobiť viac alebo niečo lepšie, konkrétnejšie, racionálnejšie ...

---

¹⁸⁶ V 70. rokoch sa vznikali základné informačné strediská SAV (ZIS). Pozri: SEDLÁČKOVÁ, Lýdia. *Základné informačné stredisko na vedeckom ústave SAV*. Bratislava: Ústredná knižnica SAV, 1977.

¹⁸⁷ Na základe uznesenia predsedníctva SAV z 24. 10. 1984 vzniklo Informačné centrum SAV, ktorého bola ÚK SAV súčasťou.

¹⁸⁸ Technicko-hospodárska správa.

MH: Ja môžem len potvrdiť, čo povedala LČ, že knižnice pracovali ako pracovali, prístup vedenia ústavov k nim bol rozdielny, ale celkove som mala dojem, že vedeckí pracovníci využívajú služby knižnice, lebo potrebovali knihovníčku, aby behala a zháňala im literatúru.

IK: Takže nebolo to trochu dehonestujúce vnímanie poslania knihovníka: „To je tá, ktorú pošleme zháňať knihu“?

MH: Áno, to bolo tak, že za tou literatúrou sa behalo, nie ako dnes, keď si otvoríš databázu... musela obehať knižnice, pozrieť ich lístkové katalógy ...

LČ: Treba povedať, že zháňali literatúru pre školopovinné a študujúce deti vedeckých pracovníkov.

MH: To je pochopiteľné.

LČ: Takže nezaobstarávali len vedeckú literatúru ...

MH: Ale bola to najmä vedecká literatúra, ktorú vedecký pracovník potreboval a vedel, že on predsa nebude behať po knižniciach. To k nemu nepatriło. Behala knihovníčka.

LČ: Ale robili to radi (knihovníčky), lebo išli von... (smiech).

MH: Ty si počula, že by sa nejaký direktor sťažoval na knihovníčku?

LČ: Nie.

MH: Ani ja som to nepočula. Nikdy

LČ: Proste to boli šedé myši a bolo.

E

LČ: Stalo sa toho toľko, že ani neviem, odkiaľ začať. Boli to naozaj divoké roky, všetkým sa začalo akosi hýbať a Ústredná knižnica doslova bojovala o svoje prežitie, o svoju existenciu. Na Patrónke v ústavoch prebiehala anketa o existencii knižnice, či je potrebná a na čo, keď „my máme svoje vlastné knižnice“. Zrazu sa bili v prsia, ako majú svoje vlastné knižnice, a nepotrebujú túto knižnicu. Tieto tlaky zhora mali veľmi negatívny dopad. Prišla veľká neistota a poznačila celkovú atmosféru na pracovisku. Kto mohol jednoducho zdrhoľ, tak by som to povedala výstižne.

MH: Ešte si zabudla povedať, že sme nedostali pridelené mzdové fondy.

LČ: A tí, ktorí neodišli za lepším, a boli v dôchodkovom veku, tak surovo odchádzali v deň, keď im vznikol nárok na dôchodok, žiadne do konca mesiaca, žiadne do pol roka, žiadne dokončiť kalendárny rok. Šup von. A napriek týmto opatreniam to ešte nestačilo pokryť mzdový fond, ktorý predsedníctvo pridělilo a preto sme museli byť všetci mesiac doma na neplatenom voľne. Nepridalo to nikomu na nálade, ani optimizme. Bolo to dosť zlé. Spolu s obmedzeným mzdovým fondom však prišli aj ďalšie negatívne veci. Následne došlo

k reorganizácii knižnice. Z budovy múzea sa muselo vyst'ahovať oddelenie periodík, pretože sa neúnosne zvýšil nájom. Stredisko (vedeckých informácií) v budove Lyceálnej knižnice už bolo prakticky rozbité. Takže zostali sme dvaja či traja a prišli sme sem na Klemensovú s nejakých hrbou krabíc. Časť vecí išla na povalu, aby sa do Lyceálky mohlo nast'ahovať oddelenie periodík. A my sme čakali, kým sa dokončí budova TGM na Patrónke.¹⁸⁹ V tejto situácii som prebrala metodiku, lebo už nebolo čo, len krabicu papierov a tým, že MISON skončil na dvojstrannej dohode a trvalo to ešte zo dva roky. ECSSID končil takisto. Pamätám si na jednu poradu, bola to koordinácia bibliografickej činnosti (poz. IK: organizovaná Slovenskou národnou knižnicou), kde som povedala o tom, v akej strašnej situácii je knižnica. A skončilo sa to tak, že mi nikto neveril a bola som poučená o význame knižníc a o nemožnosti takýchto vecí, ktoré som tam tragicky opísala. Tým sa to skončilo. Zlé bolo nielen to, že mi neverili, ale nikto sa ani o túto knižnicu nezaujímal. SAK (poz. IK: Slovenská asociácia knižníc) a Spolok (poz. IK: Spolok slovenských knihovníkov) mlčal. A zostali sme len sami, odstrčení kdesi inde... Čiže mne nezostávalo nič iné, len hľadať a pátrať po nejakých údajoch a tak som sa začala venovať sieti. Pretože sme nemali nijaké peniaze, prestali sme cestovať a zúčastňovať sa porád, a chodili sme len na podujatia v Bratislave, kam sa dalo dostať pešo alebo prostredníctvom MHD, a inak sme trčali len doma. *Bulletin* (poz. IK: *Bulletin Ústrednej knižnice SAV*) prestal vychádzať a takto sme sa pretrápili nejaké dva-tri roky. Samozrejme, že knižnice sa potom prebrali až koncom 90. rokov, teda myslím, ostatné slovenské, a napadlo im, že treba urobiť audit, pretože negatívne dôsledky sa začali týkať aj iných knižníc. Vybrali roky 1990, 1996 a 1997. Ale pre nás už tieto roky nemali takú výpovednú hodnotu. Takže my sme sa rozhodli, že pripravíme rozbor za roky 1989 až 1998, teda celých desať rokov, pretože tie tlaky, ktoré boli vyvíjané na knižnicu – už sme boli oklieštení a oškľbaní – sa preniesli na sieť. Vtedy už sa nikto nebil v prsia, že to sú naše knižnice. V knihovníkoch a knižniciach videli zdroj priestorového zisku a personálu. A po upratovačkách boli knihovníci na rade. A nebolo možné od nikoho nič čakať, lebo úväzky knihovníkov boli 0,10 až 0,75, teda čiastkové úväzky. Niekedy dostali knižnice na starosť ľudia, ktorí mali iné úlohy. Mali sme tam colnú správu, tajomníčky, sekretárky, ekonómky... Kto mohol odišiel, kto musel išiel do dôchodku. Čiže nastali mimoriadne personálne problémy a potom finančné: neboli peniaze, nenakupovalo sa. Niekde sa nakúpili dve-tri knihy a niekde aj nič. Niekde sa ani nič nevymenilo, lebo nebolo čo, pretože ani ústavy veľa toho nevydali. Takže vlastne ani nemali čo robiť, a tak sa to viezlo jedno za druhým. K tomu sa pridalo to, že ústavy sa delili, spájali a takto sa menili aj knižnice, keď

---

¹⁸⁹ Sklad technologického materiálu na Patrónke, nazývaný TGM-ka alebo „stará stodola“, ktorá bola pre potreby ÚK SAV zrekonštruovaná v období 1991 – 1993.

už sa ani nedalo zistiť, čo je koho a koho to bolo predtým... Celá sieť bola rozsypaná. Keď ústav potreboval priestor, vzal knihy, odviezol na Patrónku do Ústrednej knižnice... knihy sa presúvali do nekonečna tak ako vznikali, zanikali či spájali sa ústavy, pričom o tom nie je dnes nijaká evidencia...

LČ: Do ÚSTARCH-u¹⁹⁰, ktorý prešiel mnohými zmenami, prišla nová knihovníčka, vyhlásila „Aké je to tu zapratané“ a vyhodila do kontajnera zásuvky s katalogizačnými lístkami... Nič sa oficiálne neodovzdávalo.

MH: To trvalo do ktorého roku ....?

LČ: To boli 90. roky

MH: Ale len do 1995, nie?

LČ: Nie, ešte dlhšie ...

MH: Potom vznikali v Akadémii nepekné osobné útoky a to sa dotýkalo aj knižnice, robili sa personálne zmeny nielen na základe pracovných výkonov... tak došlo aj k odvolaniu riaditeľa Kyselicu a bol vypísaný konkurz na miesto riaditeľa a mňa prehovorili, aby som sa prihlásila...

LČ: Zabrzdila sa automatizácia v sieti. Energiu, čo knižnica vložila do ústavov – tam boli aj nejaké počítače, ktoré sme im dali – to všetko vyletelo do vzduchu ...

MH: Keď sa mala knižnica zapojiť do automatizovaného systému, tak nemala počítač, bola to veľmi zvláštna doba. Neboli peniaze...

IK: Ja si na to pamätám, na moje pracovisko na Konventnej, som si prvý počítač priniesla sama... (smiech).

LČ: Charakteristickou črtou tohto obdobia bola apatia v celej sieti a ľahostajnosť knihovníkov voči profesionálnemu prostrediu a aj vo vzťahu k Ústrednej knižnici. My sme mohli len ťažko niečo konkrétne presadiť.

MH: To bolo veľmi ťažké. Ja som bola podchvíľou pozývaná na zasadnutie predsedníctva SAV, kde som musela obhajovať prirodzené veci, že knižnica nemôže pracovať bez financií. Práca knižnice sa v istej miere zrkadlila v práci siete... Ale snažili sme sa robiť pre sieť to, čo sme mohli...

LČ: Robili sme pre nich okrúhle stoly. Na tom sme si dávali záležať. Nerobili sme veľké, ale pre jednotlivé oddelenia (poz. IK: I. II. III. oddelenie vied SAV). Keď sa už dalo, tak sme cestovali do Košíc, kde sme tieto okrúhle stoly organizovali pre ústavy na východe Slovenska. Obnovili sme *Bulletin*. Zmeny nastali aj vďaka tomu, že sa zmenilo vedenie SAV.

---

¹⁹⁰ Ústav stavebníctva a architektúry SAV, v. v. i.

Podpredsedom pre III. oddelenie sa stal Dušan Čaplovič.¹⁹¹ Vedel, že je potrebné robiť aj propagáciu, pretože v tom čase nastala rivalita medzi SAV a vysokými školami. Vtedy zistili, že knižnica by mohla urobiť niečo aj v tomto smere. Začali sme pripravovať rôzne propagačné pomôcky a výstavy – *Desať rokov slobodnej knihy, Spoločnosť a kultúra*, cyklus *Slovenskí vzdelanci*, výstavu, ktorá sa konala každé dva roky, jedna na pôde SAV a ostatné v Univerzitej knižnici v Bratislave

MH: To bolo úžasné a malo to veľkú návštevnosť. Treba pripomenúť, že knižnica bola prvá, ktorá zadovážila prístup do databázy *Web of science*. To bol prelomový okamih a úžasný úspech. Nadväzovali sme priame spolupráce s dovozcami zahraničných kníh.

LČ: Robili sa výstavy, množstvo výstav...

MH: Ale priestory sme stále riešili len svojpomocne. Pamätáš sa, ako nám prideliť tú Vysokú? Nevie, ako im to vôbec mohlo napadnúť. Či by sme si nejako nedali do poriadku bývalú vináreň na Vysokej (smiech). Lebo my sme boli v zúfalej situácii, kým sa postavila TGM-ka. A stále blahorečím osudu, že sme mohli dokončiť tú TGM-ku, lebo knižnica tam má dôstojné miesto. Hovorili nám, že keby sa to stalo predtým (poz. IK: pred rokom 1989), tak by ste dostali štátne vyznamenanie, že sa to podarilo urobiť zo skladu technologického materiálu.

LČ: Vo vnútri rástla tráva.

MH: To bola jediná možnosť, ako knižnici pomôcť, aby umiestnila aspoň časť svojich fondov.

LČ: Potom sme prišli o Mlynské Nivy, potom o Zoologickú záhradu (poz. IK: knižničné sklady ÚK SAV).

MH: Lištiny...

LČ: ... a na Kramároch je dodnes polovica toho hangáru, ale nás vyštvali...

MH: A vypisovali sme kade tade, ja si pamätám, že raz si ma predvolali na predsedníctvo, že či som sa zbláznila, že im vypisujem, že je to situácia, ako keď Klaus¹⁹² povedal, že keď sa maľuje byt, knihy musia ísť na balkón a SAV sa správa presne tak isto. Vraj máme čakať, ale dokedy...

Príloha č. 2

Knižnica Historického ústavu SAV, v. v. i.

Mgr. Alžbeta Sedliaková

---

¹⁹¹ Doc. PhDr. Dušan Čaplovič, DrSc. V rokoch 1995 – 2002 podpredseda SAV. [cit. 2024-06-28]. Dostupné na internete: https://sk.wikipedia.org/wiki/Du%C5%A1an_%C4%8C%C4%8D.

¹⁹² Václav Klaus, český politik, ekonóm a 2. prezident ČR. [cit. 2024-06-28]. Dostupné na internete: https://sk.wikipedia.org/wiki/V%C3%A1clav_Klaus.

A

Do knižnice Historického ústavu SAV som nastúpila v roku 1980 a pracovala som tam do roku 2020. V tom čase odišla z pracoviska kolegyňa, ktorá mala stredoškolské zaradenie, a ja som nastúpila práve na to miesto a ujala som sa jej agendy – výpožičky, akvizícia, dokumentácia a tak ďalej. Predtým som robila desať rokov v Slovenskom národnom archíve, lebo som vyštudovala na Katedre dejín a archívniectva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského archívniectvo (predtým som si po ukončení strednej všeobecno-vzdelávacej školy urobila nadstavbu v odbore knihovníctvo), ale nechcela som robiť výskum a archív mi nesedel, nenašla som sa tam. Tak som sa dostala do tejto knižnice, že to vyskúšam. Dodnes som vďačná za to, že som podobne ako to bolo vraj kedysi u Baťu, prešla všetkými knižničnými agendami celkom zdola. Bavilo ma to, ale pokukovala som po mieste, na ktorom pôsobila tridsať rokov pani Škorupová.¹⁹³ Pracovala na bibliografii slovenských dejín vychádzajúcej aj knižne a ja som si hovorila: To je robota! (s uznaním). Keď odišla do dôchodku, náhodou som si vypočula, že ma odporučila a tak som sa približne v roku 1986 dostala k tejto práci a vykonávala som ju až do dôchodku. Približne desať rokov pred odchodom do dôchodku som sa stala vedúcou knižnice HÚ SAV.

V knižnici som sa cítila ako ryba vo vode. Mnohí sa ma pýtali, prečo nerobím vedu, že to je ako lízanie medu cez sklo. Ale mne to vyhovovalo, lebo som chcela rodinu a vedela som, že je problém to zladiť. A mohla som poskytovať kolegom dobrý servis, pretože som tomu rozumela viac ako bežný knihovník.

B

My sme mali šťastie – tento kontakt bol veľmi dobrý. Lebo historici naozaj potrebujú vedieť, čo bolo o danom probléme napísané. Takže boli veľmi vďační, ak tomu človek rozumel a ich prípadne aj na niečo upozornil. A celkove hodnotím spoluprácu ako veľmi dobrú. Vždy je to o tom, aký podávate výkon. Počas môjho pôsobenia v knižnici sa vystriedali štyria riaditelia ústavu a s každým bol perfektný vzťah, ale bolo to aj vďaka tomu, že oni si všimli, že tomu rozumiem možno viac ako bežný knihovník a niekedy som sa cítila ako asistentka riaditeľa. Keď dostali nejaké zadanie – napríklad vytvoriť nejaké výkazy, tak si ma veľmi často aj volali na pomoc. Ale neviem o tom, že by v iných ústavoch mala knihovníčka takéto postavenie.

---

¹⁹³ Anna Škorupová (1925 – 2023) . V HÚ SAV pracovala od roku 1955 ako bibliografka. [cit. 2024-06-28]. Dostupné na internete: <https://www.historickycasopis.sk/12023/za-annou-skorupovou.pdf>.

A rokmi sa to ešte zlepšovalo, pretože aj ja som sa dostávala stále hlbšie do problematiky a myslím si, že ten servis pre historikov bol dobrý a potom aj spätná väzba k nám.

Problémy boli a dodnes sú so skladovacími priestormi. Aj preto, že v prípade histórie sa knihy v podstate nevyradujú. Keď som sa ujala vedenia, tak som sa snažila robiť akvizíciu takým spôsobom, aby nákupy zohľadňovali špecifický výskum a zároveň rešpektovali obmedzenia skladovacích priestorov. Začala som spolupracovať s ÚK SAV: dávala som tipy, čo by bolo vhodné nakúpiť najmä z produkcie zahraničných vydavateľstiev, lebo my sme na to nemali priestor, ale chceli sme, aby tieto knihy boli na Slovensku. Spolupráca s pracovníkmi akvizície ÚK SAV bola perfektná. Upozornili ma, keď bol nákup uskutočnený a ja som adresne upozorňovala kolegov na relevantné publikácie a fungovalo to perfektne. Veľkým problémom bolo neustále sťahovanie fondov, premiestňovanie veľkého množstva kníh. Dialo sa to na úkor odbornej činnosti každého pracovníka. Keď sme splynuli s Ústavom dejín európskych socialistických krajín,¹⁹⁴ ktorý mal obrovskú knižnicu, časť kníh sa ponúkla iným inštitúciám a časť prevzal Historický ústav. Istý čas bol súčasťou Historického ústavu aj Orientalistický ústav SAV, a teda aj ich knižnica. Našťastie sme ten fond nezaraďovali do nášho, zostal akoby separé, lebo za pár rokov sa orientalisti zase osamostatnili.

C

Myslím si, že to dost ožilo, keď som prišla, lebo ja som tým žila. Bolo to ako moje hobby. Smrdí to síce ako chvála, ale myslím si, že servis sa skvalitnil. Keď som chcela uskutočniť nejaký zámer, podarilo sa mi ho presadiť aj vďaka tomu, že som bola v kontakte s vedením. Ale niektoré problémy – spomenuté skladové priestory – sa vyriešiť nepodarilo. Myslím si, že po informačnej a servisnej stránke to bolo dobré, ale knižnica ako celok trpela práve kvôli tomu – kvôli absolútne nevyhovujúcim priestorom. A dodnes nemáme vyhovujúce priestory. Niekoľko rokov predtým, ako som odišla do dôchodku robila ÚK SAV prieskum, koľko by sme potrebovali priestoru s víziou, že na Patrónke sa vybuduje veľký spoločný sklad. To sa ale zatiaľ nepodarilo, sklady máme na niekoľkých miestach v nevhodných priestoroch. Jeden veľký sklad je na Patrónke, niekedy tam tečú radiátory, hrôza...

D

My sme atypická knižnica. Problémy, ktoré nastali po roku 1989 sa u nás nediali. Nedotklo sa to personálneho stavu. Zostal taký, aký bol počas rokov ekonomického tlaku, hoci sa stalo, že

---

¹⁹⁴ V roku 1951 bola založená knižnica Československo-sovietskeho inštitútu. Po roku 1964 to bola knižnica Ústavu dejín európskych socialistických krajín, ktorý sa okolo 1982 zlúčila s knižnicou HÚ SAV.

keď niekto odišiel do dôchodku, pozícia nebola hneď obsadená. Latka sa udržala a v 90. rokoch, keď sme začali budovať elektronickú bibliografickú bázu historiografickej literatúry. Nebola to len databáza k slovenským dejinám, ale báza historiografickej literatúry vychádzajúcej na Slovensku a príbuzných vedných odborov. Jej základ vznikol ešte na kartotekových lístkoch. V súčinnosti s Historickým ústavom AV ČR vychádzali ročenky – bibliografia k dejinám Československa (*Československé dejiny*). Vydávali sme aj päťročeny a desaťročeny a tie slúžili aj na prezentáciu slovenskej historiografie na veľkých medzinárodných kongresoch. Excerptný záber bol veľmi široký: knihy, štúdie, medailóny, recenzie, anotácie. A to sa v 90. rokoch previedlo do elektronickej bázy. Najskôr do systému CDS/ISIS. Bibliografia je dodnes na stránke ústavu.¹⁹⁵ Vo svojom období bola prelom. Po mojom odchode, v roku 2020 sa databáza prestala dopĺňať. Bola intenzívne využívaná. Keď bol nejaký výpadok, tak mi hneď volali, napr. zo Slovenskej národnej knižnice, že „čo sa stalo“. Aj preto, lebo v oddelenie národnej bibliografie v Slovenskej národnej knižnici medzičasom prestalo robiť bibliografické rozpisy článkov. Nehovoriac o tom, ako to intenzívne využívali historici. Potom sa k vloženým článkom dali pripájať anotácie, recenzie a pod., čo malo tiež veľký význam. Vedenie ústavu ale rozhodlo, aj v dôsledku rôznych ekonomických tlakov, že v budovaní databázy sa nebude pokračovať. Myslím si, že je to škoda a verím, že sa to raz obnoví. Je nemysliteľné, že by to prestali robiť Česi. Vznik databázy bol nakoniec výsledkom spolupráce s Historickým ústavom AV ČR. Ten financoval transformáciu z papierového média na elektronické. Bol to veľký medzinárodný projekt, v ktorom Historický ústav SAV figuroval ako zahraničný partner. Kooperáciu s Ústrednou knižnicou SAV hodnotím ako veľmi dobrú. Pani dr. Čelková ako metodička siete nám veľmi vychádzala v ústrety aj pri tých siahodlhých dotazníkoch.¹⁹⁶ A keď na jej pozíciu nastúpila PhDr. Natália Pastorková, zdedila okrem kompetencií, ktorým rozumela, aj človečenský rozmer. Rozumela praktickým veciam súvisiacim najmä s evidenciou publikačnej činnosti pracovníkov. Lebo to bola skutočná hrôza – donútiť pracovníkov hlásiť svoje údaje o publikačnej činnosti. Chvíľu trvalo, kým pochopili zmysel tejto evidencie (napríklad preradenie na vyššie vedecké pozície). Ďalšie problémy sa vynorili v súvislosti s budovaním inštitucionálneho repozitára. Opäť chvíľu trvalo, kým vedeckí pracovníci pochopili výhody tejto platformy a prestali to vnímať ako záťaž, či buzerovanie. Pretože to spočiatku bolo vnímané ako záťaž nielen zo strany vedcov, ale aj mojich kolegov – okrem evidencie museli neraz zháňať samotné texty v formáte pdf, prípadne ich skenovať a pod. Pri

---

¹⁹⁵ Bibliografia dejín Slovenska. [cit. 2024-06-28]. Dostupné na internete: <https://husav.portaro.eu/#/>.

¹⁹⁶ Zber štatistických údajov o sieti (stav knižničného fondu, akvizícia, vyradenie, personálny stav ústavnej knižnice, mzdy a pod.).

tom počte pracovníkov, ktorý má ústav, sme mali aj my knihovníci spory s pani Doktorovou,¹⁹⁷ napríklad v súvislosti s afiliáciami textov k inštitúcii. Ale hlavne vedci to dlho nevedeli pochopiť. Ak problém prekročil hranice knižnice (nevedeli sme sa dohodnúť), tak som išla za riaditeľom ústavu, objasnila som mu moje vnímanie situácie a nechala som o tom rozhodnúť riaditeľa ústavu. Ak ste tam prišli s návrhom riešenia, spravidla ho prijal. Inde boli knihovníci na tom horšie, v nevýhode oproti vedeckým pracovníkom. Všetci sme sa stále učili, bol to proces – postupne sa vznikali situácie, na ktoré ešte neboli riešenia či smernice, nejstvovala metodika prepracovaná do nuansí bežnej praxe.

Príloha č. 3

Knižnica Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV, v. v. i.

Mgr. Angela Škovierová, PhD.

A

AŠk: V knižnici Slavistického ústavu SAV som pracovala v rokoch 1999 – 2011. V čase, keď ma prijali na doktorandské štúdium, bol to ešte len „Slavistický kabinet“. Bol malý – sídlil v dvoch miestnostiach. Poverili ma teda vedením knižnice. Jej základ tvorili zdedené knižnice, medzi nimi bola napr. knižnica Eugena Paulinyho,¹⁹⁸ ale aj knihy, ktoré získali pracovníci na medzinárodnom zjazde slavistov v roku 1993. A pretože som okrem odboru latinský jazyk vyštudovala na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského aj knižničnú a informačnú vedu, poverili ma usporiadaním týchto kníh, ich katalogizáciou a starostlivosťou.

IK: Robil to niekto pred tým, ako si nastúpila do kabinetu?

AŠk: Predtým sa nikto o knižnicu nestaral, pretože ústav len začínal.¹⁹⁹ Tvorilo ho pár ľudí, ktorí rozbiehali vedeckú prácu, a „kopa kníh“. Bolo potrebné etablovať pracovisko, získavať grantové prostriedky a knižnica nebola ani zďaleka medzi prioritami. Túto kopu kníh, tvorenú najmä darmi, potrebovali nejako „upratať“.

IK: Vedela by si opísať svoj (prvý) dojem?

AŠk: Ako som spomenula, boli to dve (možno so sekretariátom spolu tri) miestnosti na Panskej 26 v Bratislave a v nich police plné kníh. Knihy boli usporiadané tak, ako prišli. Jediný spôsob spracovania bol ručne písaný prírastkový zoznam, ktorý predo mnou spracúvala sekretárka

---

¹⁹⁷ Mgr. Andrea Doktorová, vedúca Odboru podpory vedy ÚK SAV, v. v. i., zodpovedná za budovanie inštitucionálneho repozitára.

¹⁹⁸ Eugen Pauliny (1912 – 1983), slovenský jazykovedec. [cit. 2024-06-28]. Dostupné na internete: https://www.juls.savba.sk/ediela/slovenski_jazykovedci/1976-1985/Pauliny,%20Eugen.html.

¹⁹⁹ Kabinet bol založený v roku 1994.

kabinetu. Takže ja som nadviazala na jej prácu, dopĺňala som údaje a začali sme hľadať nejaký elektronický knižničný systém. Takže prvý dojem boli len knihy v policiach spojené s otázkou, kde začať.

Prichádzala som do kontaktu so všetkými pracovníkmi, ktorí si chceli knihy požičať. Pred mojím príchodom do kabinetu si jeho pracovníci bez akejkolvek evidencie požičali knihy na relatívne dlhú dobu a ja som sa dostala do situácie, že niekedy márne pátrala po knihách zapísaných v prírastkovom zozname. V tom čase som neprichádzala do kontaktu s nikým z Ústrednej knižnice SAV.

B

AŠk: Mohli by sme povedať, že moja funkcia bola knihovníčka rodiacej sa ústavnej knižnice, pričom túto prácu som vykonávala popri doktorandskom štúdiu. V prvom rade som overovala a dopĺňala záznamy o knihách zapísaných v prírastkovom „zošite“. Plnil zároveň funkciu katalógu. Snažila som sa ich tematicky usporiadať a zaviesť kontrolovateľnú prax vypožičiavania. S pracovníkmi Ústrednej knižnice SAV, ktorí mali na starosti metodiku siete som prichádzala do kontaktu veľmi zriedkavo. Metodike som nevenovala a problémy som riešila intuitívne, resp. použila som odborné vedomosti získané počas štúdia. S výnimkou výkazov, ktoré sa pre ÚK SAV vypracovávali počas roka. Vtedy som volala pani dr. Čelkovej, aby ma usmernila, ako to mám presne urobiť.

Ešte počas môjho pôsobenia som zorganizovala niekoľko odborných praxí študentov Strednej knižničkej školy a poverila som ich jednoduchšími činnosťami – kontrolou záznamov v systéme, zapisovaním jednoduchších katalogizačných záznamov. A dokonca jedna študentka nakoniec napísala svoju záverečnú prácu o tejto knižnici.

IK: Kedy knižnica začala používať automatizovaný systém?

AŠk: Podľa mňa to bolo vtedy, keď sme sa presťahovali na Patrónku, takže cca v 2007, 2008 alebo 2009. Dostala som nejaký počítač, ktorý bol asi navyše, nemyslím, že sa kupoval špeciálne pre knižnicu. A nepoužíval sa len na knižničné veci. O inštaláciu knižničného softvéru sa postarala ÚK SAV.

C

AŠk: Úlohu starať sa o knižnicu ma poveril riaditeľ a moja školiteľka, ale vôbec ich nezaujímalo, ako to robím, ako sa s ňou vyrovnávam. Nikto ma nekontroloval a pracovala som so svojimi vedomosťami, intuíciou, podľa svojho najlepšieho vedomia a svedomia. Pomáhala

som pracovníkom s výpožičkami, evidovala som výpožičky. Ak niekto hľadal knihu, ktorá bola vypožičaná, snažila som sa zistiť, kto ju má.

IK: Ako vnímali vedeckí pracovníci tvoju činnosť, považovali ju za dôležitú, menej dôležitú alebo nepodstatnú ?

AŠk: Vnímali to asi tak: Niečo sme jej museli dať robiť, tak nech to robí. Nevnímali to teda ako dôležité, ale bolo to spôsobené aj tým, čo som už spomenula, že kabinet začínal a každý robil, čo vedel. Funkcii knihovníka neprípisovali takmer nijaký význam, ale evidovalo sa, že máme aj knihovníka, ktorý niečo robí. Vedenie kabinetu sa nezaoberalo knižnicou a riešením jej problémov. Najväčší problém bol priestor, pretože sme pre knižnicu nemali samostatnú miestnosť, knihy boli naukladané, kde sa dalo. Situácia sa zlepšila až okolo roku 2008, keď sa kabinet presťahoval na Patrónku a pre knižnicu sme mali dve samostatné miestnosti.

Keď som z kabinetu v roku 2011 odchádzala, bola starostlivosťou o knižnicu poverená pracovníčka ústavu poverená administratívou bez odborného knihovníckeho vzdelania. V tom čase už mala knižnica knižnično-informačný systém a spracovávala teda záznamy o nových knihách. Odbornému vzdelaniu pracovníka knižnice sa neprípisoval význam, išlo len o to, aby niekto knihy katalogizoval

D

AŠk: V knižnici sa nerobila cielená akvizícia, nenakupovala literatúra, neboli na ňu vyčlenené prostriedky. Fond sa budoval len z darov, situácia sa mierne zlepšila len časom. Napriek tomu mala mnoho kvalitných zahraničných titulov, ktoré sa mohli trochu viac propagovať – prostredníctvom tematických katalógov, alebo rešerší pre pracovníkov ústavu, napríklad k téme slovanských jazykov, ale nebol na to čas a možnosti. Ako doktorandka som sa venovala najmä svojmu výskumu a knižnici len popri ňom.

Vznik knižnice v Čadci v historickom kontexte do konca 40.-tych rokov minulého storočia

Katarína BORISOVÁ, Kysucká knižnica v Čadci

Kysucká knižnica v Čadci v tomto roku oslávila svoje 100. výročie vzniku. Jej formovanie v rámci vtedajšej obecnej knižnice a transformácia na etablovanú pamäťovú, informačnú a kultúrnu inštitúciu na Kysuciach predznamovali okolnosti v 20. rokoch minulého storočia. Pričom oficiálny vznik odhalil skúmaním len pred pár rokmi historik Štátneho archívu v Bytči, pracovisko Čadca Mgr. Drahomír Velička, PhD.²⁰⁰ Ten vo svojom príspevku uvádza, že knižnicou na začiatku 20. storočia disponovala napríklad miestna fara, ktorá ale nemala verejných charakter. Od roku 1914 fungovala knižnica zriadená pri meštianskej škole, kde sa neskôr v nedelu popoludní v rámci spolku „žiakovské kasíno“ stretávali žiaci školy pri čítaní, hrách či prednáškach.²⁰¹ Po roku 1918 začali vznikať ďalšie spolky, pričom najmä *Slovenská beseda* mala osobitný význam pre históriu knižnice. Bola zriadená s účelom napomáhať spoločenskému styku členov a duševnej zábavy. Prostriedkami mali byť vlastná knižnica, predplácanie novín a časopisov, organizovanie prednášok a spoločných večierkov a napokon spoločné výlety.²⁰² Slovenská beseda bola v podmienkach nového štátu zrejme prvým spolkom, ktorý si v Čadci zriadil vlastnú knižnicu. V marci 1921 sa konalo ustanovujúce valné zhromaždenie Miestneho odboru Matice Slovenskej v Čadci, kde bol okrem iných činovníkov zvolený aj knihovník, ktorým sa stal Ladislav Novotársky.²⁰³

Ako ukladal zákon č. 430 z roku 1919, vedenie samosprávy sa začalo zaoberať zriadením obecnej knižnice. Každá knižnica mala mať výpožičné oddelenie a študovňu. Do svojich fondov mohli knižnice prevziať aj knižnice spolkov.²⁰⁴ Prvá Obecná knižnica v Čadci bola napokon zriadená rozhodnutím obecného zastupiteľstva 10. júna 1924.²⁰⁵ O dva mesiace neskôr sa v obci uskutočnila prvá voľba knižničnej rady.²⁰⁶ Podľa pamätnej knihy vznikla v marci 1925

---

²⁰⁰ VELIČKA, Drahomír: K dejinám Kysuckej knižnice a jej prechodcov. In: BORISOVÁ, K. et al. *100 rokov knižnice v Čadci a jej miesto v regióne Kysúc*. Čadca: Kysucká knižnica v Čadci, 2024. ISBN 978-80-88708-89-6. s. 4-7.

²⁰¹ *Pamätná kniha št. meštianskej školy v Čadci*, ŠA ZA-By, Stredná škola v Čadci.

²⁰² ŠA ZA-By, pCA, Miestny odbor Matice slovenskej (MO MS) v CA, Beseda, návrh stanov. Zdroj: VELIČKA, K dejinám, s. 5.

²⁰³ LACKO, Ján. Odbor Matice Slovenskej. In: *Kultúrny vývoj Kysúc (horných) v rokoch 1918 – 1928*. Čadca Nákladom propagačnej komisie P. S. J. S. v Čadci, 1928, s. 18.

²⁰⁴ STASSELOVÁ, Silvia. Míľniky rozvoja slovenského knihovníctva po roku 1989. In: *Knižnica*, roč. 15, č. 3, 2014, s. 3.

²⁰⁵ ŠA ZA-By, pCA, ObNÚ CA, ZOZ 1915 – 1931, s.231-232. Zdroj: VELIČKA, K dejinám, s. 5.

²⁰⁶ ŠA ZA-By, pCA, ObNÚ CA, ZOZ 1915 – 1931, s. 260-261. Zdroj: VELIČKA, K dejinám s. 5.

knižnica aj v Horelici, pôvodne so 62 zväzkami kníh a umiestnená bola v štátnej ľudovej škole.²⁰⁷ V rokoch 1926 – 1927 bol vďaka mimoriadnym obeťam mnohých obyvateľov postavený Palárikov dom, kde sídlila aj obecná knižnica a zároveň knižnica MO MS.²⁰⁸ Výraznou osobnosťou, ktorá sa spája s najstaršou históriou knižnice v Čadci bol Michal Kassai. Kysucká knižnica v Čadci má k dispozícii knihu *Zápisnica Knižničnej rady obce Čadca*²⁰⁹, ktorá mapuje stretnutia tohto malého zhromaždenia od 16. decembra 1927 až do štyridsiatych rokov. V príspevku sa tak ďalej budeme bližšie venovať najmä tomuto obdobiu.

Tieto rukopisy ponúkli nový pohľad na problémy, s ktorými sa knižnica v tých rokoch musela vyrovnávať, ale aj na smerovanie a odhodlanie zainteresovaných. Už na svojom treťom stretnutí, ktoré sa konalo 20. septembra 1928 navrhoval Ján Porod zriadiť verejnú čítareň, v tento čas ale, ako je napísané, nebolo možné s ňou rátať a jej existencia netrvala dlho. Pre predstavu uvádzame, že v zápisnici zo 16. mája 1929 v správe pokladníka je uvedené: „*Na vkladnej knižke máme 1726,60 Kč a v hotovosti 437,60 Kč. Okrem toho máme dostať ešte prídely pre rok 1929 od obce Čadca.*“ Tento príspevok bol napokon pridelený knižnici pre obdobie dvoch rokov (1929 – 1930) vo výške 5286,55 Kč.

Dňa 5. októbra 1932 bola utvorená nová knižničná rada v prítomnosti a s oboznámením členov s právami vtedajším starostom Ferdinandom Hirschom. Za predsedu bol zvolený Ladislav Laco, za jednatel'a Michal Kassai, za zapisovateľ'a Milan Polák a za pokladníčku p. Edita Poláková. V nasledujúcom období už vďaka tejto knihe máme aj presnejšie a detailnejšie údaje o zložení knižničného fondu a jeho čitateľoch. Na zasadnutí 8. septembra 1934 predložil pomocný knihovník Ján Valach správu, v ktorej sa uvádzalo, že knižnica k 1. júlu 1934 mala 1 163 zábavných, 225 poučných kníh a 52 časopisov. Fond knižnice tak tvorilo 1 440 titulov. Počet čitateľov bol na začiatku júla 553.

V roku 1935, konkrétne v zápisnici z 10. októbra, je čitateľné, aké finančné problémy knižnica mala. Podrobný výkaz nevyplatených účtov uvádzal sumu 1 079,60 Kč a knižnica mala v skutočnosti hotovosť len 112 Kč. Opätovne teda rada žiadala predstaviteľov obce o vyplatenie prídely pre knižnicu na rok 1935.

---

²⁰⁷ *Pamätná kniha Horelice*, s. 15, ŠA ZA-By, pA CA. V zápisnici obecného zastupiteľstva z 30. 12. 1924 sa píše: *Obecné zastupiteľstvo rozhodlo, aby za inkasované peniaze na obecnú knižnicu boli opatrené knihy objednané zo Spolku sv. Vojtecha v Trnave. Knihy majú byť dané do št. ľudovej školy v Horelici a správca školy požiadany s ich manipulovaním ako požičiavaním a pod.* ŠA ZA-By, pCA, ObNÚ CA, ZOZ Horelice, 1891 – 1943. Zdroj: VELIČKA, K dejinám, s. 5.

²⁰⁸ ŠA ZA-By, pCA, MO MS v CA, Zápisnice MO MS 1, s. 18, 19 a 91-95. Zdroj: VELIČKA, K dejinám, s. 5.

²⁰⁹ *Zápisnica Knižničnej rady obce Čadca*. Archív Kysuckej knižnice v Čadci.

Podľa predloženej správy na zasadnutí rady 26. apríla 1936 bol počet zväzkov na konci roka 1935 spolu 1 568 a knižnica mala 589 čitateľov. Nasledujúce stretnutie sa konalo až o dva roky neskôr, presnejšie 21. apríla 1938. Hoci predložená správa začala pozitívne – rozšírením knižničného fondu vďaka darom od čitateľov, v konečnom dôsledku mala skôr negatívny charakter, pretože jednatel' Michal Kassai spomínal najmä klesajúcu tendenciu v počte čitateľov. Pripisoval to najmä nedostatočnému počtu nových titulov z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov. Na súvahe ukázal, že na nákup kníh a časopisov bola v roku 1937 vyčlenená asi len jedna tretina sumy, ktorá mala byť použitá na tento účel podľa počtu obyvateľov. M. Kassai sa sťažoval i na nedostatočnú komunikáciu predstaviteľov obce s členmi Knižničnej rady, čo viedlo k neinformovanosti o niektorých dôležitých skutočnostiach týkajúcich sa napríklad predplatného vybraných časopisov, či platby za knihy obcou bez toho, aby o tom radu knižnice upovedomila. Notár Rudolf Seget'a prítomných uistil, že správa obce urobí všetko pre to, aby sa knižnica mohla rozvíjať a oznámil, že Knižničnej rade bude na úhradu dlžôb a nákup kníh pridelená suma 5 000 Kč. Už viackrát zmienený Michal Kassai sa napokon podľa zápisnice zo 7. januára 1939 stal aj knihovníkom a zároveň zastával funkciu dočasného jedateľa (od 18. septembra 1938). Stav knižnice opisoval ako smutný, knihy boli znehodnotené nevhodnými podmienkami, zistil sa chaos v pridelovaní pravých prírastkových čísel. Ku koncu roka 1938 mala knižnica 1 602 kníh a iných dokumentov. Výnimočným momentom bol pre knihovníka 30. december 1938, kedy bol dodaný nový pult, ktorý dala vyhotoviť obec Čadca.

V roku 1940 bolo nariadené reorganizovať miestnu knižničnú radu a nákup kníh. Ferdinand Hirsch, vtedy už ako vládny komisár, bol zvolený za jej predsedu, Michal Kassai bol aj naďalej dočasným tajomníkom i knihovníkom a pokladníkom bol menovaný Emil Schrenkel. V zápisnici zo 7. augusta 1940 sa uvádza zmienka o slávení 20. výročia Obecnej knižnice v Čadci, tá ale, ako vieme z iných zdrojov, bola napokon oficiálne zriadená až v júni 1924. Michal Kassai vyslovil želanie, o ktorom hovoril ešte rok predtým, aby bola pri tejto príležitosti napísaná kronika knižnice. Ako ale uviedol, nestalo sa tak pre nedostatok prameňov a spoľahlivého materiálu i pre požiadavky na vyhotovenie záznamov všetkých kníh knižnice, čo si vyžadovalo veľa času. Predložil ale správu o stave knižnice k 1. 8. 1940. V tom čase bolo vo fonde 1 758 kníh, vyradených bolo 192 kníh, jeho štatistiky hovorili aj o vekovom zložení čitateľov, ich pohlaví, o výpožičkách. Knižnica mala v roku 1940 spolu 290 čitateľov, z toho bolo 185 mužov a zrealizovala 4 570 výpožičiek. Prvýkrát sa v tomto roku uvádzajú aj najčítanejšie knihy podľa počtu výpožičiek v rámci slovenskej i českej beletrie. Treba

poznamenať, že v tom čase boli ako nevhodné označované viaceré české knihy, a teda knihovník musel 350 titulov v českom jazyku vyradiť. Keďže sa uvažovalo o zriadení čítárne pre mládež (Výnos prezídia Ministerstva školstva a národnej osvety – v zápisniciach uvádzané ako MŠANO – zo dňa 30. marca 1940 č. 1456) bola ďalšia schôdza zvolaná už o 2 dni a zúčastnili sa jej aj zástupcovia kultúrnych, telovýchovných a sociálno-humánnych spolkov. Prítomní jednohlasne prejavili súhlas so založením Knižničnou radou spravovanej verejnej čítárne v Palárikovom dome. Rozpočet na založenie čítárne mal byť vo výške 6 000 Ks a v rovnakej výške mal byť i celoročný udržiavací náklad. Vládny komisár Hirsch spoločne s vedúcim notárom Kuudom prisľúbili, že obec Čadca sa bude podieľať každoročne sumou 3 000 Ks, ďalších 50% ročného udržiavacieho nákladu malo byť pokrytých z čistého výtazku Silvestrovskej zábavy, ktorá mala byť každoročne usporiadaná pre tento účel. Prvotných 6 000 Ks na zriadenie žiadali od miestnych spolkov, ktoré zároveň mali mať v rade svojho zástupcu a tvoriť „udržiavateľov“ čítárne. Prítomných zástupcov spolkov zároveň oslovili, aby svoje spolkové časopisy čítárni bezplatne požičiavali. Už 22. novembra predkladal M. Kassai správu o činnosti verejnej čítárne. Uvádzal, že v termíne 17. 10. – 17. 11. 1940 ju navštívilo 1 108 osôb. Pozornosť venoval aj potrebe dofinancovania knižnice, keďže podľa vtedajších zoznamov zverejnených v časopise Národný pracovník boli určené knihy pre verejné obecné knižnice, ktoré mali byť povinné, odporúčané či uznané. Spolu išlo o 579 titulov, z ktorých obecná knižnica v Čadci mala len 340 (57 %). Knižovník vyjadroval presvedčenie, že je dôvod venovať pozornosť knižnici a zvýšiť dotáciu na jej fungovanie každoročne aspoň o 20% a automaticky ju odovzdávať knižničnej rade, aby mohla svoje záväzky plniť načas. O Obecnú knižnicu v Čadci podľa tejto zápisnice prejavila záujem aj Ústredná osvetová komisia, ktorá vyslala 6. januára 1941 do Čadce svojho referenta Dušana Fajnora. Ten v správe o prehliadke knižnice a čítárne uviedol: „*Knižnica je vedená a udržiavaná vo vzornom poriadku. Pri knižnici je čítareň, ktorá doplňuje činnosť knižnice. Čítareň by mohla slúžiť za vzor pre iné malomestské čítárne.*“

Kassai ďalej predkladal správu o činnosti knižnice v rokoch 1940 – 1941. Počet čitateľov stúpol na 368 a uvádzal, že knižnica i napriek svojim nedostatkom, plnila svoje poslanie a podľa počtu výpožičiek (5 478) bola medzi prvými z tých verejných obecných knižníc, ktoré na Slovensku za rovnakých podmienok a okolností pôsobili.

Zápisnice Knižničnej rady končia obdobím, kedy Michal Kassai oznámil po 23 ročnom pôsobení vo funkciách obecnej knižnice (tajomník, knihovník a zapisovateľ) svoj odchod – vzdanie sa menovaných funkcií. Odvolával sa na pokročilý vek. Predseda Knižničnej rady

Ferinand Hirsch toto odstúpenie, i keď ho členovia najskôr prehovárali, aby ešte vo funkciách zotrval, prijal a prehlásil, že bude hľadať vhodného nástupcu. Kto sa ním stal už môžeme vyčítať nie z tejto knihy, v ktorej, žiaľ, Kassaiov nástupca nepokračoval. Pre zaujímavosť ešte uvedieme niekoľko čísel z nasledujúcich rokov, ktoré sú známe vďaka správe o činnosti VOK v Čadci – v roku 1946 mala knižnica 1 874 zväzkov, avšak vyslovene je napísané, že knižnica nemá čítareň. Oproti začiatku 40.-tych rokov klesol aj počet čitateľov na 225. Zároveň je zrejmé, že zanikla aj Knižničná rada a ako dôvod v správe z roku 1949 sa uvádza, že je nezaujímavá o takú funkciu medzi miestnymi ľuďmi. Za zmienku určite stojí výrazne zvýšená podpora zo strany mesta. Celkový príspevok na činnosť knižnice od obce v roku 1949 bol vo výške 26 200 Kčs, v priebehu roka výdavky na nákup kníh a časopisov predstavovali sumu 19 969 Kčs.

Nasledujúce roky boli pre knižnicu v Čadci kľúčovými, hoci spoločenské pomery neboli ľahké, začalo sa hovoriť o hlbšom význame knižníc, vytvorenie priestoru pre vzdelávanie a informovanie čítaním, čoraz častejšie sa spomínal vznik Okresnej knižnice v Čadci. Tieto myšlienky sa napokon v roku 1952 stali realitou.²¹⁰

Zoznam bibliografických odkazov

BORISOVÁ, K. et al. *100 rokov knižnice v Čadci a jej miesto v regióne Kysúc*, Čadca: Kysucká knižnica v Čadci, 2024. 157 s. ISBN 978-80-88708-89-6.

LACKO, Ján. Odbor Matice Slovenskej. In: *Kultúrny vývoj Kysúc (horných) v rokoch 1918 – 1928*. Čadca Nákladom propagačnej komisie P. S. J. S. v Čadci, 1928, s. 18.

STASSELOVÁ, Silvia. Míľniky rozvoja slovenského knihovníctva po roku 1989. In: *Knižnica*, roč. 15, č. 3, 2014, s. 3.

VELIČKA, Drahomír: K dejinám Kysuckej knižnice a jej predchodcov. In: BORISOVÁ, K. et al. *100 rokov knižnice v Čadci a jej miesto v regióne Kysúc*. Čadca: Kysucká knižnica v Čadci, 2024. ISBN 978-80-88708-89-6.

Archívne pramene

ŠA ZA-By, pCA, *Miestny odbor Matice slovenskej (MO MS) v CA, Beseda, návrh stanov*.

---

²¹⁰ BORISOVÁ, K. et al. *100 rokov knižnice v Čadci a jej miesto v regióne Kysúc*, Čadca: Kysucká knižnica v Čadci, 2024. 157 s. ISBN 978-80-88708-89-6. s. 8-11.

ŠA ZA-By, pCA, *MO MS v CA, Zapisnice MO MS 1.*

ŠA ZA-By, pCA, *ObNÚ CA, ZOZ Horelice, 1891 – 1943.*

ŠA ZA-By, pCA, *ObNÚ CA, ZOZ 1915 – 1931.*

ŠA ZA-By. *Pamätná kniha št. meštianskej školy v Čadci, Stredná škola v Čadci.*

ŠA ZA-By, pA CA. *Pamätná kniha Horelice*

Zapisnica Knižničnej rady obce Čadca. Archív Kysuckej knižnice v Čadci.

